magazin istoric

ANUL III
Nr. 1 (22)
IANUARIE
1969

In the name of the people of the United States of America, I present this scroll to the City of Stalingrad to commemorate our admiration for its gallant defenders whose courage, fortitude, and devotion during the siege of September 13 1942 to January 31, 1943 will inspire forever the hearts of all free people Their glorious victory stemmed the tide of invasion and marked the turning point in the war of the Allied Nations against the forces of aggression.

May 7 1944 Franklin D. Roosevelt

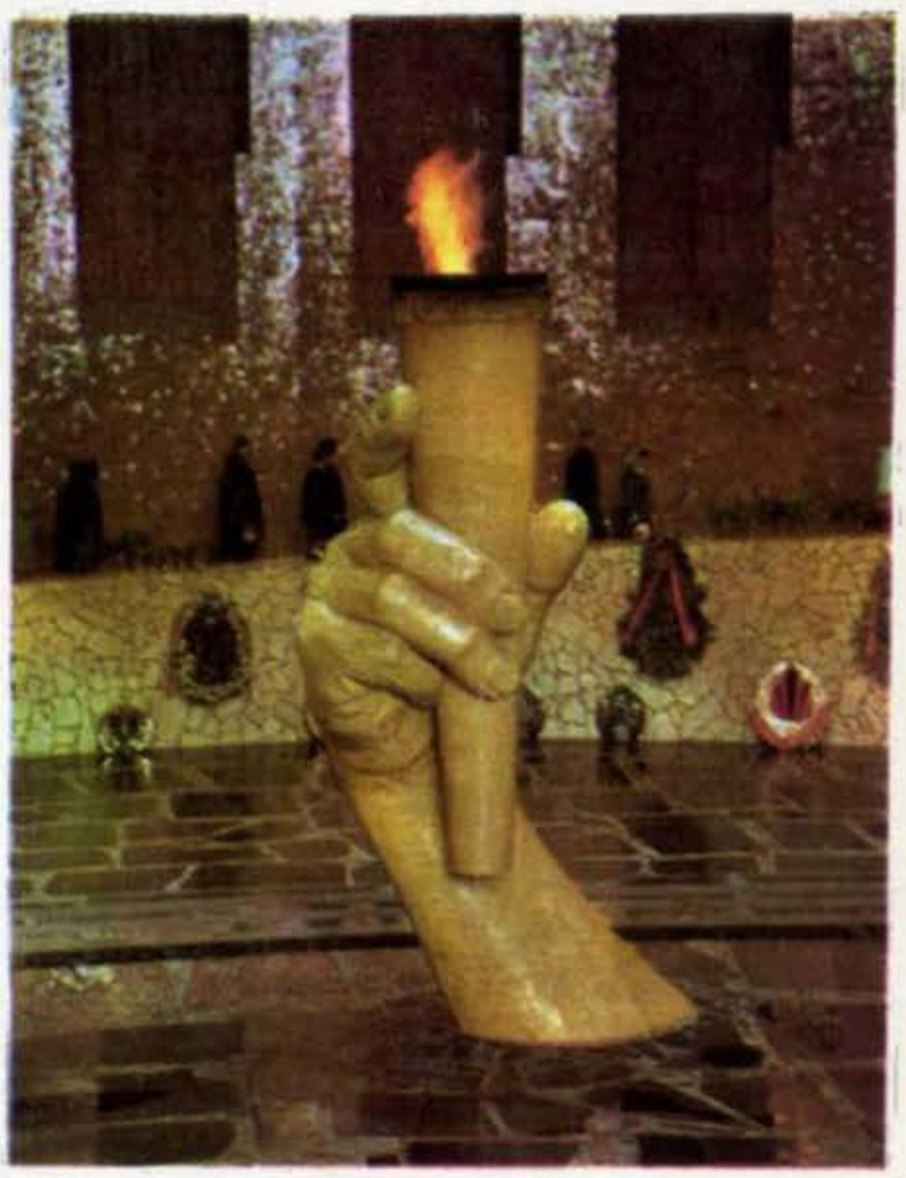

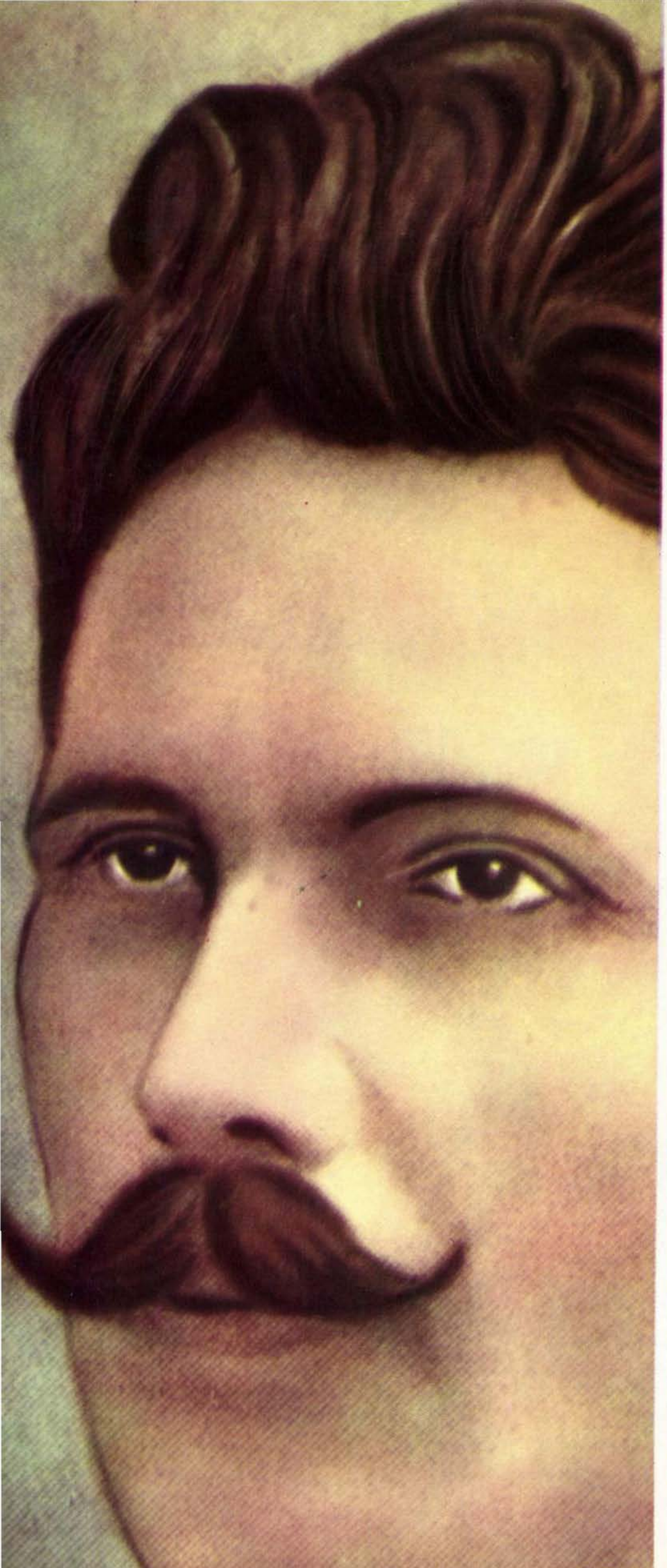

Numărul celor care veneau să-l asculte creștea mereu. Ei începură chiar să-i ceară sfaturi și să-l pună arbitru... (*„Ștefan Gheorghiu — tribunul muncitorimii"*, pag. 79)

COLEGIUL REDACȚIEI

Redactor șef: Cristian Popișteanu

Dumitru Almaș, Constantin Antip, Virgil Cândea, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei, (redactor-șef adjunct), Ștefan Pascu, M. Petrescu-Dîmbovița, Aurică Simion (secretar de redacție), Ștefan Ștefănescu

m
1-1969

Din paginile noastre:

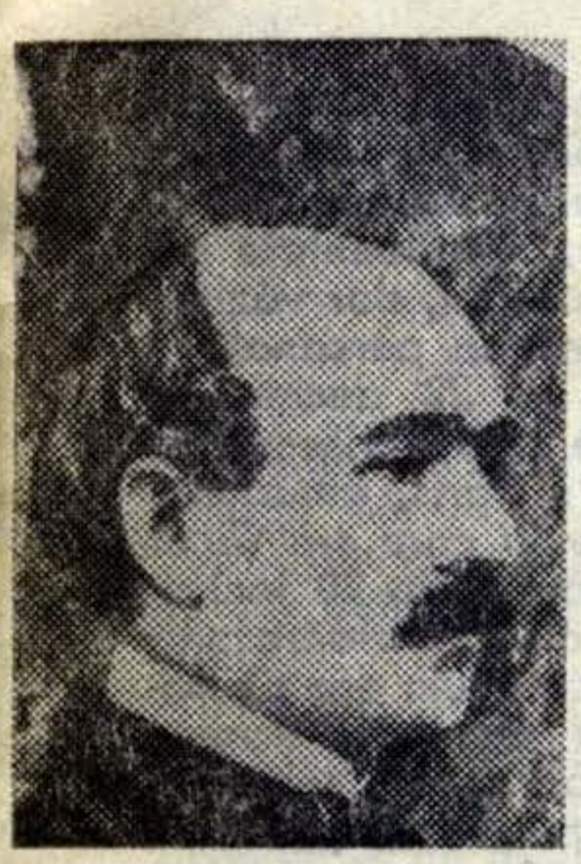

Un secol şi un deceniu. Atît a trecut de la istorica zi de 24 ianuarie 1859, cînd a fost înfăptuită Unirea Principatelor Române. Publicăm în numărul de faţă un articol al Martei Anineanu, care oferă cîteva interesante precizări asupra primei etape a Unirii - alegerea ca domn al Moldovei a lui Al.I.Cuza, cel despre care Cezar Bolliac spunea că a "iubit şi sprijinit de tot ce are inimă, inteligenţă, capacitate, activitate, onoare şi patriotism în naţie".

Vă mai amintiţi de cei trei evadaţi, despre care relata Gh.Vasilichi în nr.7-8/1968 al revistei noastre? Lunile de "libertate" care au urmat fugilor din închisoare, pline de tensiune, de primejdii şi de peripeţii, sînt evocate în articolul "Deschide, poliţia!".

Alexander Werth era corespondent al presei britanice în U.R.S.S. atunci cînd a avut loc titanica încleştare de pe Volga, încheiată cu capitularea feldmareşalului Paulus şi a cîtorva sute de mii de soldaţi germani. Paginile, intitulate de noi "Sfîrşitul marii bătălii" şi extrase din lucrarea "Rusia în război", constituie cea dintîi avanpremieră editorială oferită de "Magazin istoric" cititorilor săi.

Luna aceasta se împlinesc 90 de ani de la naşterea lui Ştefan Gheorghiu, unul dintre cei mai de seamă militanţi ai mişcării muncitoreşti din ţara noastră. Luminoasa lui figură formează tema articolului pe care i-l consacră Al.Gălăţeanu.

Mareşalul Ney, strălucit erou al epopeei napoleoniene, a căzut în 1815 sub gloanţele unui pluton de execuţie. E un fapt pe care-l ştiu şi elevii de liceu. Dar corespunde oare el realităţii? Există argumente şi pro, şi contra, aşa cum vă demonstrează "Biografia... postumă a mareşalului Ney".

Caragiale nu a inventat nimic. Nemuritorul nenea Iancu a ştiut să vadă o realitate incontestabilă, care a devenit apoi substanţa genialelor sale comedii şi schiţe. "Magazinul istoric" prezintă în cadrul microarhivei procesele verbale ale unor dezbateri din parlamentul burghezo-moşieresc. Din lectura lor reiese că, faţă de felul în care se "polemiza" pe Dealul Mitropoliei, scandalul de la întrunirea prezidată de venerabilul Trahanache devine un politicos schimb de opinii.

După un lung turneu de conferinţe prin S.U.A. şi Anglia, renumitul istoric român C.C.Giurescu îşi împărtăşeşte, într-un interviu acordat revistei noastre, impresiile şi reflexiile pe care i le-a provocat voiajul său ştiinţific.

Veţi mai face cunoştinţă, din studiul prof.Aurelian Sacerdoţeanu, cu ultimii descendenţi ai dinastiei muşatine. O nouă fază în conflictul dintre dictatorul Ion Antonescu şi Garda de fier precum şi epilogul tentativei de asasinat a şefilor celor trei mari puteri din coaliţia antihitleristă intră de asemenea în cuprinsul numărului de faţă.

SUMAR

2 *Colonelul Alexandru Ioan Cuza domn al Moldovei* — *M. ANINEANU*
10 *Finalul marii bătălii* — *AL. WERTH*
20 *Deschide, poliţia !* — *GH. VASILICHI*
25 *O expediţie îndrăzneaţă* — *M. ŞTEFAN*
32 *Memento* — * * *
37 *„Descălecători de ţară, dătători de legi şi datini"* — *Prof. univ. A. SACERDOŢEANU*
48 *Biografia... postumă a mareşalului Ney* — *I. BULEI*
53 *Semnal* — * * *
54 *Nopţile bucureştene ale cuţitelor lungi (II)* — *A. SIMION*
62 *Conferenţiind la universităţile americane* interviu cu *prof. univ. C. C. GIURESCU*
66 *Microarhiva Magazin istoric : În lumea eroilor „Scrisorii pierdute"* — *AL. GH. SAVU*
72 *Fericirea Elbei : Napoleone* — * * *
73 *Misiunea agentului Merser (III)* — *AL. GHEORGHIU*
80 *Ştefan Gheorghiu tribunul muncitorimii* — *AL. GĂLĂŢEANU*
83 *Stuka rechinul văzduhului* — *I. CĂLINESCU*
89 *Nu vizitaţi Vodiţa !* — *N. NICOLAESCU*
93 *Panoramic* — * * *
98 *Poşta redacţiei* — * * *

Colonelul Alexandru Ioan Cuza

D O M N A L

Împrejurările în care Cuza a fost ales domn al Moldovei sînt îndeobște cunoscute. Comparînd mărturiile contemporanilor, precum și relatările istoricilor, se pot constata unele contradicții pe care datele cunoscute pînă astăzi nu le-au putut clarifica.

Principala întrebare, rămasă încă fără răspuns sigur, este dacă alegerea lui Cuza în calitate de candidat al partidei naționale a fost „o bombă neașteptată", un act spontan intervenit în focul discuțiilor de la *Elefant*, din faimoasa noapte de 3 ianuarie, sau a fost o candidatură subtil premeditată.

Detaliile frămîntărilor din cele două partide, cea națională și cea a „bătrînilor" sau a „strigoilor", adică cele două grupuri ale Sturdzeștilor, tatăl și fiul, sînt de asemenea controversate.

Un document inedit, care pare să fie sincer, ne ajută, poate, să elucidăm unele dintre aceste date. Baligot de Beyne a lăsat între hîrtiile sale o ciornă cu titlul *Notes sur l'élection du Prince, recueillies de la bouche de B. Alecsandri, les 2 et 3 sept.* 80 à Mircești.

Ziarist și diplomat francez, secretar al Consulatului Franței din Constantinopol, redactor la *Journal de Constantinople*, apoi director al ziarului *Presse de l'Orient*, Baligot de Beyne (?—1892) a venit în Principate în 1860 ca secretar al domnitorului Cuza ; după căderea acestuia s-a retras la Paris unde a continuat să servească pe doamna Elena Cuza, pentru ale cărei interese va mai reveni în țară. El a păstrat și pus în ordine acea parte din arhiva domnitorului care nu a fost ridicată de complotiștii de la 11 februarie 1866 și care a rămas în păstrarea doamnei.

Între hîrtiile aparținînd lui Cuza, se păstrează și aceste însemnări ale lui Baligot de Beyne, scrise pe opt pagini de hîrtie, format mare, aflate astăzi la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, în *Arhiva domnitorului Cuza*, vol. LIX, ff. 17—20.

Prezența lui, în 1880, la Mircești, este atestată de V. Alecsandri într-o scrisoare din 1 septembrie același an, adresată lui D. Ollănescu-Ascanio la Constantinopol, prin care îl recomanda pe ziaristul francez ca pe un vechi susținător al intereselor Principatelor.

Deși tîrzii, la 21 de ani după Unire, notele comparate cu alte documente, chiar din 1859, provenind tot de la V. Alecsandri, se dovedesc a fi nealterate, neinfluențate de evenimentele care s-au succedat, dar văzute, de la bun început, prin prisma personală a lui Alecsandri. Acesta, la 28 decembrie 1858 și 1, 20 și 21 ianuarie 1859, scrisese fratelui său, Iancu, stabilit la Paris, amănunte cu privire la împrejurările în care s-a făcut alegerea lui Cuza. Scrisoarea din 20 ianuarie începe cu cuvintele: „Iată descrierea ultimelor evenimente: vei vedea cum era să devin domnitor și cum am făcut un frumos act de abnegație în favoarea cauzei celei bune. O spun cu plăcere pentru că probabil acesta este lucrul cel mai de merit pe care l-am făcut în viața mea".

Din confruntarea notelor lui Baligot de Beyne cu textul scrisorilor indicate se pot reconstitui evenimentele petrecute atunci, așa cum le-a înregistrat V. Alecsandri.

Publicăm integral aceste note concise dar clare, uneori spirituale, întrerupînd cursivitatea textului numai pentru a introduce unele comentarii sau completări, rezultate din comparații cu alte surse de informație.

NOTE DESPRE ALEGEREA PRINȚULUI, CULESE DIN GURA LUI V. ALECSANDRI LA 2 ȘI 3 SEPT. — 80 LA MIRCEȘTI.

Condiții pentru a fi candidat la domnie cu ocazia alegerilor din 59.

Orice român posedînd un titlu de boierie (cel puțin postelnic) și un venit de 4 000 de ducați.

Negri nu avea averea dorită și prietenii săi hotărîseră să voteze pentru el. Atunci, V. Alecsandri, fără știrea și în absența lui, prin mijlocirea unei donații i-a trecut dreptul de proprietate asupra moșiei sale Pătrășcani; dl. Rosetti-Tețcanul a făcut același lucru cu moșia sa de la Tețcani.

Convorbirea precizează în primul rînd situația lui Costache Negri. Iubit, apreciat și admirat de contemporani, el se găsise în 1858 în situația de a nu putea fi ales deputat pentru că nu dispunea de venitul cuvenit. Ales totuși deputat, și-a dat demisia, care i-a fost însă respinsă de Cameră. Negri ar fi putut fi un om bogat. Tatăl său vitreg, poetul Costache Conachi, îi

MOLDOVEI

MARTA ANINEANU

propusese să-l facă moștenitorul marii sale averi, cu condiția să-i poarte numele, dar Negri preferase să rămînă numai cu moșia sa, Mînjina, din Covurlui, și cu numele lăsat de tatăl său.

Prietenii săi, V. Alecsandri, C. Rosetti-Teșcanul și alți doi, pe care poetul nu-i mai amintește (Manolache Costache Epureanu și Lascăr Rosetti), s-au asociat pentru a-i constitui un legat din moșiile Pătrășcani și Teșcani, creîndu-i astfel, fără știrea lui, venitul necesar.

Cînd a aflat despre intențiile prietenilor, C. Negri a protestat într-o scrisoare către V. Alecsandri, din 2 decembrie 1859: „De vreme ce nu m-am încercat a-mi face drepturi pentru deputăție cînd nu le aveam, asemenea nu mă voi încerca a mi le face pentru domnie, cînd le am încă și mai puțin". Modest și convins de importanța voinței naționale, el socotea că „Deși alegerea domnului este o chestie cu totul secundară și subordonată la alegerea deputaților nației, care aceasta este totul, dar sînt de ajuns bărbați moldoveni mai vrednici de însărcinat cu povara domniei, cari au și adevărate drepturi legale și cu care astăzi nu mă pot asemăna decît în deopotriva durere pentru binele acestui al nostru pămînt".

Alegerea. Erau trei partide.

1 — Partida națională, 31 la 32 de membri
2 — Partida Gr. Sturdza, peste 15
3 — Partida M. Sturdza, 5 sau 6.

Partida Gr. Sturdza, vechi servitor sau prefect al tatălui său, între alții: C. Hurmuzaki, Gh. Sturdza, cumnatul său.

Partida Mihail, bătrînul: Bălănescu, N. Mavrocordat.

Partida națională, tineretul, avînd ca țel combaterea celor două candidaturi Sturdza.

Cît despre candidatul acesteia, se înțeleseseră să numească pe cel care va întruni majoritatea.

Nu se pronunțase nici un nume; ajunși în ajun partida era totuși fracționată în două grupuri. Principalii candidați erau V. Alecsandri, susținut de 16 membri. Lascăr Catargi, 4 la 5 voturi, Kogălniceanu, 2 la 3 voturi, Mavrogheni, 2 sau 3 voturi, se vorbea de asemenea de Panu, Lascăr Rosetti cu 2 voturi.

Cu toată dorința prietenilor săi, Negri nu era candidatul oficial și unic al partidei naționale. Interesată ca țara să aibă o Adunare obștească liberă, conformă principiilor sale, domnul fiind numai exponentul adunării, partida hotărîse să aleagă pe omul care va întruni numărul cel mai mare de voturi. În ultimul moment, vanitatea îndemnă pe mulți naționali să-și propună candidatura sau să admită să fie susținuți. Alecsandri scria fratelui său încă de la 28 decembrie 1858 : „Candidatura mea la domnie devine serioasă, vai chiar prea serioasă pentru gusturile și ideile mele. Dar ce pot face ? Sînt împins de un partid destul de mare și sînt combătut de toți prietenii și cunoștințele noastre care se cred membri ai marii aristocrații".

Susținătorii lui Alecsandri erau, în majoritate, boieri de rangul al doilea, ostili marilor boieri. „Un nou partid se forma în mijlocul acestui vîrtej de patimi prostești, scria poetul, acel al deputaților din clasa a doua, care, nemaivrînd pe tron un Ghica, un Balș, un Sturdza, puseseră ochii pe mine".

Într-un memoriu inedit, în limba franceză, D. A. Sturdza, ostil atît lui Cuza cît și lui Alecsandri, socotește că partizanii acestuia erau de fapt recrutați dintre cei „pentru care a ajunge la putere era un cîștig, un mijloc de a face avere", iar A. D. Xenopol crede că Alecsandri era sprijinit de „banda neagră" în fruntea căreia era N. Docan.

La 3 ianuarie 59, reuniune la Elefant, Cabinet de Istorie Naturală aflat în Tîrgul de Sus. D. Rallet, din partida națională, locuise acolo, avea un salon mare. A merge la Elefant însemna a merge în vechiul apartament al lui Rallet.

Caimacamii Panu, V. Sturdza, Zizine Cantacuzino, ca supleant al d-lui Ștefănică Catargi, au demisionat, Zizine era director al Ministerului de Finanțe. Toți erau de acord cu noi.

Pentru stabilirea candidaturii partidei naționale, aceasta își ținea ședințele la Cabinetul de Istorie Naturală, în sala mare a Cabinetului unde era expus scheletul unui elefant. Se dăduse grupului care se întîlnea acolo numele de „Societatea Elefantului" sau, pe scurt, se spunea că se întîlnesc la *Elefant*.

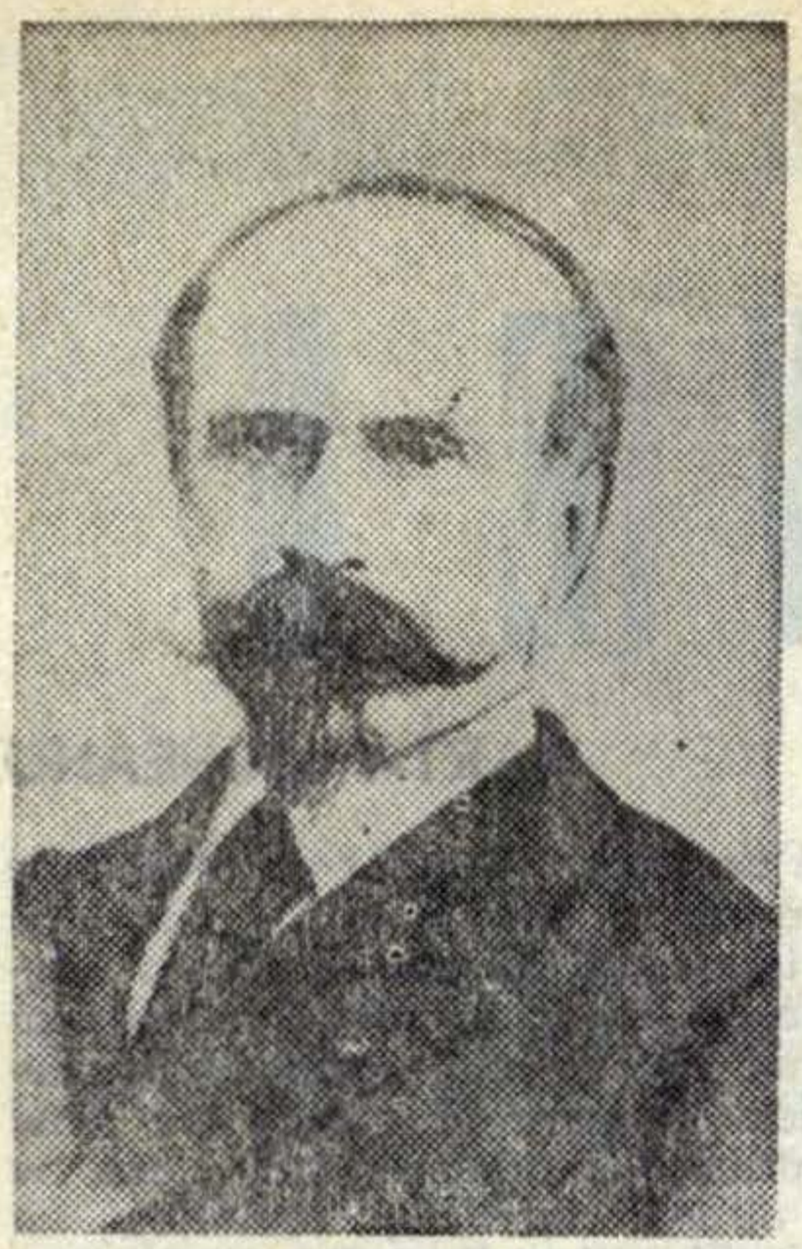

Ziaristul și diplomatul Baligot de Beyne...

...și gazda sa de la Mircești, Vasile Alecsandri

Al. Papadopol Calimah, în „Amintirile" sale, precizează că adunarea avea loc în apartamentul în care găzduia Dimitrie Rallet cînd venea la Iași. Cu toate aceste precizări, este de mirare cum A. D. Xenopol și, după el, alți istorici moderni, spun că adunarea a avut loc în apartamentul lui Costache Rolla de la *Elefant*. Această confuzie provine probabil de la faptul că în adevăr, la 2 ianuarie, fusese o adunare a partidei naționale la Costache Rolla acasă, din inițiativa lui Anastasie Panu.

Acesta încercase să-i convingă pe participanți să militeze pentru unirea Principatelor sub un prinț străin, după un program pe nouă puncte, stabilit de el, pe care urmau să-l semneze cu toții. Parte din naționali au fost pentru, alții contra. Printre ultimii, Vasile Alecsandri și Alexandru Cuza, care, ca hatman, a declarat „că nu va lăsa armata să participe la o asemenea mișcare".

La 3 seara, adunare la Elefant. V. Alecsandri sondase pe cei 16 partizani ai săi în scopul de a face să fie substituit în locul numelui său, acel al lui Negri, el a sperat să o poată face. Atunci adresîndu-se tuturor le-a spus : «Partida noastră fracționată fiecare fracțiune este mai slabă decît partida lui Grigore, cu atît mai mult dacă obține și voturile tatălui său. Pentru a fi următori programului nostru, propun să reunim toate voturile noastre asupra unei singure persoane pe care o iubim, o respectăm, care oferă toate garanțiile prin trecutul său, prin caracterul său. Cine ? Eu sînt gata să mă desist de candidatura mea, susținută de 16 membri, în favoarea lui Negri, cu condiția totuși ca toți candidații să-mi imite exemplul». Apoi luînd în parte pe fiecare candidat. «Dl. Mavrogheni vă desistați în favoarea lui Negri ? — Da !» apoi pe Lascăr Rosetti și Kogălniceanu. Numai Lascăr Catargi a refuzat zicînd că Negri era un comunist care vroia să împartă proprietățile țăranilor.

Mare ceartă, care devine violentă, între L. Catargi și Kogălniceanu. Kogălniceanu i-a declarat că-l va combate pe viață și pe moarte, pentru că îl consideră ca pe reprezentantul reacțiunii. În urma acestei discuții adunarea s-a risipit.

Deși D. A. Sturdza este de părere că Alecsandri s-a luptat pentru candidatura personală, totuși nu se poate pune la îndoială sinceritatea proiectului comunicat fratelui său de către poet încă în scrisoarea din 1/13 ianuarie : „În seara aceasta sînt hotărît să mă duc la reuniunea pregătitoare a partidei naționale pentru a le declara că este un spectacol rușinos acela pe care prin mizerabila noastră dezbinare îl oferim țării, că toate partidele trebuie să se contopească

într-unul singur pentru a salva situația și pentru a combate victorios pe Mihail și Grigore Sturdza și că pentru un asemenea rezultat, eu cel dintîi mă desist de toate drepturile mele în favoarea lui Negri, care este destinat de Providență să împace toate partidele".

Discursul lui Vasile Alecsandri, din seara de 3 ianuarie, a avut darul să convingă pe toți unioniștii în afara lui Lascăr Catargi, pe care îl speriase atitudinea lui Costache Negri din Divanul ad-hoc, în problema țărănească. Rămînînd doar doi candidați, Negri și Catargi, Kogălniceanu, în urma unei violente discuții avute cu acesta din urmă, a preferat să se retragă din adunarea de la *Elefant*, „fiindcă nu voia a vota pentru o persoană care din opiniile sociale făcîndu-i o crimă, l-ar fi trimis la ocnă a doua zi după întronarea sa". Așa se explică pentru ce Kogălniceanu nu a fost de față la alegerea candidatului. El acceptase inițial candidatura lui Negri, și nu pentru că era mare boier, așa cum a fost acuzat, ci pentru că „nu s-a sfiit de a pleda cu curaj și independență cauza țăranilor".

Noaptea, pe la ora 2 dimineața, partida d-lui Alecsandri se adună la Panait Cazimir și decide că voturile nu vor fi date lui Negri. Pentru ce? Supărați că s-a dispus de ei fără să fie consultați toți, apoi, mai cu seamă, ceea ce s-a spus: pentru că Negri era cumnatul lui Vogoride.

Toți au fost foarte încurcați.

Atunci unul dintre ei: Docan, Pisoski sau Cracti pronunță numele lui Cuza, toți acceptă această candidatură.

Anecdotă — Moruzi din Pechia la Docan într-o seară.

La 4, seara, nouă adunare. V. Alecsandri află, nu fără mirare, că colonelul Cuza este candidatul definitiv. Pentru ce? Cum? Cuza era din partida liberală, nevrînd pe Negri, a fost acceptat de partizanii lui Alecsandri.

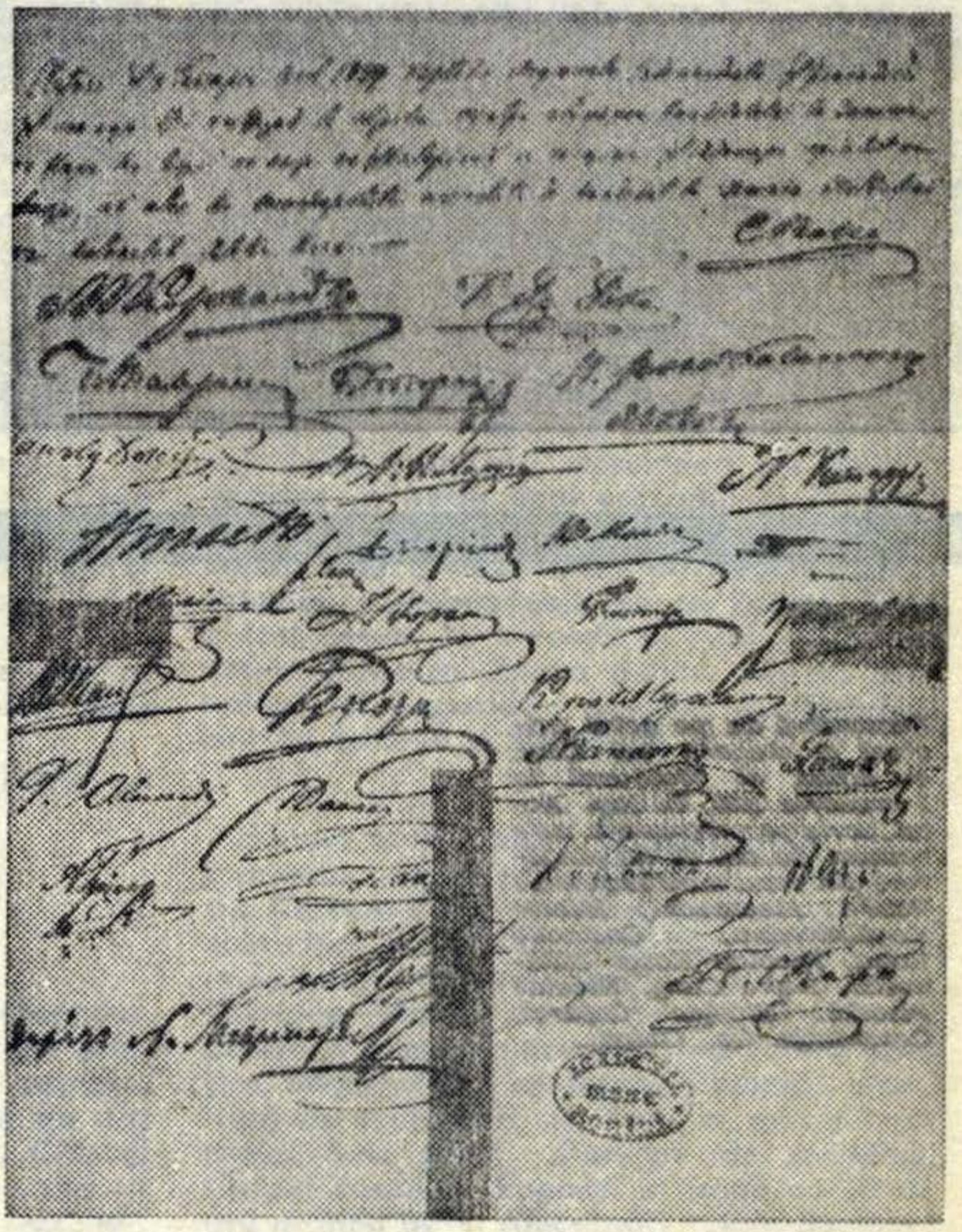

Facsimil de pe procesul verbal care a consemnat hotărîrea partidei naționale din ziua de 3 ianuarie

PRINCIPATELE UNITE
MOLDAVIA ŞI VALAHIA

ACTU DE ALEGEREA DOMNULUI

ADUNAREA ELECTIVA A MOLDAVIEI.

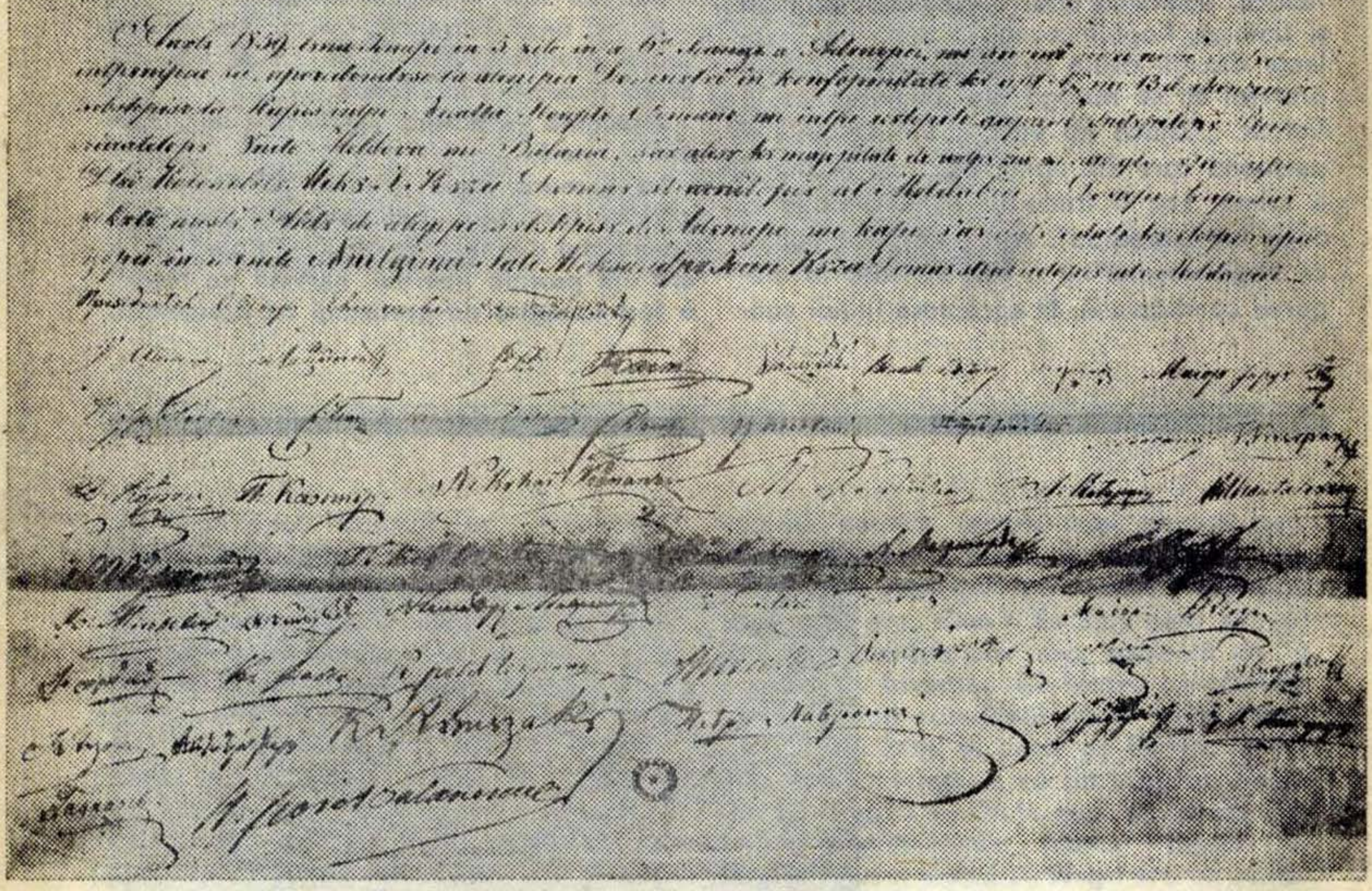

Facsimilul de pe actul original al alegerii lui Cuza ca domn al Moldovei, la 5 ianuarie 1859, în Iaşi. Actul, scris pe pergament, este semnat de cei 48 de alegători din care menţionăm pe Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Rolla, Nicolae Roset Bălănescu, Petre Carp, Nicolae Pisoski, Nicolae Catargi, Constantin Gh. Ghica...

La adunarea pregătitoare, hotărîtă pentru seara, toți cei 31 din partida națională erau convocați. Dar numai cei 16 știau că era ales Cuza.

D. A. Sturdza, în notele amintite, înclină să creadă că Al. I. Cuza era candidatul partidului de mici boieri care se strînseseră în jurul lui Alecsandri : „Dacă Cuza nu era de atunci candidatul acestui partid, în orice caz, își pregătea deja terenul pentru a ajunge la tron ! Șansele erau că aparținea unei familii care putea tot așa de bine să fie socotită între marile familii ca și între cele mijlocii, că nu-și anunțase încă ideile despre chestiunile sociale și că venise ultimul în discuție ; în timp ce ceilalți erau uzați".

După părerea lui, cînd încordarea în partida națională a ajuns la culme „a început Cuza să se agite mai pe față și să-și formeze un partid. Alecsandri, văzînd că nu putea să reușească cu nici un preț, i-a dat în secret parte din voturile sale și de acum înainte au făcut planul". Sturdza mai pretinde a ști despre Cuza că „de altfel, după alegerea sa, a declarat el însuși că s-a ținut de-o parte la început, deși mai mulți prieteni l-au sfătuit să intre în luptă, numai pentru a-i lăsa pe adversarii săi să se uzeze".

Notele culese de Baligot de Beyne ne pun însă la îndemînă o informație prețioasă, care infirmă părerile lui D. A. Sturdza. Alecsandri a fost complet străin de hotărîrea membrilor partidului său de a-și alege candidat pe Cuza, liberal ca și ei. Nemulțumiți că nu au fost consultați în prealabil, ei erau ostili lui Negri pentru că era mare boier și mai cu seamă cumnat cu odiosul fost caimacam, N. Vogoride. Alarma alegătorilor s-a dovedit a fi neîndreptățită. Nu numai Costache Negri a fost întotdeauna împotriva cumnatului său, ci și soția acestuia, Cocuța Conachi, sora lui Negri, a combătut atitudinea antiunionistă a soțului său.

Hotărîrea alegătorilor săi l-a surprins pe Alecsandri și poate chiar l-a ofensat.

Cine a pronunțat întîi numele lui Cuza acasă la Panait Cazimir, nu precizează nici Alecsandri care indică, sub semnul întrebării, pe Docan, Pisoski sau Cracti !

〈Ședința〉 prezidată de Rolla.

Discursul lui Rolla, amintind jurămîntul că toți vor da a doua zi votul lor celuia care va fi ales în seara aceasta.

Au fost distribuite bilete, fiecare invitat să scrie numele candidatului său.

Le despuiarăm : Negri 15
Cuza 13
Mavrogheni 3.

Trebuiau 16 voturi.

Se balotează mai întîi Cuza și Mavrogheni. Mavrogheni rămîne cu cele 3 voturi ale sale. Astfel încît nu a declarat că se retrage. Kogălniceanu înainte de votare (el nu era din cei 16) a avut o discuție cu L. Catargi și s-a retras. Văzînd aceasta Rolla a pus să închidă ușa cu cheia și a pus-o în buzunar.

Mavrogheni a leșinat într-o cameră alăturată.

Apoi al doilea balotaj între Negri și Cuza.

Partida celor 16 declară dorințele sale : Alecsandri refuzînd, noi nu vrem pe Negri, votăm pe Cuza.

Cuza a avut majoritatea. Au jurat că a doua zi se va vota pentru el. L-au chemat pe colonel, care venea rar, reținut de funcțiile sale.

Cuza vine. Este salutat ca domn.

Din aceste relatări reiese că, reuniți la *Elefant* în aceeași noapte, fără Kogălniceanu, discuțiile au continuat violent. Pentru a împiedica și pe alți deputați să se retragă, Alecsandri spune că Rolla a închis ușa cu cheia și a pus-o în buzunar. Dimitrie Rosetti Solescu, unul din frații doamnei Elena, a spus lui A. D. Xenopol că Lascăr Rosetti a fost acela care a încuiat ușa. Se spune că colonelul Pisoski s-a aruncat în fața ușii cu pistolul în mînă, amenințînd că se ucide dacă mai părăsește cineva sala și că tot el ar fi aruncat primul, în focul discuției, numele lui Cuza.

Din notele lui Baligot de Beyne aflăm astăzi, prin mărturia lui Alecsandri, că cu cîteva ore mai înainte, la Panait Cazimir, foștii săi alegători aleseseră de candidat pe Cuza. Important este faptul că numele lui Cuza a avut darul să potolească spiritele învrăjbite ale numeroșilor candidați și că în unanimitate au semnat în aceeași noapte procesul-verbal prin care declarau : „Astăzi în 3 ghenarie anul 1859 Partida națională independentă, întrunindu-se în ședință și păsind la scrutin pentru alegerea candidatului la domnie, pe care cu toții cu onor ne îndatorăm a susține în Adunare, prin vot pe față, au ales cu majoritate absolută de candidat la domnia Moldovei pe colonelul Alecu Cuza". Urmau semnăturile.

Sala Elefantul își avea istoria ei. In timpul lui Rallet, sub Vogoride, se lucra acolo pentru Unire. Protestări. Descinderi ale poliției, ascunse în burta unui crocodil [sic !]. **Lovitură pentru lovitură. Partida liberală găsise mijlocul de a pune mîna pe hîrtiile caimacamului, corespondența sa cu Poarta, totul a fost ascuns în crocodil și publicat în jurnalele franceze. Epoca dublei alegeri. Sfătuitorii lui Vogoride : consulul Austriei Gödel de Lanoye și Baragnon.**

*

Sîntem la 5. Orașul în sărbătoare. Trupe înarmate ocupau piața Palatului Administrativ. Camera deputaților adunată la ora prînzului. Mai întîi slujbă la Sf. Nicolae, biserică unde erau încoronați domnii, cea mai veche. Liturghie făcută de mitropolit. Rugăciuni pentru a chema binecuvîntarea cerului asupra alegătorilor. La ieșire, Camera, prezidată de mitropolit, se duce în sala de ședințe. Sala plină. Doamne de societate. Corpul consular. Poporul în urmă cu 48 de ore arătînd pe V. Alecsandri : „Iată domnul !

Alexandru Cuza ca maior de „lăncieri" (cavalerie). Litografie contemporană de Pernet (Secția stampe a Academiei R.S.R.)

Costache Negri, unul dintre fruntași ai partidei naționale.

lată pe Vodă !" Pe tribună crucea și evanghelia. Discursul mitropolitului. Vom proceda la un act solemn, apoi apel nominal în ordine alfabetică. Fiecare deputat trebuie să se urce la tribună, să sărute crucea, să pună mîna dreaptă pe evanghelie și să jure cu voce tare că va vota conform conștiinței sale. (Modul de a vota fusese hotărît dinainte între Guvern și partida liberală, care nu voia să lase nimic la voia întîmplării unui vot secret).

Dl. R. Bălănescu ia cuvîntul pentru a cere ca votul să fie secret. După o scurtă discuție se ia hotărîrea, printr-un vot, că se va vota cu voce tare.

Constantin Hurmuzaki cere cuvîntul. «In gravele împrejurări, în care ne găsim, socotesc că minoritatea trebuie să cedeze majorității, astfel încît alesul Națiunii să fie... etc. Eu hotărîsem să dau votul meu prințului Gr. Sturdza. Dar am știut din sursă sigură că o majoritate s-a format în jurul numelui altui candidat. Declar că cred de datoria mea să votez pentru candidatul majorității. Atunci încep apelul.»

Primul deputat era dl. V. Alecsandri.

Mare senzație. Mirarea tuturor cînd după ce a sărutat crucea și a pus mîna pe evanghelie a spus : «De liberul meu cuget, de libera mea conștiință, aleg de domn Moldovei, pe colonelul Alexandru Ioan Cuza».

Printr-o întîmplare ciudată primii 12 votanți aparțineau partidei liberale : de 12 ori Cuza. Prințul Grigore iese. Cîteva abțineri. Nici unul împotriva numelui ieșit ! Ultimul chemat a fost colonelul Cuza. «Mă abțin !» Atunci mitropolitul proclamă rezultatul votului. Strigăte de entuziasm. Lovituri de tun ! Apoi învită pe domn să depună jurămîntul. Domnul se urcă la tribună și depune jurămîntul.

Mitropolitul binecuvintează pe domn care îi sărută mîna. Mitropolitul ia pe alteța sa de braț și-l conduce în sala tronului, urmat de caimacami, de Cameră, de popor. Căimăcămia depune puterea și miniștrii își dau demisia. V. Alecsandri ministru al Afacerilor străine. După obicei, o tavă cu lichioruri, bea numai domnul și toastează cu căldură pentru prosperitatea și gloria Moldovei.

Rămîne controversat episodul petrecut la Kogălniceanu acasă, unde, ducîndu-se Leon Ghica și Al. Beldiman să-i ceară să semneze alegerea candidatului, Kogălniceanu, sculat din somn, o face numai după ce s-a asigurat că acesta nu este Vasile Alecsandri. Kogălniceanu relatează peste cîteva luni în *Steaoa Dunării* aceeași scenă povestind că s-a asigurat numai dacă nu sînt candidați Sturdzeștii și Lascăr Catargi : „Ei bine, dacă aceștia nu-s, iată că subscriu, pe încrederea amicilor mei politici".

Și A. D. Xenopol îl arată pe Kogălniceanu îngrijorat numai de candidatura Sturdzeștilor, de a căror absență convingîndu-se, ar fi spus „Atunci dă-mi să iscălesc, zise Kogălniceanu. Cînd văzu că este Cuza, izbucni într-un vesel hohot de rîs".

Alecsandri ne-a lăsat cea mai frumoasă descriere a lașului din ziua alegerii lui Cuza. Scrisoarea din 20 ianuarie glăsuiește : „Bucuria de a fi scăpat de cei doi Sturdza a fost atît de spontană, atît de mare, încît timp de trei zile populația lașu-

lui s-a dedat la adevărate nebunii. Mase de oameni purtînd făclii și imagini alegorice parcurgeau străzile strigînd : Trăiască domnitorul, Trăiască deputații. Jos «strigoii», la moarte Mihai Sturdza ! Corpul de ofițeri, fericit de a avea un domn ieșit din rîndurile sale, a venit să ne caute, pe noi deputații, la Cabinetul de Istorie Naturală ; ne-a răpit și ne-a purtat în triumf... A doua zi, de Sf. Ioan, m-am dus pe la nouă seara la Zizine (I. A. Cantacuzino), m-am întîlnit cu o imensă mulțime populară, înarmată cu făclii, drapele, etc. Oricît am vrut să evit această întîlnire, m-au recunoscut în sania mea și într-o clipă m-am văzut înconjurat de mai mult de 3000 de oameni, care s-au apucat să strige, salutîndu-mă : Trăiască Alecsandri. Trăiască deputatul nostru ; Trăiască poetul nostru... Însfîrșit am început să vorbesc spunînd : Fraților să trăiască steagul Moldovei ! Steagul românesc pe care îl purtați cu atîta fală ! La aceste cuvinte era gata să fiu asurzit de urale... În mijlocul acestui tumult am auzit o voce de adevărat stentor strigînd : Unde-i muzica ?... Cîntați măi *Hora Unirii*, că Alecsandri a făcut-o ! Noi urale însoțite de joc, de cîntece. Era minunat !"

Chiar și severul D. A. Sturdza recunoaște acest entuziasm : „Cînd își aduce aminte cineva entuziasmul cu care domnul a fost aclamat de populația Iașului și a Moldovei, cînd își amintește cineva devotamentul manifestat în mai multe ocazii în aceste zile de triumf, nu se poate decît să rămîi convins că renașterea României era îndeplinită, că nu mai aveai decît să conduci bine acest popor devenit energic și puternic avînd conștiința drepturilor și datoriilor sale".

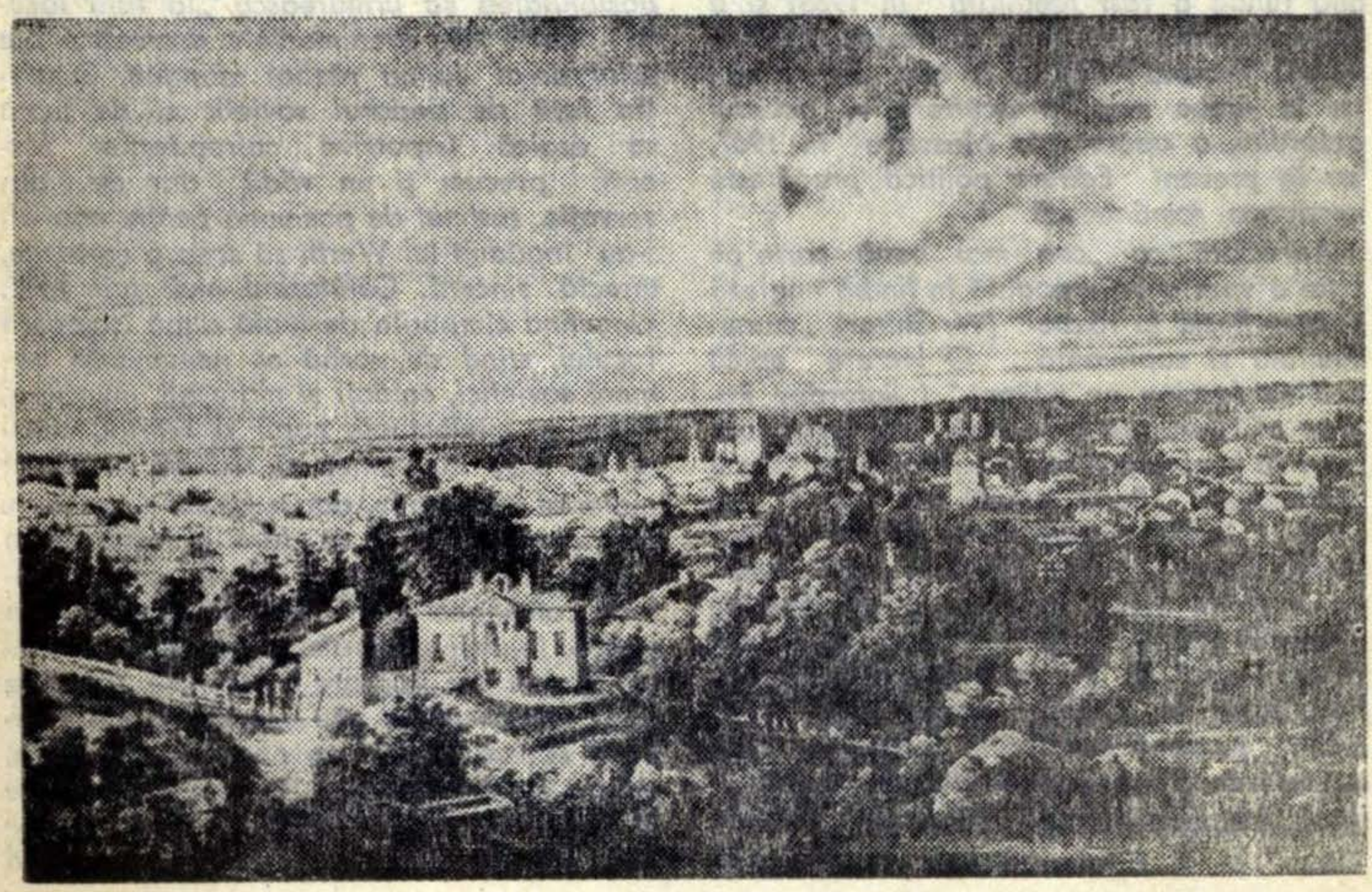

Vedere generală a Iașului la mijlocul secolului trecut.

AVANPREMIERE EDITORIALE

FINALUL MA

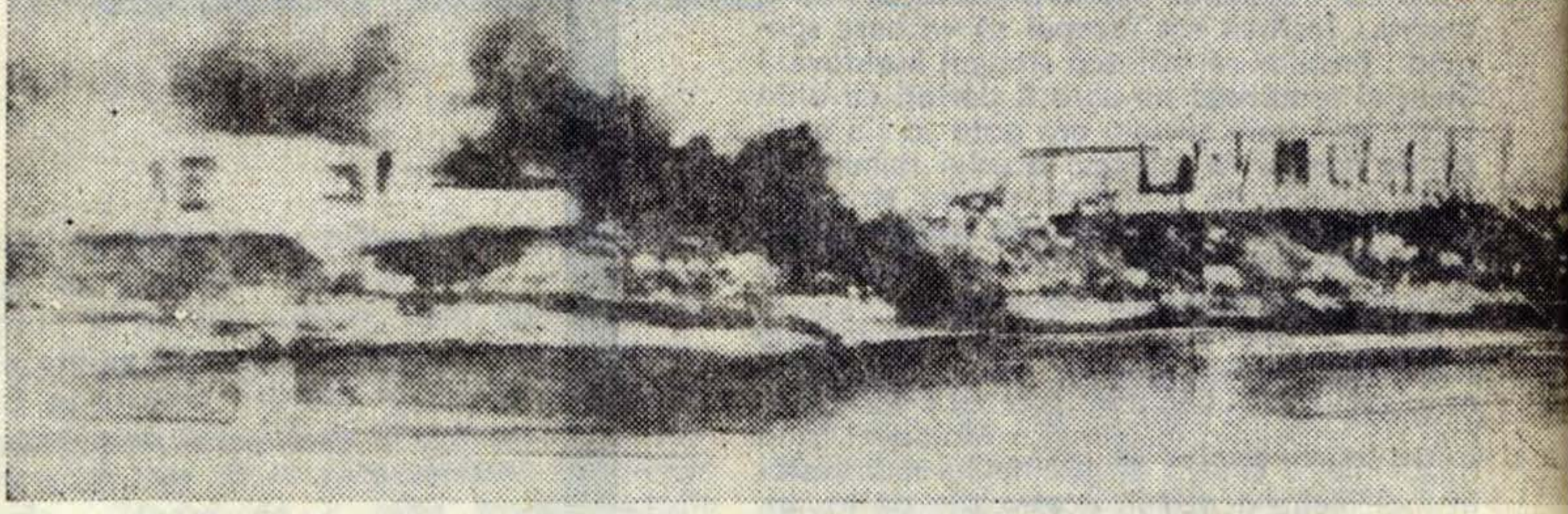

Evocarea „Rusia în război" de Alexander Werth a apărut în 1964 în Anglia (unde a fost reeditată în 1965) și a fost publicată aproape în același timp în S.U.A., Franța, R.F.G. și în alte țări. O ediție în limba rusă, prescurtată cu acordul autorului, a apărut la Moscova în 1967, iar în prezent Editura politică pregătește versiunea românească.

Apreciată ca „cea mai bună carte pe care o vom avea vreodată în limba engleză despre Rusia în război" (W. Shirer), „monumentală și captivantă... O lucrare epică ce-l va fascina pe cititor..." („Saturday Review of Literature"), „o carte valoroasă care pune în lumină comportarea rușilor în timpul războiului..." (Book Week) etc. etc. și primită cu interes și satisfacție de cititorii sovietici care văd în ea mărturia „unui observator străin atent, care are o atitudine de simpatie față de țara noastră, față de poporul nostru" (E. Boltin în prezentarea ediției ruse a cărții), cartea își datorează succesul onestității, respectului față de adevăr și informației directe a autorului. Corespondent al ziarului „Sunday Times" și al B.B.C. („British Broadcasting Corporation"), Werth a petrecut anii 1941—1946 în Uniunea Sovietică și a avut astfel posibilitatea să urmărească „la fața locului" multe din evenimentele dramatice ale celui de-al doilea război mondial. Simpatia față de poporul sovietic și de lupta sa eroică împotriva cotropitorilor fasciști, precum și un vădit dar de observație, susținut de pasiunea pentru adevăr, i-au îngăduit lui Werth să scrie o carte vie, directă, sinceră. Călătorind mult prin țară, cercetînd cîmpurile de luptă după încetarea focului, stînd de vorbă cu nenumărați oameni sovietici, soldați și mareșali, muncitori, țărani și intelectuali, copii și bătrîni, autorul a reușit nu numai să strîngă un bogat material informativ, dar a izbutit — ceea ce este remarcabil — ca, fără a împărtăși o viziune marxistă asupra istoriei sau a profesa convingeri comuniste, să ajungă la o optică, în linii generale, justă asupra Marelui Război de Apărare al Uniunii Sovietice și al complicatului său context moral, politic și social. După cum observă și V. Kuliș, doctor în științe istorice, în articolul publicat în „Novîi Mir" (nr. 3/1968), „întreaga carte este străbătută de ideea justă că Uniunea

RII BĂTĂLII

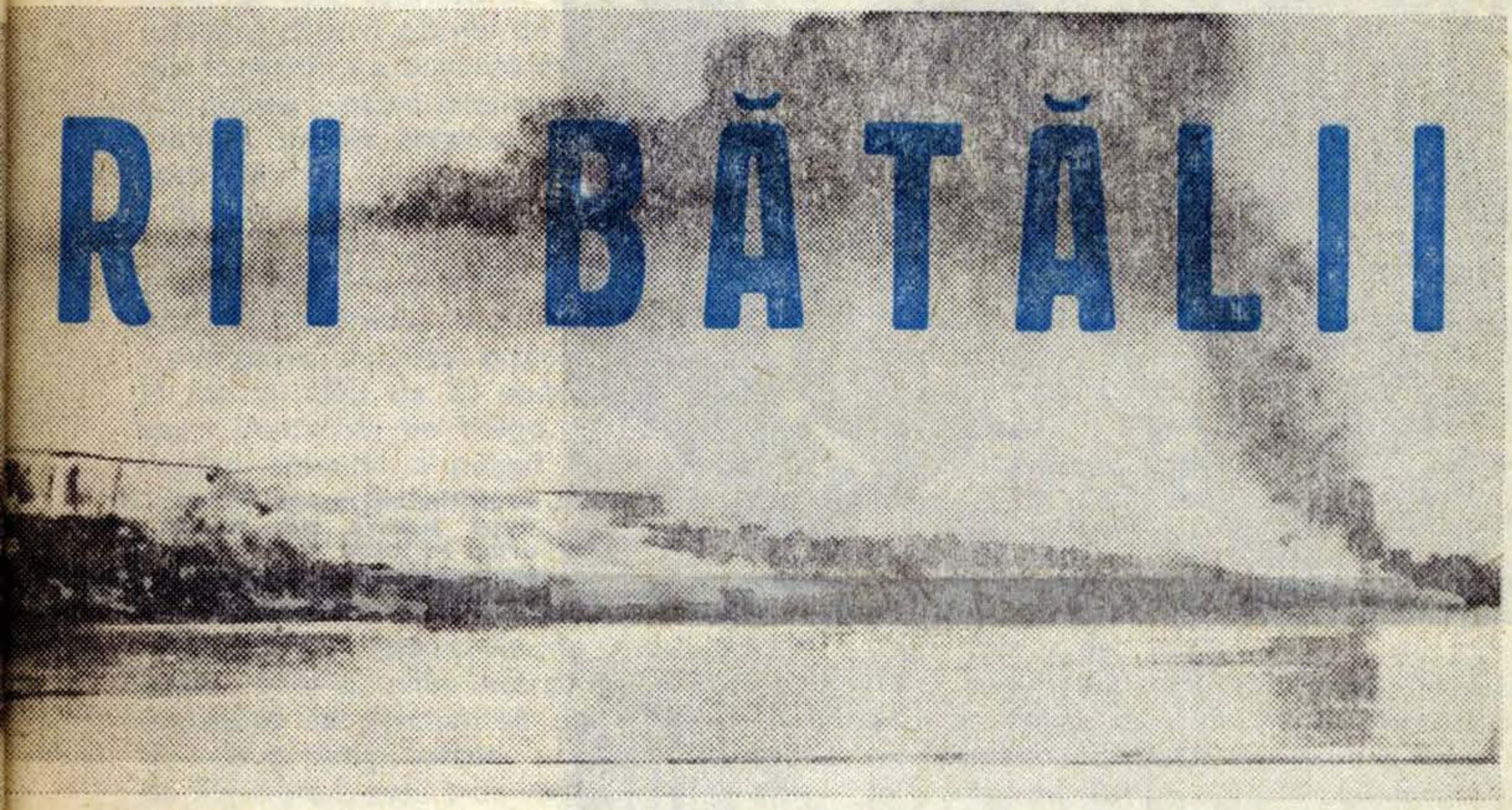

ALEXANDER WERTH

Sovietică, forțele sale armate au avut un rol decisiv în războiul împotriva statelor blocului fascist".

Nu este deci de mirare că lucrarea lui Werth a stîrnit numeroase replici vehemente sau de-a dreptul injurioase în paginile unor reviste și ziare reacționare din Europa occidentală, care cultivă nostalgia față de Reichul „milenar" al naziștilor.

În prefața cărții, Werth arată limpede că lucrarea „nu poate fi numită în nici un caz o istorie oficială a războiului. Și cu atît mai puțin, o istorie militară, o istorie a operațiunilor militare". El își definește cartea drept o „istorie a oamenilor". În ceea ce privește intențiile autorului, revista americană „New York Times" (ianuarie 1964) le-a exprimat concis : „...Werth a încercat să arate cum a intrat Rusia în război și datorită căror factori nu a ajuns Wehrmachtul la Kremlin, ci Armata Roșie la Berlin".

Apreciind meritele lucrării lui Werth, îndeosebi pentru justețea cu care aceasta pune în lumină caracterul popular al războiului dus de Uniunea Sovietică împotriva Germaniei fasciste, pentru obiectivitatea cu care studiază relațiile dintre U.R.S.S. și aliații săi occidentali în perioada războiului etc., critica sovietică a exprimat și o serie de rezerve, în special în privința analizei și prezentării factorilor social-politici. În prefața amintită, E. Boltin observă că „bazată pe impresii și amintiri personale, cartea lui A. Werth nu este străină de aprecieri și considerații subiective, uneori neargumentate de autor, iar alteori venind în contradicție cu fapte istorice determinante". De asemenea, Werth „subestimează rolul conducător și organizator al partidului comunist în armată, dînd dovadă că nu poate înțelege raportul dintre partid și armată".

*Discutată sau elogiată, cartea „Rusia în război" este, fără îndoială, un amplu reportaj istoric, scris onest și cu deosebit talent. Sperăm că cititorii noștri vor urmări cu interes fragmentele pe care le publicăm în numărul de față. Ele evocă zilele și nopțile bătăliei de pe Volga *, cea mai uriașă încleștare de forțe din cel de-al doilea război mondial, care prin victoria armatelor sovietice a marcat începutul sfîrșitului lipsit de glorie al agresorilor hitleriști.*

---

* În acest sens vezi și articolul „Bătălia Stalingradului" de colonel Ion Cupșa, publicat în „Magazin istoric" nr. 2/1968.

Pretutindeni numai ruine. Dar după fiecare zid, soldați cu arma în mînă

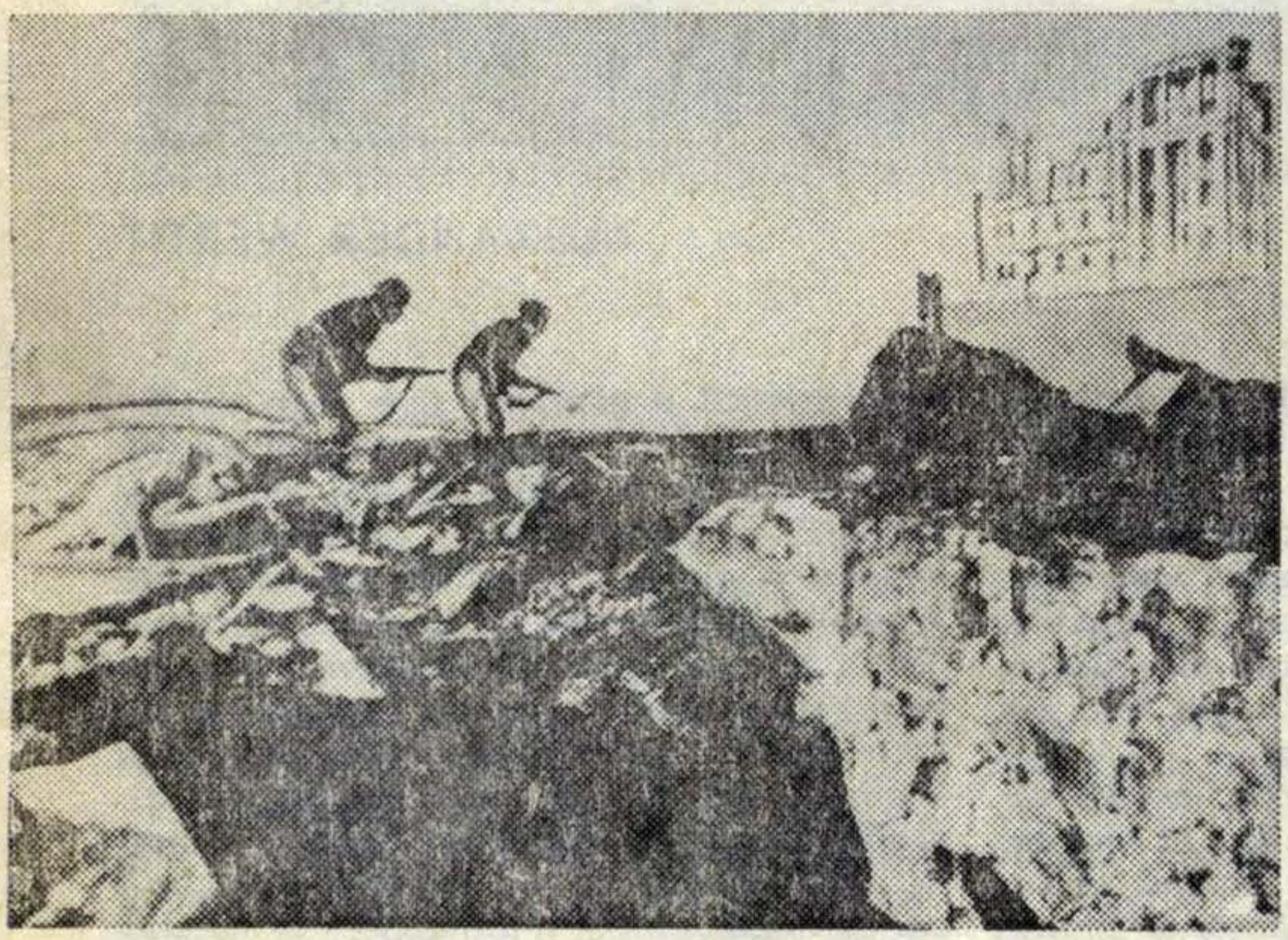

Pe teren descoperit fiecare pas se face cu riscul vieții

În linii generale, bătălia Stalingradului poate fi împărțită în următoarele etape :

1) De la 17 iulie la 4 august, etapa în care luptele au fost purtate mai cu seamă în interiorul cotului Donului și în care rușii, lansînd lozinca mobilizatoare „nici un pas înapoi", au încercat să frîneze înaintarea armatelor germane. În partea de nord a cotului, rușii s-au bătut cu îndîrjire, vrînd să păstreze măcar cîteva capete de pod. Încetinind înaintarea trupelor germane, rușii sperau să cîștige timp pentru întărirea pozițiilor de apărare ale Stalingradului, la care mii de oameni lucrau într-un ritm febril, dar care, așa cum avea să dovedească timpul, nu au fost de un ajutor prea mare. Unii strategi — ca generalul Eremenko, de pildă — afirmă că nici luptele de dincolo de cotul Donului n-au fost lipsite de importanță, frînînd pe de o parte înaintarea germanilor, iar pe de altă parte împiedicîndu-i să încercuiască trupele rusești din interiorul cotului și să cucerească Stalingradul printr-un atac puternic.

2) De la 5 august la 18 august. După ce mai înainte malul sudic al Donului fusese luat cu asalt la Țimleanskaia, o mare parte a Armatei a 6-a germane, sprijinită de uni-

tățile blindate ale generalului Hoth, a încercat să depășească flancurile armatelor rusești, îndreptîndu-se spre sud-estul Stalingradului, din direcția Kotelnikovo, Abganerovo și Plodovitoie. La 14 august aproape întreaga fîșie cuprinsă în cotul Donului (cu excepția cîtorva capete de pod păstrate de ruși la nord) era ocupată de germani. Aceștia atacau acum Stalingradul din sud și înaintau asupra orașului și din vest, și din nord-vest.

3) De la 19 august la 3 septembrie — perioada de culme a luptelor din regiunea cuprinsă între Don și Volga. Deși în sud-estul orașului, în dreptul rîurilor Axai și mai tîrziu Mișkova, inamicul a fost ținut cîteva zile în loc, în ziua de 23 august, germanii au spart frontul de pe Volga, la nord de Stalingrad, formînd o pungă largă de cinci mile. În aceeași zi, 600 de avioane au bombardat Stalingradul. Dar în ciuda haosului provocat de raidul aerian, în cursul căruia au murit 40 000 de oameni, nici autoritățile militare, nici cele civile nu și-au pierdut capul ; spre a evita încercuirea și spre a-i împiedica pe germani să atace din partea de sud a pungii situate pe Volga la nord de Stalingrad, rușii s-au retras în oraș. Astfel punga germanilor din nordul Stalingradului, cuprinsă între Rynok și Erzovka, a fost „stabilizată".

4) De la 4 la 13 septembrie luptele s-au concentrat în cartierele mărginașe ale Stalingradului ; dar trupele germane, croindu-și drum spre Volga din sudul orașului, au izolat Armata a 62-a rusă de restul forțelor rusești. La 12 septembrie generalul Ciuikov a fost numit comandant al Armatei a 62-a.

5) Perioada dintre 13 septembrie și 18 noiembrie a fost marcată de istorica bătălie din interiorul Stalingradului. Pe la mijlocul lui octombrie, rușii nu mai dețineau decît trei capete de pod de mică importanță ; totuși germanii au fost incapabili să-i izgonească, în ciuda unei ofensive „decisive", dezlănțuite în prima jumătate a lunii noiembrie. Grosul artileriei rusești se afla pe celălalt mal al Volgăi, fiind relativ invulnerabilă, cu toată superioritatea aeriană a germanilor.

Apoi a urmat contraofensiva rusă.

1) Perioada dintre 19 noiembrie și 11 decembrie, în care rușii au reușit să încercuiască trupele germane și cele aliate din Stalingrad.

2) Între 12 decembrie și 1 ianuarie, evenimentul cel mai de seamă a fost încercarea lui Hoth și Manstein de a străpunge încercuirea și de a ajunge la trupele aflate în oraș ; eșecul acestei încercări a avut drept urmare întărirea cercului rusesc în jurul Stalingradului și totala derută a italienilor de la Don.

3) Etapa dintre 10 ianuarie și 2 februarie 1943 a fost marcată de lichidarea forțelor germane și aliate din „cazanul" de la Stalingrad [...]

Cu trenul de-a lungul „arterei vitale"

La 1 ianuarie 1943 germanii din interiorul cazanului de la Stalingrad — a cărui formă ovală cuprindea patruzeci și patru de mile de la vest la est și paisprezece mile de la nord la sud — erau izolați de mai bine de șase săptămîni, singurul lor mijloc de legătură cu restul lumii fiind cîteva avioane de transport. Încă din 24 decembrie, ultima lor speranță de a fi salvați de „Gruppe Hoth" a lui Manstein fusese spulberată.

În prima jumătate a lunii ianuarie am avut posibilitatea să călătoresc, împreună cu un grup restrîns de corespondenți de presă, de-a lungul cunoscutei căi ferate de la răsărit de Volga, care luni întregi fusese „artera vitală" a trupelor rusești în bătălia de la Stalingrad. Tot pe această cale ferată fuseseră transportate în octombrie și noiembrie trupele, armele și proviziile în zona din sudul Stalingradului, de unde pornise, la 2 noiembrie, asaltul lui Eremenko.

Am părăsit Moscova în dimineața zilei de luni 3 ianuarie 1943, urcîndu-mă într-un vagon de dormit demodat, dinaintea revoluției, atașat la expresul Moscova-Saratov. Pe sfeșnice se mai putea citi încă „Compagnie Internationale de Wagon-Lits", iar lîngă lavoar se afla o plăcuță de alamă pe care scria în rusește — cu ortografia obișnuită înainte de revoluție — și în franțuzește : „Sous le lavabo se trouve un vase".

În Uniunea Sovietică, chiar în anii 1942—1943, faptul că ni se îngăduise să călătorim în condiții relativ luxoase nu însemna o favoare specială : mai erau și alte persoane în vagonul de dormit — funcționari superiori, intelectuali în misiune, ofițeri de la gradul de colonel în sus etc. Nu exista, bineînțeles, vagon restaurant și ne-am mulțumit cu hrană rece și cu ceaiul din samovarul bătrînului și binevoitorului provodnik. Dar celelalte vagoane ale trenului erau de clasa a 3-a, cu bănci tari, ticsite de soldați, și cu toate ferestrele închise ; înăuntrul lor era îngrozitor de cald și în aerul viciat plutea acel miros specific de cizme, pîine neagră, varză fiartă și mahorcă.

Cînd am plecat din Moscova, vremea era cețoasă și din furțurii de la fereastra vagonului se prelingeau picături de apă. Am tre-

cut pe lîngă Kașira, ale cărei case arse cu un an înainte de trupele germane în drum spre Moscova aminteau zilele de groază ale unui trecut ce părea foarte îndepărtat. De cînd fusese încercuit Stalingradul nimeni nu-și închipuia că un asemenea prăpăd ar mai fi fost posibil [...]

Lîngă Kotelnikovo, rușii capturaseră un depozit uriaș de muniții, două avioane Fokke Wulf 189 intacte și alte cîteva avioane germane. Sergentul aviator rus cu care stăteam de vorbă îmi spuse că nu-i plăcea prea mult ideea de a folosi avioane germane: „Treaba nu-i chiar atît de simplă. Artileriștii noștri antiaerieni trag cu multă precizie. O dată, la Stalingrad, am pus mîna pe cinci avioane Me. 109 în perfectă stare și ne-am gîndit să le utilizăm. Chiar în prima zi au fost doborîte toate cinci de propriile noastre tunuri. Să mă ia dracu', da' eu într-un avion german nu mă urc. Poți semnaliza mult și bine: ăl de jos își închipuie că neamțul vrea să-l tragă pe sfoară și nici în ruptul capului nu lasă să-i scape ocazia să doboare un Messerschmidt..." Ne mai spuse că avioanele fuseseră imobilizate din pricina lipsei de apă, lucru frecvent pe aerodromurile improvizate în stepă.

Activitatea aeriană era încă intensă. De la baze din ce în ce mai îndepărtate — în momentul acela cea mai apropiată se afla la Salsk, la 125 de mile de Kotelnikovo și 220 de mile de Stalingrad —, germanii continuau să trimită avioane de transport spre armata încercuită a lui Paulus. Puține însă reușeau să ajungă la destinație, căci rușii le doborau cu duzinele. Promisiunea lui Goering de a transporta zilnic 500 de tone de provizii la Stalingrad se dovedise a fi o poveste de adormit copiii. Numeroșii prizonieri aviatori germani cu care am stat atunci de vorbă erau evident descurajați de sarcina lor, considerînd-o pe drept cuvînt echivalentă cu o sinucidere, și se îndoiau de eficacitatea rezistenței trupelor încercuite la Stalingrad; cîțiva continuau totuși să creadă în viitoarea ofensivă germană din primăvară și în ocuparea Stalingradului, susținînd că Rostovul nu putea fi abandonat. Prizonierii infanteriști — dintre care unii rătăciseră flămînzi prin stepă cîte o săptămînă întreagă, încercînd să ajungă din urmă trupele în retragere — erau și mai demoralizați. Naziștii fanatici, și mai ales „băieții" lui Goering, își menținеau convingerea că Germania nu putea fi învinsă; totuși sub influența evenimentelor de la Stalingrad începuseră să se întrebe și ei dacă rezultatul meciului nu va fi nul.

Locul cel mai apropiat de front la care am ajuns a fost Zimovniki, situat la 60 de mile mai jos de linia Stalingrad-Caucaz. Germanii părăsiseră orașul doar cu două zile înainte și erau angajați într-o acțiune intensă de ariergardă la vreo cinci mile către sud. Activitatea aeriană era neîntreruptă. Pentru a ajunge la Zimovniki am străbătut mile întregi prin stepa netedă, acoperită de zăpadă; am lăsat în urmă încă un depozit de muniții părăsit de germani în grabă; deasupra capului nostru treceau în fiecare clipă avioane de vînătoare rusești; foarte aproape aveau loc lupte aeriene, iar avioanele de vînătoare urmăreau trupele germane în retragere. Acum, retragerea lor încetinise: rămășițele celor două divizii de tancuri care încercaseră să pătrundă pînă la Stalingrad fuseseră întărite de divizia SS Viking adusă din Caucaz. Auzeam foarte bine bubuitul tunurilor și la un moment dat un obuz căzu lîngă noi, ridicînd un nor de fum galben. Dinspre sud venea, din cînd în cînd, un zgomot puternic, semn că celebrele katiușe rusești erau în acțiune. Orășelul suferise mult de pe urma bombardamentului și un siloz de grîu mai ardea încă; locuitorii repetau aceeași poveste pe care o auzisem și în celelalte orașe eliberate; timp de patru zile cît durase lupta stătuseră ascunși prin pivnițe, cu hrană insuficientă și sugînd zăpadă ca să-și potolească setea.

Clădirea mare a casei de cultură fusese folosită de germani drept cazarmă. Podelele erau acoperite de paiele pe care dormiseră soldații germani. Estrada era împodobită cu crenguțe de brad, iar pe mese și pe culcușurile de paie se vedeau urmele unei petreceri de Crăciun — duzini de sticle de vin și de coniac golite, mai toate cu etichete franțuzești, cutii de conserve și pachete de țigări și bisauiți nemțești. Mai încolo se afla un teanc de reviste; una din ele avea o poză înfățișînd niște soldați germani stînd la soare în șezlonguri, pe o terasă deasupra malului Mării Negre — să fi fost Anapa? — și un articol de reclamă turistică despre „Minunatul Caucaz și Coasta Mării Negre". Se vede treaba că nemții începuseră să se simtă în Caucaz ca la ei acasă. Revista apăruse doar cu trei săptămîni în urmă; iar acum germanii fugeau din Caucaz cît îi țineau picioarele [...]

Ultimatum...

Se punea acum problema lichidării „căldării" germane de la Stalingrad. Trupele căzute în capcană nu mai aveau nici o speranță. Dar nu-și dădeau încă pe de-a-ntregul seama de situația fără de ieșire în care se aflau. Ofițerii continuau să spună soldaților să nu fie îngrijorați de scăderea rapidă a rațiilor, că Führerul va avea grijă ca

Ostași sovietici luînd cu asalt ultimele cuiburi de rezistență ale inamicului

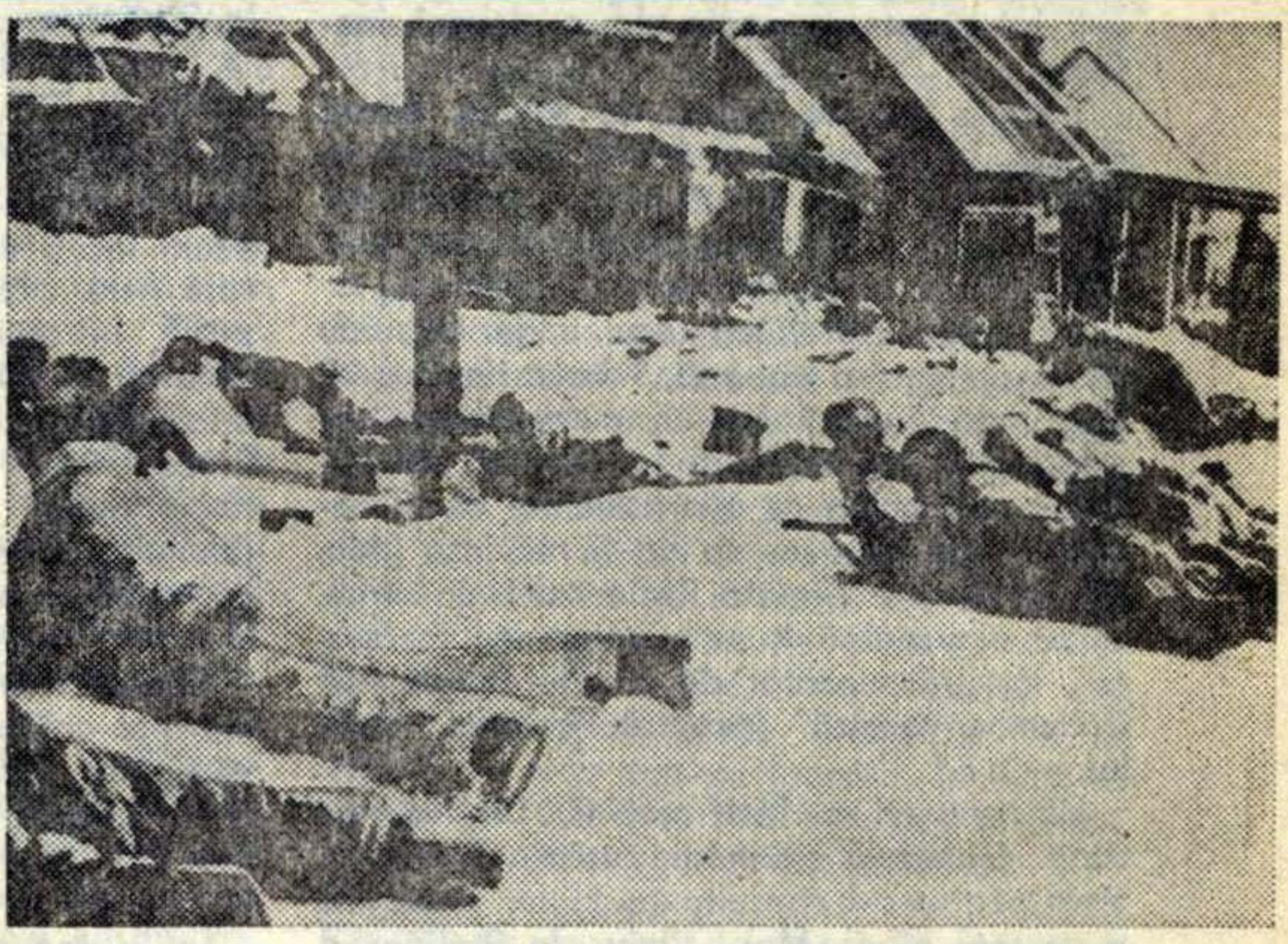

Cu tot gerul iernii, luptele din partea de nord a orașului au durat pînă la începutul lunii februarie

totul să se sfîrșească cu bine, chiar dacă Manstein nu izbutise să ajungă pînă la ei. Și li se mai spunea soldaților germani că în orice caz prezența lor în Stalingrad însemna o mare pacoste pentru ruși și — privind lucrurile în ansamblu — un mare serviciu adus Führerului și patriei.

Armata comandată de Paulus era încercuită de la data de 23 noiembrie și proviziile se împuținau vertiginos. După puține zile, Luftwaffe abia transporta 100 de tone zilnic, iar către sfîrșitul lui decembrie, chiar mai puțin. În schimb zilnic creștea numărul avioanelor doborîte [...]

Trupele Armatei a 62-a ruse, care apărau capetele de pod ale Stalingradului, profitară de pe urma lipsei de muniții a germanilor. Aproape că nu mai era nici o primejdie să aducă în plină zi cazanele cu hrană caldă pînă la cei din linia întîi, deși germanii îi pîndeau de la numai patruzeci de yarzi distanță. Nici trecerea convoaielor de sănii trase de cai peste Volga înainte de lăsarea nopții nu mai era considerată periculoasă — ținînd, bineînțeles, seama de sensul „stalingrădean" al noțiunii de securitate [...]

În prima săptămînă a lunii ianuarie trupele de pe frontul Donului, comandate de Rokossovski și Voronov, aflate în stepa dintre Don și Volga, se pregăteau pentru asaltul final. Știind că germanii din interiorul cercului dispuneau încă de arme și muniții și voind să evite „o vărsare de sînge inutilă", generalul Voronov — reprezentantul Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem al Armatei Roșii și generalul Rokossovski — comandantul frontului de pe Don — trimiseră la 8 ianuarie un ultimatum generalului-colonel Paulus.

„Din 23 noiembrie, Armata a 6-a germană, formațiile Armatei a 4-a blindate și unitățile trimise pentru întărire sînt încercuite... Trupele germane care trebuiau să vă vină în ajutor au fost zdrobite, iar rămășițele lor se retrag acum spre Rostov... Forțele aeriene germane de transport care vă aprovizionează cu rații mizere de hrană, muniții și combustibil sînt nevoite să-și mute mereu bazele și să parcurgă distanțe tot mai mari pentru a ajunge pînă la voi... Au înregistrat pînă acum pierderi uriașe atît de avioane cît și de echipaje, iar ajutorul ce vi-l aduc este pe cale de a deveni ineficace...

Trupele voastre suferă de foame, boală și frig. Iarna aspră rusească e de-abia la începutul ei... Nu există nici o posibilitate să spargeți încercuirea. Situația voastră este disperată și orice rezistență, inutilă" [...]

Ultimatumul stabilea locul unde trebuiau să se prezinte a doua zi, 9 ianuarie, ora 10 dimineața, venind într-un autocamion cu steag alb, împuterniciții lui Paulus. Ultimatumul se încheia cu avertismentul că în cazul în care propunerea va fi respinsă „forțele aeriene și Armata Roșie vor fi constrînse să nimicească trupele germane încercuite", iar „răspunzător de anihilarea lor veți fi dumneavoastră" (generalul-colonel Paulus — *n.n.*).

Ultimatumul a fost respins. Dar nu pe dată. Generalii germani voiau să cîștige timp pentru a-l consulta pe Hitler și pentru a se mai gîndi. Mai tîrziu la Stalingrad niște ofițeri ruși mi-au povestit că după prezentarea ultimatumului urmă un scurt răgaz în care de ambele părți tunurile amuțiră. În „țara nimănui" nu circulau numai solii oficiali, ci se avîntau și alți ruși (printre care un ofițer de stat-major pe care l-am cunoscut) ajungînd pînă la germani și încercînd să-i convingă să depună armele. Dar Hitler nici nu vru să audă de capitulare, iar von Manstein, socotind că sacrificarea trupelor încercuite la Stalingrad era în interesul lui, nu-l informă pe Paulus asupra situației reale, lăsîndu-l să bîjbîie prin întuneric.

La 10 ianuarie, ora 8 dimineața, rușii, alcătuind un baraj de 7 000 de tunuri și mortiere — pe alocuri cu o densitate de 170 de tunuri sau mortiere la kilometru —, de-a lungul părții de sud și de vest a pungii începură atacul. Concomitent, avioanele rusești bombardară pozițiile germane aflate în interior. O oră mai tîrziu intrară în luptă tancurile și infanteria rusă. În ciuda rezistenței desperate a germanilor, care fortificaseră puternic întreg sectorul, prin unele spărturi rușii înaintară din prima zi trei pînă la cinci mile.

La 17 ianuarie, Comandamentul rus trimise lui Paulus o nouă propunere de capitulare ; dar, deși cel puțin doi dintre generalii germani — von Seydlitz și Schlömmer — erau pentru capitulare, Paulus nu primise încuviințarea să accepte propunerea. Rușii ocupaseră aproape jumătate din „căldare", dar rezistența germanilor era încă dîrză [...]

Galoanele capitulării

La 22 ianuarie, rușii declanșară atacul final. Germanii se retrăgeau în dezordine la Stalingrad ; în ziua de 24 rușii ajunseră la linia exterioară de apărare a Stalingradului, în fața căreia rezistaseră și ei pînă la 13 septembrie. „Trupele germane trec prin greutăți inimaginabile — scria un expert militar rus, colonelul Zamiatin —, acum încep să-și dea seama cît de desperată este situația lor și se predau în grupuri". În sectoarele părăsite, germanii își omorau bolnavii și răniții ca să nu cadă în mîna rușilor. Dar Hitler și Manstein insistau în continuare ca trupele germane din interiorul pungii de la Stalingrad să reziste. Paulus fu avansat la gradul de feldmareșal, cu toate că nu contenea să-l informeze pe Manstein de inutilitatea rezistenței.

Conform unor dări de seamă germane, moralul soldaților și al ofițerilor scădea vertiginos, iar la Gumrak — singurul aerodrom german unde ofițerii plăteau aviatorilor prețuri mari pentru a pleca cu ultimele avioane — avură loc jalnice încăierări.

La 26 ianuarie, trupele rusești intrară în Stalingrad atît pe la nord cît și pe la vest, întîlnindu-se, în sfîrșit, pe colina Mamai cu unitățile Armatei a 62-a a lui Ciuikov, care în cursul lunilor decembrie și ianuarie hărțuiseră germanii din sectoarele Mamai, Baricade și Octombrie Roșu [...]

Mai tîrziu, cînd am fost la Stalingrad, am auzit povestea din gura celui care-l capturase pe Paulus : un tînăr cu un nas cîrn, păr blond și fața zîmbitoare, locotenentul Feodor Mihailovici Elcenko, căruia nu-ți venea să-i spui altfel decît Fedia. Locotenentul care capturase un feldmareșal vorbea cu însuflețire, istorisindu-și fapta.

La 31 ianuarie — o zi după cea de-a 10-a aniversare a regimului hitlerist, zi în care Führerul se abținu de la discursuri —, rușii se îndreptau din toate direcțiile spre centrul Stalingradului. Germanii înghețați și înfometați continuau să lupte. După un baraj greu de artilerie, rușii ocupară piața din fața magazinului universal și apoi înconjurară clădirea. Din cînd în cînd intrau în acțiune și aruncătoarele de flăcări. Elcenko îmi povesti că aflase în cursul zilei de la trei ofițeri germani prizonieri că Paulus se găsea în clădirea magazinului universal. „Atunci am început să tragem în clădire (unitatea mea tocmai ocupa cealaltă parte a străzii, din fața intrării în magazin) și de îndată ce obuzele căzură asupra ei un reprezentant al generalului-maior Raske scoase capul pe ușă și-mi făcu un semn cu mîna. Riscul era mare, dar am traversat strada și m-am îndreptat spre el. Ofițerul german chemă un interpret și-mi spuse : «Șeful cel mare dorește să vorbească cu șeful vostru». Iar eu i-am răspuns : «Șeful nostru cel mare are altceva de făcut. Nu-i la dispoziția voastră. Dacă vreți neapărat, puteți sta de vorbă cu mine». În timp ce discutam, din partea cealaltă a scuarului ai noștri continuau să bombardeze clădirea. Am chemat cîțiva dintre oamenii mei și au venit doisprezece ostași însoțiți de doi ofițeri. Toți erau bineînțeles înarmați ; ofițerul german le spuse : «Nu, șeful nostru cere ca numai unul sau doi dintre voi să intre». La care am răspuns : «Fără condiții. Singur nu intru». Totuși, pînă la urmă am căzut la învoială să meargă numai trei dintre noi. Așa că am pătruns toți trei în subsol. Acum este gol, dar să-l fi văzut atunci ! Era ticsit de soldați, se înghesuiseră cu sutele, mai rău ca în tramvai. Erau murdari și flămînzi și miroseau urît. Și cît de speriați păreau ! Se vîrîseră cu toții acolo ca să se adăpostească de focul mortierelor".

Elcenko și ceilalți doi ofițeri fură conduși la generalul-maior Raske și la generalul-locotenent Schmidt — șeful de stat-major al lui Paulus. Raske le spuse că voia să negocieze capitularea în numele lui Paulus, deoarece acesta din urmă „de ieri nu mai răspunde de nimic". Elcenko mărturisi că toată povestea i se părea cam misterioasă ; nu se putea dumiri care dintre ei era șeful. Se retrăsese oare Paulus, lăsîndu-l în locul său pe Raske ? ori voia doar să evite să capituleze chiar el în persoană ? sau poate se iscase vreo disensiune între Paulus și ceilalți ? Deși această ultimă presupunere nu stătea în picioare, căci Raske și Schmidt se duceau într-una în camera lui Paulus, probabil pentru a-l consulta asupra capitulării. Poate Paulus nu voise să trateze direct cu neînsemnatul locotenent rus. Totuși în cele din urmă Elcenko fu introdus în odaia lui Paulus. „Era întins pe patul lui de fier — povesti Elcenko —, îmbrăcat în uniformă. Era neras și nu s-ar putea zice că părea prea vesel. «Bine că s-a terminat» — i-am spus eu. Îmi aruncă o privire plină de tristețe și dădu din cap. Trecînd apoi în camera cealaltă — știți, culoarul era înțesat cu soldați —, Raske îmi spuse : «Am o singură rugăminte : să-l luați de aici cu o mașină mai bună și sub pază sigură, ca soldații ruși să nu-l omoare ca pe un vagabond»". Elcenko rîse. „I-am spus «O. K.» ; veni să-l ia o mașină trimisă special pentru el și fu dus la reședința generalului Rokossovski. După aceea nu știu ce s-a mai întîmplat. Două zile în șir n-am făcut decît să adunăm prizonieri germani. Iar trei zile mai tîrziu se predară și cei din sectorul nordic. Dar chiar și în partea aceasta a Stalingradului luptele mai durară cîteva ceasuri după predarea lui Paulus ; cînd însă aflară cele petrecute, germanii nu ne mai făcură greutăți".

Tot atunci se predară încă cincisprezece alți generali germani ; de altfel începuse predarea în masă a trupelor germane. Totuși în partea de nord a Stalingradului, închise ca într-o pungă, cîteva trupe continuau să lupte. Din avion, rușii aruncară asupra lor manifeste de care atașaseră fotografii ale generalului Paulus lîngă care un general rus îi lua interogatoriu ; probabil că rușii nu avuseseră timp să facă clișee ; sau poate crezuseră că o fotografie adevărată era mai convingătoare. În sfîrșit, în ziua de 2 februarie se predă și acest ultim grup de germani, nu însă mai înainte ca rușii să fie nevoiți să folosească artileria grea. Printre ei se numărau opt generali, unii dintre care — ca de pildă generalul-locotenent von Arnim, vărul celuilalt von Arnim care-și cîștigase faima în Nordul Africii — erau naziști fanatici. În total se predară 40 000 de ofițeri și soldați germani.

Potrivit comunicatului oficial rus din 2 februarie, în noiembrie fuseseră încercuiți 330 000 de oameni, dar între 23 noiembrie și 10 ianuarie — dată la care a început lichidarea pungii de la Stalingrad — muriseră în luptă sau de foame și boală 140 000 de oameni. După informațiile primite de la colonelul Kulowski — șeful intendenței Armatei a 6-a —, la 10 ianuarie avea de aprovizionat 195 000 de oameni, inclusiv poliția și personalul Todt. Pe lîngă cei 2 500 de ofițeri au fost capturați 24 de generali, printre care și un feldmareșal ; numărul total al prizonierilor s-a ridicat la 91 000 de oameni, ceea ce înseamnă că între 10 ianuarie și 2 februarie au murit sau au fost uciși 100 000 de oameni, iar de la începutul în-

cerauirii, 200 000 de oameni. În același comunicat se menționează că rușii capturaseră în ultima fază a operației, cu începere de la 10 ianuarie, 750 de avioane, 1 550 de tancuri, 480 de care blindate, 80 000 de tunuri și mortiere, 61 000 de autocamioane, 235 depozite de muniții și o mare cantitate de tehnică de război.

Ich hatt' einen Kameraden...

Cele două avioane cu care călătoream aterizară în ziua de 3 februarie, în primele ceasuri ale după-amiezii, în mijlocul unei stepe întinse, acoperite de zăpadă. Vremea era friguroasă, dar însorită, și vîntul sufla necruțător dinspre est. La capătul aerodromului se afla un sat și cîteva clădiri destinate serviciilor administrative. Din coșurile caselor se ridica un fum alb. Nu se vedeau urme de bombardament. Ne găseam undeva în nord-vestul Stalingradului.

Cu o noapte înainte ascultasem la radio un post german : transmiteau multă muzică de Wagner, bucățile cele mai lugubre, repetînd într-una marșul funebru a lui Siegfried și „Ich hatt' einen Kameraden" („Aveam un camarad"), „Götterdämmerung" („Amurgul zeilor"), frumos cuvînt la auzul căruia lui Hitler probabil că i se făcea pielea de găină. Ich hatt' einen Kameraden... Da, și nu unul singur, ci 330 000... [...]

În dimineața următoare am fost conduși prin stepa acoperită de zăpadă (era un frig de minus 20°) pînă la un alt sat, al cărui nume nu l-am aflat niciodată. Motivul secretului era ușor de înțeles : aici aveam să-i vedem pe generalii germani. Ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi aterizat deodată trupe de parașutiști germani făcînd o încercare disperată de a-i salva (lucru puțin probabil) sau dacă germanii i-ar fi bombardat ca să-i omoare, acum cînd nu mai puteau fi de folos Reichului ?

Era un sat cu căsuțe șubrede de lemn și cîțiva copaci ; la prima vedere părea părăsit, pretutindeni se vedeau numai soldați ; nici un locuitor civil. Generalii ocupau șase case — repartizați cîte cinci sau șase în fiecare. N-am putut intra în încăpere și atunci cînd acceptau să stea de vorbă cu noi trebuia să vorbim cu ei prin ușa care dădea în antreu. Unii stăteau pe jos, pe scaune sau în picioare, întorcîndu-ne spatele. Era ca într-o grădină zoologică, în care unele animale manifestă interes față de vizitatori, altele nu. Cei din fund întorceau din cînd în cînd capul și priveau spre ușă. Ceea ce te izbea în primul rînd erau ordinele, medaliile și crucile agățate pe uniformele lor. Multe păreau ornamente de pus deasupra căminului. Cîțiva dintre generali purtau monoclu și semănau neverosimil de mult cu caricaturile lui Erich von Stroheim. Dar între ei se deosebeau. Unii se străduiau să ia lucrurile în ușor. Generalul von Seydlitz — care nu peste mult timp avea să joace un rol important în organizația „germanilor liberi" — încerca să facă haz de necaz ; la fel și generalul Dubois, care rînji și ne spuse — ca și cînd ar fi vrut să nu ne sperie — că era austriac ; generalul von Schlömmer rînji și el și ne spuse : „Haide, haide, spuneți-ne ce vreți să știți ?", apoi, bătîndu-l pe umăr pe unul dintre ofițerii care ne întovărășeau, arătă spre epoleții noi ai acestuia mirîndu-se : „Was ?-neu ?" cu o privire comică și aprobatoare, care însemna : „ei, sper că acum ești un ostaș adevărat".

Cel mai antipatic dintre toți era generalul von Arnim. De o înălțime neobișnuită, cu un nas lung și sucit, avea pe fața lui de cal și în ochii lui iscoditori o expresie furioasă. Pe piept purta o uluitoare colecție de cruci și medalii. Cînd cineva îl întrebă de ce se lăsaseră germanii prinși în cursă la Stalingrad, răspunse răstit : „Nu așa trebuie pusă întrebarea. Întrebați mai bine cum am rezistat atîta vreme, cu toată superioritatea numerică copleșitoare a rușilor !" Din fund, un alt general mormăi ceva despre foame și frig. Cînd cineva își dădu cu părerea că Armata rusă ar fi poate mai bună decît Armata germană, sau în orice caz mai bine condusă, von Arnim începu să gîfîie și se roși de mînie [...]

Apoi, cînd fu întrebat ce înseamnă crucile și celelalte ornamente murale de pe pieptul său, le resfiră zgomotos una cîte una explicînd că zvastica neagră întinsă ca un păianjen și încadrată într-o ramă de aur era „das Deutsche Kreuz in Gold", desenată de Führer în persoană. „S-ar spune că aveți o mică nemulțumire împotriva Führerului ?" — îl întrebă cineva. Ochii îi clipiră și răspunse doar atît : „Führerul este un om mare și cine se îndoiește va avea în curînd ocazia să se convingă". Von Arnim a fost unul dintre puținii generali germani care în tot timpul cît a mai durat războiul n-a vrut să aibă de-a face cu Comitetul germanilor liberi.

Era surprinzător cum acești generali, deși prizonieri de numai două zile, arătau foarte bine și nu păreau de loc subnutriți. Cu siguranță că în cursul agoniei de la Stalingrad, în vreme ce soldații lor mureau de foame, nu li se întîmplase prea des să sară mesele. Înfățișarea și greutatea lor normală sau aproape normală nu putea avea altă explicație.

Singurul care nu era de loc în formă era Paulus. Nu ni s-a îngăduit să-i vorbim ;

ne-a fost doar arătat ca să fim martori că trăia și că nu se sinucisese. Ieși dintr-o casă mare — mai de grabă o vilă —, ne aruncă o privire, apoi își îndreptă ochii spre orizont și rămase un minut sau două pe treptele din fața ușii, păstrînd o tăcere oarecum stingheră ; era însoțit de alți doi ofițeri, dintre care generalul Schmidt, șeful său de stat-major. Paulus * arăta rău, era palid și obrazul lui stîng avea un rictus nervos. Atitudinea sa părea mai demnă decît a celorlalți, iar pe piept nu purta decît una sau două decorații. Se auzi țăcănitul unor aparate de fotografiat, apoi un ofițer rus îl învoi politicos să plece și se retrase în casă. Ceilalți îl urmară și ușa se închise după ei. Întrevederea luase sfîrșit.

În sat soldații făceau glume pe socoteala unora dintre generalii germani. „Mare noroc au — îmi spuse un soldat. Locuiesc în case bune și capătă trei mese consistente pe zi. Unii mai sînt și plini de îndrăzneală. Să vă povestesc o întîmplare. În fiecare dimineață vine la ei să-i bărbierească o fată din Armata rusă. Unul dintre ei a fost obraznic cu ea și chiar în prima zi a ciupit-o de fund. Ea s-a supărat și i-a ars o palmă. Acum îi este atît de frică să nu cumva să-i taie beregata, că nu se mai rade și și-a lăsat barbă !" [...]

Semnele aspre ale justiției

Iată-ne la Stalingrad. Nu arăta chiar așa cum îmi închipuisem. O clipă am fost orbit de întinderea albă de zăpadă, care sclipea în soare. Ne aflam într-una din grădinile publice pierdute de ruși în septembrie. Majoritatea caselor erau dărîmate și copacii doborîți. Departe, în dreapta, se vedeau clădiri impunătoare de cinci-șase etaje ; de fapt erau ruinele clădirilor din centrul Stalingradului. În stînga, la o distanță de două mile, se înălțau o mulțime de coșuri imense de fabrică, dînd impresia că acolo se afla un oraș industrial în plină forfotă ; dar sub coșuri nu mai erau decît ruinele uzinei de tractoare. Hornurile sînt mai greu de nimerit, de aceea rămăseseră în picioare. Era încă foarte frig, deși parcă mai puțin ca-n timpul nopții [...]

Volga, artera vitală a Stalingradului, iată locul unde s-a petrecut unul dintre cele mai crîncene episoade ale războiului. Urmele existau încă : șalupe și vapoare în mare parte distruse, transformate în sloiuri de gheață. Acum circulația se făcea pe gheață și era calmă și neînsemnată : cîteva care, sănii trase de cai și cîțiva soldați mergînd pe jos. Volga înghețase, dar nu toată, nici chiar după gerul din ultimele două săptămîni. Ici-colo se vedeau încă pete albastre de apă și femei care își umpleau gălețile. Am coborît stîncile pînă la plaja înțesată de sute de trofee germane — mașini și camioane — și am călcat pe un pămînt rusesc care nu fusese niciodată ocupat de dușman [...]

Mi-aduc aminte cînd am intrat în centrul Stalingradului : mergeam pe un bulevard lung, lung, paralel cu Volga, mărginit de două șiruri de copaci frînți. Am trecut pe lîngă tramvaie, multe distruse, sfărîmate și arse ; oare așa să fi rămas de la bombardamentul din 23 august ? Acum îmi dădeam bine seama : Stalingradul era unul dintre orașele moderne ale Rusiei ; centrul ca și uzinele fuseseră clădite în ultimii zece, doisprezece ani. Aici se aflau blocuri mari de locuințe, toate, bineînțeles, arse, scuarul principal, cu clădiri publice, iar în celălalt capăt stația de tramvai dărîmată. În timpul groaznicelor lupte din septembrie fusese și ea de mai multe ori ocupată cînd de unii, cînd de alții. În mijlocul scuarului era o fîntînă înghețată, în jurul căreia rămăseseră înlănțuite jumătățile de statui ale unor copii care dansau...

Am ajuns pînă la ea. Într-un colț era o movilă imensă de gunoi — scrisori, hărți, cărți și fotografii ale unor copii și ale unor femei germane, cu chipuri zîmbitoare, privind spre ceea ce părea să fi fost un pod peste Rin, și o carte verde de rugăciuni catolică intitulată „Armură spirituală pentru soldați" și o scrisoare a unui copil pe nume Rudi [...]

În celălalt scuar mare al orașului, clădirile fuseseră dărîmate, afară de două, care, deși arse, erau încă semețe și solide : Casa Armatei Roșii și Magazinul universal.

După ce am vizitat locul unde fusese făcut prizonier Paulus și am stat de vorbă cu locotenentul Elcenko, am ieșit din nou în stradă. În jurul nostru era o liniște ciudată [...] Am traversat scuarul și am intrat în curtea Casei arse a Armatei Roșii ; nicăieri ca aici nu-ți puteai imagina mai bine ce însemnase pentru atîția germani ultimele zile ale bătăliei de la Stalingrad [...]

Această priveliște de mizerie și suferință din curtea Casei Armatei Roșii fu pentru noi ultima, înainte de a pleca din Stalingrad. Îmi aminteam acele lungi zile de îngrijorare din vara anului 1942 și nopțile din timpul blitzului de la Londra, și fotografiile lui Hitler rînjind pe treptele bisericii Madeleine din Paris, și zilele grele din '38 și '39 cînd întreaga Europă, cu sufletul la gură, asculta la radio Berlin răcnetele lui Hitler [...] și în grozăvia celor văzute în curtea Casei Armatei Roșii de la Stalingrad mi se părea că întrezăresc semnele aspre ale justiției imanente.

---

* Mai tîrziu am aflat că refuzase ferm să facă vreo declarație.

DESCHIDE, POLIȚIA!

In numărul 7—8 din august 1968, rev
noastră a publicat evocarea „Trei evad
— pasionantă relatare a organizării și în
plinirii unuia din cele mai îndrăznețe
nuri de evadare din închisorile regim
burghezo-moșieresc.

Articolul de față aparținînd aceluiași
tor prezintă cititorului momentele pline
tensiune și dramatism trăite de evadați
București, în condiții de ilegalitate, timp
trei luni.

TREI LUNI ÎN

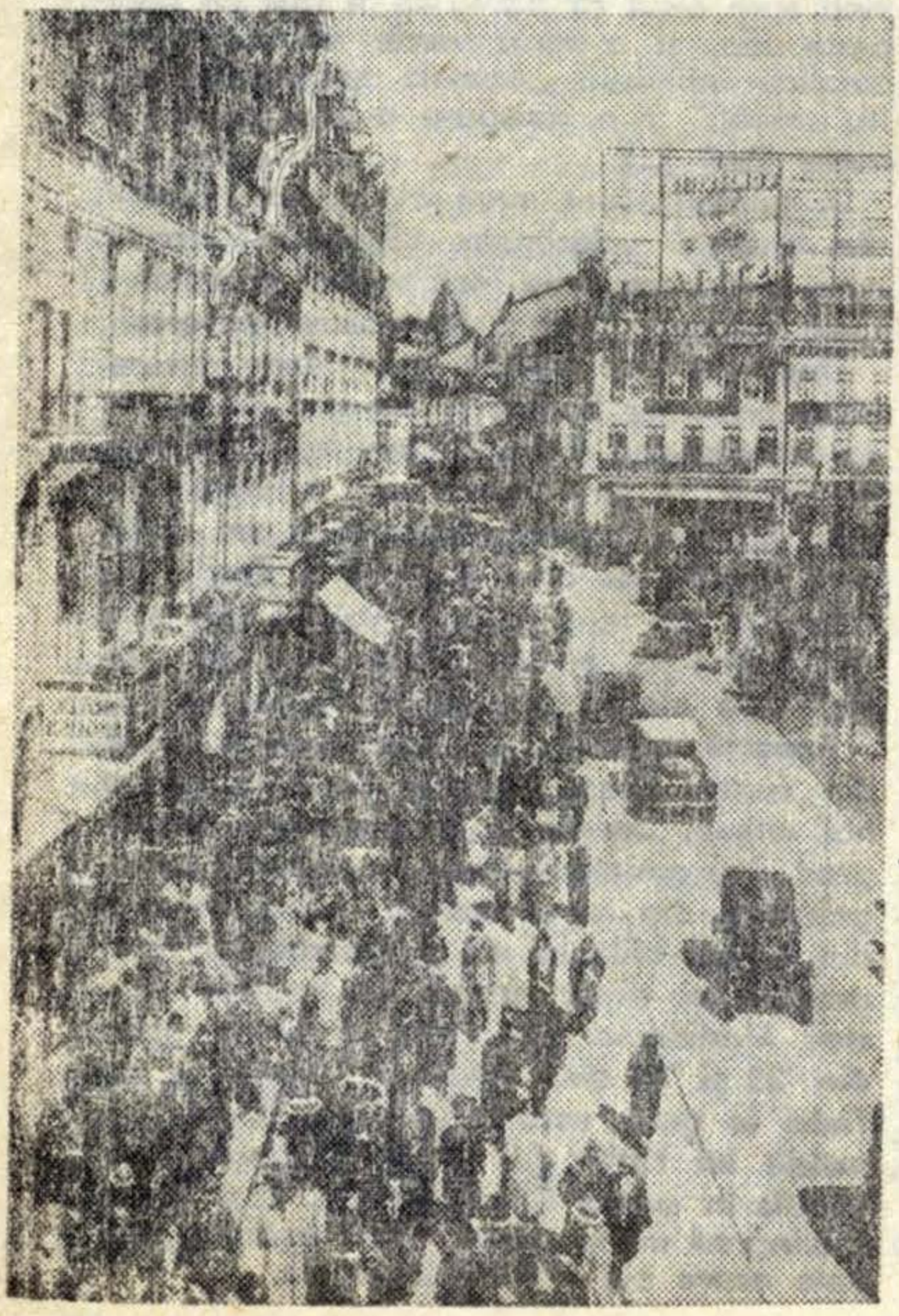

Casa unde trebuia să merg se găsea în cartierul Griviței: avea o cameră mică și în fața ei o odăiță care servea în același timp și de bucătărie; cișmeaua și W.C.-ul erau în curte, ceea ce prezenta mari dezavantaje. Aici locuiau un muncitor cu soția lui, tineri căsătoriți, socrul său și un prieten, toți simpatizanți ai P.C.R. Gazda punea la dispoziție casa, fie pentru ședințe, fie ca locuință provizorie pentru ilegaliștii în trecere prin București. Li se spusese că va veni un tovarăș care va rămîne cîteva zile la dînșii. Oamenii erau obișnuiți cu astfel de musafiri și niciodată nu întrebau cine sînt și de unde vin.

Mașina comisarului

Dimineața cei trei bărbați au plecat la lucru. Cum femeia mergea în oraș să facă piața, am rugat-o să-mi ia cîteva ziare. Voiam să știu cît mai repede ce mai scria presa despre evadarea noastră. Peste o jumătate de oră, femeia s-a întors; era foarte palidă și nu scotea o vorbă. Mi-a întins ziarele și s-a așezat pe pat. Pe prima pagină, cu litere mari, era publicat comunicatul despre evadare, însoțit de fotografiile noastre. Mi-am dat seama numaidecît că femeia citise ziarele și, după fotografie, mă recunoscuse. Îi era frică.

Calea Victoriei (România ilustrată, *iunie-iulie 1930*)

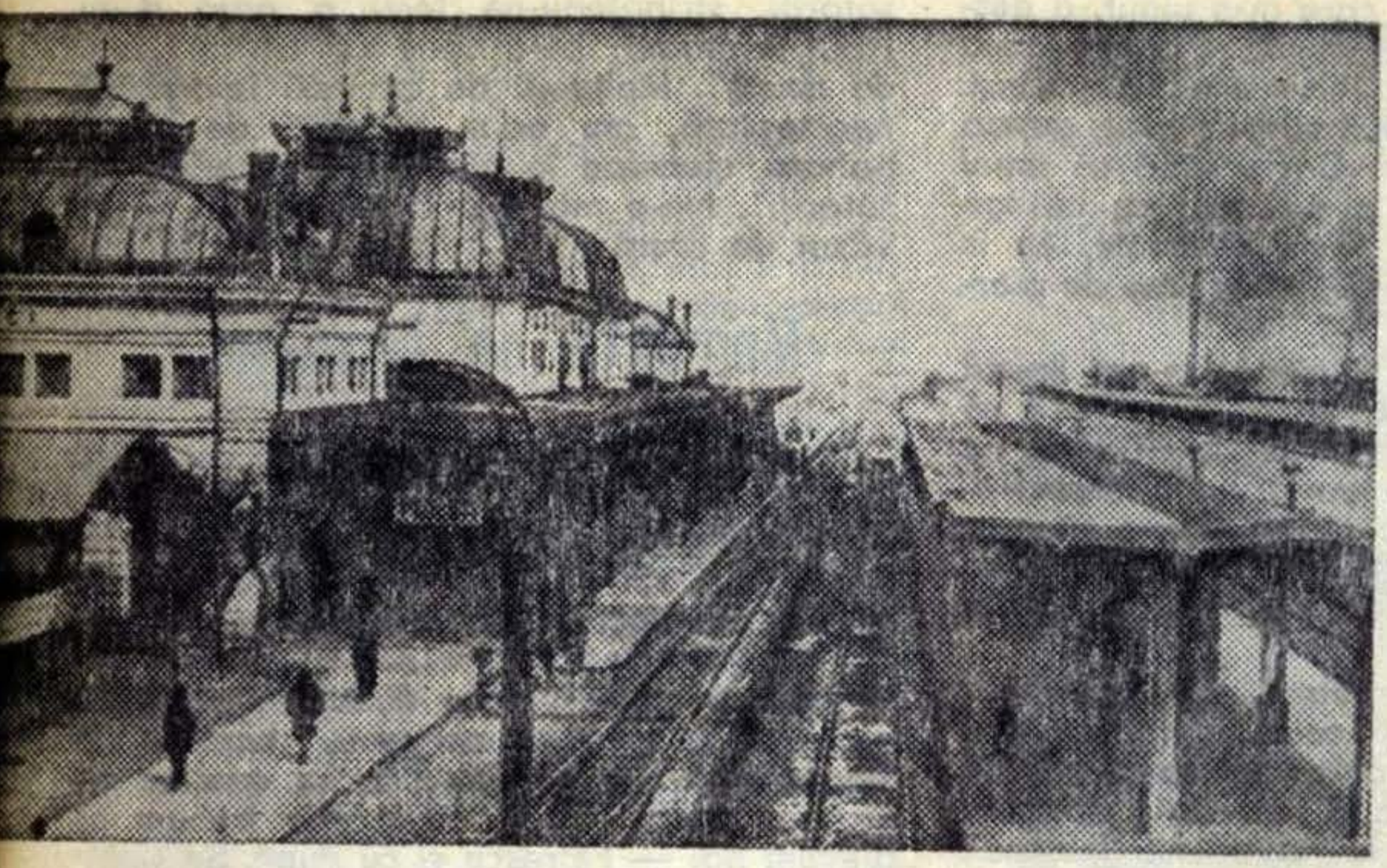

Gara Ploiești. (România ilustrată, *decembrie 1928)*

ILEGALITATE

GHEORGHE VASILICHI

Văzînd-o atît de îngrijorată, am încercat s-o liniștesc, asigurînd-o că nu i se va întîmpla nimic, întrucît nu voi rămîne decît cîteva zile.

Dar situația era deosebit de grea. Siguranța, poliția, jandarmeria și unități militare erau toate puse în mișcare. Pentru prinderea fiecăruia dintre noi se puseseră premii de zeci de mii de lei. Membrii familiilor noastre, prietenii sau cunoscuții fuseseră arestați și schingiuiți, iar locuințele lor răscolite pînă în cel mai mic ungher. Pe străzi se făceau razii, sute de oameni erau duși la poliție și interogați. În cartierele muncitorești, mai ales în Griviția, se cerceta stradă cu stradă, casă cu casă. Presa anunța periodic că poliția se află pe urma celor fugiți.

La puțin timp după evadarea noastră, poliția a reușit să pună mîna pe șoferul care ne adusese de la Craiova. Mașina cu care venise să ne ia era proprietatea unui... comisar de poliție și avea un aparat de taxat, care marca kilometrii parcurși. Seara, cînd șoferul s-a întors acasă, spusese că făcuse o cursă pînă la Bacău. Comisarul n-a dat prea mare atenție faptului. A doua zi însă, cînd a aflat despre fuga noastră, spusele șoferului i s-au părut cam suspecte. Era vorba de aceeași distanță, ba, mai mult, știa că șoferul fusese arestat odată pentru că participase la o grevă și deci nu era de loc exclus să ne fi ajutat. L-a arestat și la poliție, în urma unor torturi cumplite, a recunoscut că venise la Craiova, fără să știe ce va transporta, și că, la un moment dat, noi am apărut în fața mașinii, i-am pus revolverul în piept și... După alte torturi și bătăi, șoferul, împreună cu gardianul, care era acuzat de complicitate, neglijență etc., au fost judecați și condamnați la ani grei de închisoare.

Apare poliția

Pentru a evita eventuala noastră cădere în mîinile poliției, conducerea partidului hotărîse să schimbăm foarte des gazdele. Trei luni, cît am stat în București, am schimbat mai multe locuințe. Nici nu era prea greu, căci, cu tot riscul pe care-l reprezenta prezența noastră, „comuniști periculoși", într-o casă, numărul celor care doreau să ne ajute era destul de mare. Numeroase cereri de găzduire erau trimise conducerii partidului și MOPR-ului, sute de mii de lei ne veneau din toate părțile, muncitori, intelectuali, diverși cetățeni erau gata să ne ajute. Simpatia maselor era de partea noastră.

Trecuse o săptămînă de la sosirea în Capitală. Casa în care mă aflam era într-o curte cu mai mulți chiriași. În dreapta locuia un violonist cu soția ; cînta, mi se pare, la un teatru. În stînga locuiau două tinere frumoase, despre care nu se știa precis cu ce se ocupau.

Într-o zi ne pomenim că cineva bate la ușă și strigă:

— Deschide, poliția !

Gazda, cu un calm care m-a uimit, a deschis și a ieșit repede afară, închizînd ușa după ea. Cel care bătuse era un polițist. Fără să-și piardă o clipă sîngele rece, gazda a răspuns la întrebări. Dar văzînd că omul de la poliție insistă, a adăugat cu un ton hotărît: „Lasă-mă în pace, domnule, eu îs femeie săracă și necăjită, n-am timp de pierdut pe la tribunale..."

Numai după ce el a plecat m-am liniștit de-a binelea. Apoi gazda mi-a povestit că într-o zi nevasta violonistului, pornită pe calea dreptății, a reclamat la circumscripția de poliție pe una dintre tinere că s-ar fi încurcat cu bărbatul ei, iar gazda mea fusese citată ca martor. Polițistul venise la fața locului pentru a lămuri „cazul".

După o astfel de spaimă, stînd și analizînd cele întîmplate și comunicînd legăturii noastre situația, s-a ajuns la concluzia că locuința nu-mi asigura o securitate deplină. Atunci m-am mutat la tovarășul Nemeci, muncitor textilist. Aici o duceam mai bine; casa avea încălzire centrală, baie și toate cele. Locuind la ultimul etaj, în caz de pericol, se ieșea ușor pe acoperiș și de acolo, sărind pe alte case, se putea fugi.

Dar peste puțin timp a izbucnit o grevă la fabrica unde lucra Nemeci și acesta a fost ales în comitetul de grevă. Poliția a început să scormonească casele pentru a-i aresta pe conducătorii greviștilor. Mi-am strîns lucrurile și am părăsit și această casă...

Soț pentru o clipă

Iată-mă, deci, cu bocceluța sub braț, poposind în Dealul Spirii, într-o casă locuită de două simpatizante, muncitoare la o fabrică de medicamente.

Dimineața mă închideau în casă, luau cheia și plecau la lucru. Puteam să citesc liniștit, nimeni nu mă deranja; toți chiriașii din curte știau că nu-i nimeni acasă.

Într-o duminică dimineața, împreună cu cele două fete pregăteam prînzul. Deodată am auzit bătăi în ușă. Una dintre fete a sărit repede să vadă ce-i. Recunoscînd pe cel care bătuse și pentru a ne liniști, a spus intenționat cu glas răspicat: „A, domnul proprietar? Poftiți..." Proprietarul, un grec care vînduse, pe timpuri, bragă cu donița pe străzile Brăilei, Constanței și Bucureștiului, avea acum trei case în Capitală. Obișnuia să treacă din cînd în cînd să vadă cum îi întreținea chiriașii imobilul. A dat bună-ziua, întinzîndu-ne mîna la toți. Văzîndu-mă și știind că fetele erau nemăritate, a crezut că sînt proaspătul soț al uneia dintre ele. Dovadă, întrebarea: „Care dintre dumneavoastră s-a măritat?" A răspuns cea mai în vîrstă și atunci el ne-a felicitat ca pe niște tineri căsătoriți, strîngîndu-ne încă o dată mîna. Apoi, zîmbind, ne-a spus că sîntem „buni de cinste". Mulțumit de această întorsătură neașteptată, am adus o sticlă de vin și pahare, ciocnind în sănătatea „tinerilor căsătoriți". Ne-a mai dat cîteva sfaturi și și-a văzut de drum...

Momente de tensiune

In această casă ar fi trebuit să stau pînă la plecarea mea din București, dacă...

Pe la începutul lunii martie, cînd paza la barierele Capitalei mai slăbise, se hotărîse să părăsim Bucureștiul. Doncea a plecat mai înainte, părăsind Bucureștiul cu mașina, împreună cu „soția". Li se dăduseră două perechi de schiuri și mergeau, chipurile, la Sinaia pentru a participa la un concurs organizat acolo. Pe la 10 martie trebuia să plecăm noi — Petrescu și cu mine. Se stabilise ca cineva, un om de încredere, să angajeze o mașină cu care să ne deplasăm pînă la Oradea. De obicei se proceda așa: un șofer, cu actele în regulă, închiria o mașină de la un proprietar și-i plătea suma cuvenită. În cazul de față, Nemeci, textilistul, care era întîmplător și șofer, avea sarcina să rezolve problema mașinii. Cu el mai mergea încă un tovarăș din aparatul tehnic al C.C. Deci toate detaliile fuseseră minuțios puse la punct. Așteptam cu înfrigurare scurgerea timpului.

M-am sculat pe la ora 5 și m-am îmbrăcat. Din clipă în clipă trebuia să sosească mașina. Am așteptat pînă la 6, dar nimeni n-a venit. S-a făcut 7, 7,30 și chiar 8 și tot n-a venit nimeni. Se luminase de-a binelea și nu se mai putea pleca. Mi-am închipuit că s-a întîmplat ceva. Eram aproape sigur că tovarășii fuseseră arestați. Am început să mă neliniștesc. Oare Petrescu fusese în mașină? Dacă n-ar fi fost arestați și se luase o altă hotărîre aș fi fost anunțat. Trebuia să acționez. Orice clipă de întîrziere în această casă devenea periculoasă. Tovarășii arestați erau oameni de încredere, dar, cu metodele barbare de la poliție, nu puteai ști niciodată cît timp vor rezista. De altfel, în ilegalitate era o regulă; oricît ai avea încredere în tovarăși, o casă, devenită, printr-o împrejurare oarecare, periculoasă, trebuia părăsită imediat. Eram într-o mare încurcătură. Unde să plec? Nu mai știam unde locuiesc vechii tovarăși și, firește, nu era indicat să mergi la oameni urmăriți de poliție. Regretam că nu stabilisem cu tovarășul de la tehnică o casă de rezervă. După mai multe clipe de frămîntări am hotărît că, dacă pînă la ora 10 nu va veni nimeni, voi pleca singur la un prieten mai vechi; nu era comunist și speram să nu fie urmărit.

Pe la ora 9,45 cineva a deschis ușa cu cheia. Imediat am tresărit, gîndind că una dintre fete a venit să-mi spună de ce nu am plecat. Cînd s-a deschis ușa, am văzut pe tovarășul de la tehnică, care, știind că eu trebuia să fi fost plecat, venise să ia casa în primire. Cînd m-a văzut acolo, a rămas înmărmurit. I-am spus părerea mea asupra celor întîmplate și i-am cerut să-mi găsească urgent o casă...

Ce se întîmplase? Mai tîrziu am aflat că proprietarul mașinii, care era informator al siguranței, surprins de faptul că un muncitor textilist angajează o mașină cu o sumă destul de mare, fără să se tocmească măcar, a sesizat poliția, indicînd numărul mașinii, adresa garajului și a depozitului de benzină. Pentru a fi mai sigur, a aranjat motorul mașinii în așa fel încît să nu poată atinge o viteză prea mare.

Poliția a identificat ușor mașina și a început s-o urmărească. În drum, mașina trebuia să-l ia pe Petrescu și apoi pe mine. Neștiind ce se va transporta și, dîndu-și seama că „suspecții" au observat că sînt urmăriți, polițiștii au oprit mașina și i-au arestat pe cei doi tovarăși, ducîndu-i la comisariat. Cei doi au fost torturați în mod barbar, dar n-au scos un cuvînt. Abia la Prefectura Capitalei poliția și-a dat seama că-i vorba de o „afacere" comunistă, fiindcă cei de aici l-au recunoscut pe Birtaș, eliberat de curînd din închisoare, iar textilistul condusese niște greve. Cei care îi arestaseră erau de la poliția circulației, nu de la siguranță. Aceasta ar fi procedat cu totul altfel: ar fi pus agenți la toate ieșirile principale din oraș și ar fi reușit, poate, să ne aresteze.

Părăsim Bucureștiul!

Tovarășul de la tehnică plecase de cîteva minute... Pășeam nervos prin încăpere și nu-mi mai găseam liniștea. Peste vreo jumătate de oră s-a întors cu o mașină și mi-a spus că plecăm. După ce am traversat aproape întreg orașul, ne-am oprit în Tei. Aici locuia un tovarăș din Transilvania, împreună cu soția și fetița. Timp de două săptămîni, cît am stat în această casă, am avut de trecut prin multe momente grele. Casa fiind pusă în vînzare, veneau foarte mulți interesați. În timp ce aceștia vizitau locuința, trebuia să mă ascund într-un... dulap. Într-o zi, fiind ascuns, scîndura pe care stăteam a cedat, provocînd un zgomot îngrozitor... Oare cei din casă auziseră?

Dar se apropia primăvara... Era spre sfîrșitul lunii martie, pomii începuseră să înmugurească. Tovarășii de legătură nu-mi dădeau nici o veste...

Bazarul brașovean: „...era o scumpete de nu te puteai atinge de nimic!" (România ilustrată, *ianuarie 1931*)

3 luni! O perioadă destul de lungă de permanentă hăituială, de emoții și grijă... În ziua de 31 martie, tovarășul Șencovici mi-a adus vestea că vom pleca. Mi-a spus că Petrescu plecase deja... Eu urma să plec a doua zi, 1 aprilie. Pentru mai multă siguranță, mi s-a recomandat să ies pe jos din oraș; la depozitul de benzină din fața Aeroportului Băneasa mă va aștepta o mașină cu care voi pleca mai departe. Parola, ceva bani și... drum bun!...

A doua zi, către ora 5, am ieșit în stradă. Era o lapoviță cu fulgi mari, că abia zăreai la doi pași. Nu era rău, barierele vor fi mai prost păzite, gîndeam eu. La 7 am ajuns la locul indicat, dar n-am văzut nici o mașină. Eram de-a dreptul mîhnit, dar o tovarășă, Ecaterina, a venit și mi-a comunicat că șoferul s-a îmbătat și... să mă întorc în oraș. Înapoi? Nici în ruptul capului! Am stabilit cu tovarășa că voi pleca pe jos spre Ploiești, iar dînsa să mă ajungă cu mașina din urmă...

După o oră de mers pe jos, m-a ajuns. Eram ud pînă la piele. Mașina, o camionetă veche, fără geamuri, te și mirai că se mai poate urni.

Reîntîlnirea cu Petrescu

In Ploiești am luat benzină, iar tovarășa Ecaterina a rămas să se întoarcă cu trenul la București. Ținta noastră era Brașovul, unde trebuia să mă întîlnesc cu Petrescu și de acolo, împreună, să pornim mai departe. Cînd să ieșim din Cîmpina, un polițist ne-a făcut semn să oprim. Lîngă el erau doi civili. Unul dintre ei m-a întrebat dacă mergem spre Sinaia și, la răspunsul meu afirmativ, s-a legitimat ca agent secret, rugîndu-ne să-i ducem neapărat pînă acolo. Le-am răspuns că da, căci pe un astfel de timp nu poți lăsa omul în drum și apoi era destul loc în mașină. S-au urcat amîndoi în mașină și am plecat. Pe drum am intrat în vorbă cu ei și mi-am dat seama că întîmplător ne ieșiseră în cale. Le-am spus că mașina este a domnului Costică Pavelescu (!), mare negustor de porci, miei etc., din București, care se afla de cîteva zile în Transilvania după marfă, iar noi ne duceam să facem transportul. La Poiana Țapului am avut o pană de cauciuc. În timp ce eu și șoferul am reparat roata, cei de la siguranță au intrat într-o cîrciumă și ne-au adus un ibric cu țuică fiartă. După ce totul a fost gata, am pornit mai departe. Am intrat în Sinaia și am oprit la cîteva sute de metri de postul de poliție. Polițiștii ne-au mulțumit, invitîndu-ne la un pahar de vin, dar, motivînd că sîntem foarte grăbiți, i-am refuzat politicos, luîndu-ne rămas bun.

După-masă, pe la ora 14, am ajuns la Brașov. Întîlnirea cu persoana de legătură, ce trebuia să mă ducă la Petrescu, o aveam într-o bibliotecă publică. Era chiar bibliotecara. Petrescu se afla acasă la dînsa. Nimic mai simplu, mi-am zis. Dar tovarășa mi-a spus că prost îmbrăcat cum eram nu mă puteam duce cu dînsa. Aș atrage atenția vecinilor și a proprietarului. Dînsa era soție de inginer, doamnă respectabilă, așa că... Deși n-aveam suficienți bani ca să-mi cumpăr haine, am plecat în oraș, în nădejdea că voi găsi ceva... Dar era o scumpete de nu te puteai atinge de nimic! Eram în mare încurcătură. Ca din senin mi-a venit o idee: am cumpărat un ferăstrău, cîteva bucăți de scîndură și niște pervazuri și m-am întors la bibliotecă. Deci urma să trec drept un tîmplar chemat să-i fac niște reparații.

Zis și făcut. Am ajuns acasă. Bibliotecara a descuit ușa și mi-a făcut semn să intru. Petrescu, care se afla în prima cameră și care se aștepta să-și vadă gazda, cînd a zărit scîndurile și ferăstrăul, a avut cîteva clipe de emoție pînă s-a lămurit despre ce era vorba.

Din nou agenții

A doua zi, pe la ora 7, am ieșit amîndoi din casă, ne-am urcat în „mașina" noastră și am pornit-o mai departe. Petrescu, mai bine îmbrăcat, era domnul Costică Pavelescu, negustorul, iar eu ajutorul de șofer. Dar, din nou emoții. La ieșirea din Brașov o patrulă de jandarmi cu baionetele la arme ne-a oprit mașina rugîndu-ne să-i luăm pînă într-un sat din apropiere. S-au urcat toți patru lîngă mine. Am început să discut cu ei, le-am dat cîte o țigară și i-am întrebat de pe unde sînt. Unul era din Oltenia, dintr-un sat de pe lîngă satul meu. Ne gîndeam, cu ei în mașină drumul nostru era mult mai ușor, nu dădeam de bănuit. Dar după cîțiva kilometri s-au dat jos.

Ne apropiam de un oraș mare, Tîrgu-Mureș. Hotărîsem să nu oprim și să trecem cît mai repede pe aici. Era într-o duminică, zi frumoasă de primăvară. Strada principală era plină de lume. Cînd am ajuns în dreptul prefecturii sau secției de poliție, sergentul de stradă a început să fluiere după noi. Un alt sergent s-a postat în fața mașinii și ne-a făcut semn să oprim. Șoferul a fost nevoit să oprească. O mulțime de curioși ne-a înconjurat. Nimeni nu știa de ce am fost opriți. Numai noi am tresărit la gîndul că am fost recunoscuți. Petrescu, care stătea lîngă șofer, profitînd de îmbulzeală, a coborît pe trotuar, amestecîndu-se în mulțime. A sosit imediat un comisar, care, după ce l-a legitimat pe șofer, a început să-l înjure că circulă cu mașina fără număr. Cînd am auzit despre ce-i vorba, am răsuflat ușurat. Comisarul continua să țipe furios și ne amenința cu o amendă de o să ne „usture la ficați". I-am spus că eu, ca ajutor de șofer, purtam toată vina, fiindcă nu curățasem mașina și, scotocind prin buzunare, i-am dat de înțeles că voi plăti amenda. I s-a făcut, probabil, milă de mine, căci, după ce m-a cercetat o leacă din privire, mi-a spus:

— Bagă de seamă, bă, de data asta te iert, dar dacă te mai prind o dată ai să plătești de zece ori p-atîta!

I-am mulțumit politicos că m-a iertat și i-am promis că altă dată n-o să se mai întîmple. Apoi, bucuros că s-a rezolvat și această situație, am scos batista și am șters tăblița cu numărul plin de noroi. Luîndu-l din drum pe Petrescu, am pornit în mare grabă spre Cluj.

Aici, o echipă special pregătită avea să ne asigure trecerea graniței. Peste cîteva zile ne aflam în trenul de Praga... Legănarea ritmică a roților ne purta spre o nouă viață. Eram emigranți!... Departe de țară, de cei dragi...

Departe!... Pentru cîtă vreme?...

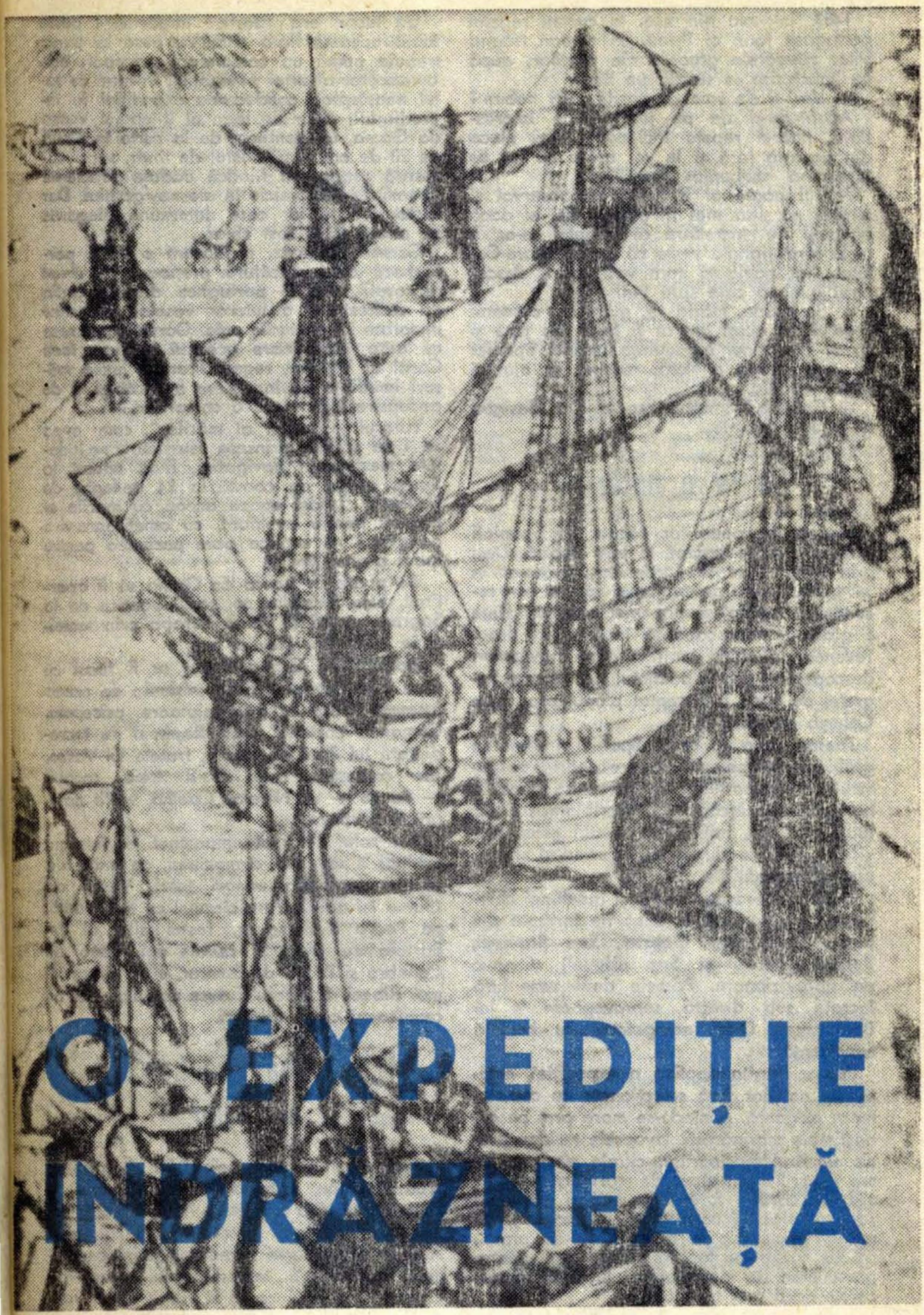

O EXPEDIȚIE ÎNDRĂZNEAȚĂ

1483. Intr-una din zile, la curtea regelui portughez Ioan al II-lea, un ostean trăgea iritat zăvoarele greoaie ale porților, după ce îmbrîncise în stradă un tînăr.

— Vezi-ți de treabă, omule, ești nebun ?

Adunîndu-și de pe jos hîrtiile împrăștiate, tînărul repeta înciudat : „Voi pleca din această țară și le voi arăta eu lor ce înseamnă «nebunia» mea !"

Faptul poate ar fi trecut neobservat și nimeni nu și-ar mai fi amintit de el dacă oamenii de încredere ai regelui n-ar fi adus senzaționala veste că un oarecare Columb, tot navigînd spre vest, ar fi descoperit o nouă cale spre Indii !

— Se spune, măria ta, glăsuiau oamenii regelui, că acest om ar fi fugit din țară și că ar fi obținut îngăduința reginei Spaniei de a-și echipa o flotă, reușind să ajungă pînă în India...

— Columb ? întrebă regele. Da, desigur, își aducea aminte...

Se ia o hotărîre

Vestea descoperirilor făcute de spanioli stîrnise o mare panică în țara vecină. Deși prin tratatul de la Tordesillas, încheiat în 1494, Portugalia determinase Spania să-i recunoască dreptul asupra unei mari suprafețe a globului nedescoperită încă, acest drept revenea de obicei țării ai cărei navigatori descopereau primii pămîntul necunoscut. Regretul de a nu fi acceptat planul propus de Columb era tardiv.

Teama de a nu ceda Spaniei întîietatea grăbi pregătirea unei mari expediții, cu ajutorul căreia portughezii sperau să ducă la bun sfîrșit încercările lui Bartolomeu Diaz. Ioan al II-lea, inițiatorul acestui plan, murise în 1495, iar Emanuel — urmașul său — urgentă pregătirile.

După numeroase calcule și îndelungi chibzuieli se hotărî ca flota să fie formată din patru nave : **Sao Gabriel, Sao Raphael, Berrio** (denumit și **Sao Miguel**) și nava de aprovizionare. Primele două vase fură lucrate sub directa supraveghere a lui Bartolomeu Diaz, navigatorul cu bogată experiență.

Pentru reușita deplină a expediției, echipajele navelor fură selecționate cu cea mai mare exigență, punîndu-se mare preț pe cunoștințele marinărești. Izvoarele nu dau precis numărul marinarilor, cifrele alternînd între 140 și 240. In afară de marinarii propriu-ziși, pe corăbii fură îmbarcați și numeroși „degradados" (condamnați la moarte), cu misiuni speciale ; pe parcurs aceștia urmau să fie lăsați în locuri necunoscute pentru procurarea de informații și luați la întoarcere... dacă mai trăiau.

Un lucru era foarte important : peste toată această flotă minuțios pusă la punct trebuia numit un comandant priceput, bun cunoscător al artei navigației. In mod cu totul neașteptat, conducerea expediției fu încredințată chiar de Ioan al II-lea lui Vasco da Gama, un gentilom de la curte în vîrstă de 28 de ani. Deși destul de tînăr, sorții căzuseră asupra sa fiindcă dăduse suficiente dovezi de destoinicie în ale navigatului. Dar factorul hotărîtor care determină alegerea sa poate să fi fost chiar...

Corsarii francezi prădaseră o navă portugheză cu încărcătură prețioasă și, drept represalii, regele portughez dăduse ordin de sechestrare a tuturor vaselor franceze ancorate în porturile sale. Gama condusese cu atîta îndemînare această misiune încît Carol al VIII-lea, regele Franței, luase măsuri imediate de înapoiere a corăbiei și de pedepsire exemplară a corsarilor.

Viitorul „Căpitan al mărilor", cum avea să i se spună, prinsese temeinic și pe îndelete meșteșugul navigației, fiind născut la Sines, orășel de coastă, la 24 de leghe de Lisabona. Însăși epoca aceea cu marile ei pasiuni pentru aventură, cu ametitoare vise de glorie nu explica oare pasiunea pentru mare a unui tînăr ?

Se poate ca Vasco da Gama să fi aparținut, prin formația sa, școlii nautice de la Sagres, vestită în toată Europa prin temeinicia pregătirii elevilor săi.

Indiscutabil, Gama singur ar fi făcut cu greu față acestei dificile misiuni ; de aceea fuseseră alese cu grijă ajutoare pricepute. Comanda corăbiei **Sao Raphael** fu încredințată lui Paul da Gama, fratele lui Vasco, iar comanda celei de-a treia corăbii — **Berrio** — lui Nicolas Coelho, vestit navigator al epocii.

Dar rolul cel mai important în întregul echipaj îi revenea cîrmaciului, de măiestria căruia depindea uneori totul. Vasco da Gama își adusese un cîrmaci cu experiență, pe Pedro d'Alemguer, fostul pilot al lui Bartolomeu Diaz. Și ceilalți doi, Joâo de Coimbra și Pedro de Escolar, erau dintre cei mai dibaci. Echipajul fusese completat cu un cronicar și cîțiva tălmaci.

Întinderea necunoscută a apelor

Spre sfîrșitul lunii iunie 1497 pregătirile erau aproape terminate. Flota aștepta la Rastello, o mică localitate în apropierea Lisabonei, pe malul drept al fluviului Tajo. Aici, în cadrul unei ceremonii religioase, regele Emanuel îi încredință lui Vasco da Gama pavilionul regal și, după ce îi rea-

minti importanța misiunii, îi înmînă harta întocmită după ultimele informații trimise de Covilhão [1].

În noaptea de 7 spre 8 iulie 1497 Gama nu avu o clipă de răgaz. Mica localitate Rastello gemea de oameni veniți de pretutindeni. Se făceau ultimele pregătiri. Gama împărțea ordine comandanților; echipajul trăia clipele încordate din ajunul plecării.

Zorii zilei de 8 iulie. O mulțime de oameni, într-o tăcere apăsătoare, întreruptă din cînd în cînd de bocetele înăbușite ale femeilor, se îndrepta spre mal purtînd torțe aprinse. Pe fețele oamenilor domnea o umbră de îngrijorare pentru soarta celor care aveau să se avînte în vîltoarea apelor.

Așteptarea devenea tot mai apăsătoare. Deodată mulțimea începu să freamăte... Bocetele se întețiră... La un semnal, mateloții întinseră pînzele și cele patru corăbii porniră La marele catarg al **Capitanei** [2] flutura stindardul regal, iar pe puntea cea mare, ceva mai jos, în semn de supunere și menajament față de orgoliul regal, fîlfîia pavilionul lui Gama Încet, încet corăbiile se desprinseră de țărm, la pupa și la prora fiecăreia străjuind cîte două rînduri de tunuri. Unde nu va fi destulă supunere o vor instaura prin „cîntecul" lor.

Cei veniți se mai uitară o dată în larg; între ei și cei plecați se așternu tăcerea și apa cu căile ei necunoscute.

...Și nimeni mai bine decît Gama însuși nu știa că la plecare regele-i dăduse scrisori pentru prințul din... Calicut!

Cele patru nave, însoțite de un vas condus de Bartolomeu Diaz, se îndreptară spre insulele Capului Verde. Cel care cu cîtva timp în urmă înfruntase riscurile Capului Bunei Speranțe se deplasa acum spre fortul La Minae, unde fusese numit comandant. După ce flota se despărți de Bartolomeu, navigă spre vest, apoi spre sud-est, parcurgînd distanța de circa 3700 de mile de la Insulele Capului Verde pînă în sudul continentului african.

Se apropia, poate, momentul hotărîtor al expediției. După un popas de 13 zile în golful San Braz, unde corabia pentru provizii fu părăsită, flota ajunse în regiunea aceea, care pentru majoritatea expeditionarilor trecea drept o „regiune a morții". Furtunile întîlnite la tot pasul măreau teama și deruta echipajului. Atmosfera devenise atît de încordată încît echipajul de pe **Capitana** se împotrivi să meargă mai departe, cerînd întoarcerea în patrie. Speranțele lui Gama erau primejduite. Energia de care dădu dovadă comandantul determină în bună parte soarta expediției. Gama ordonă pedepsirea exemplară a răzvrătiților și, pentru o mai mare siguranță, ascunse cu grijă toată documentația și aparatele de bord.

Într-una din zilele lunii decembrie navele trecură prin dreptul stîlpului care marca punctul cel mai avansat al expediției lui Bartolomeu Diaz și porniră de-a lungul coastei Africii Orientale. Iar în ziua de **25 a lunii decembrie** — menționează un jurnal de bord [3] — **descoperirăm 60 de leghe de coastă.** Erau primele leghe străbătute de expediție într-o regiune în care nu mai navigase nici un european.

În ianuarie 1498, portughezii se aflau în regiunea fluviului Zambezi. **Pe aceste țărmuri** — notează presupusul Velho — **rămaserăm treizeci și două de zile, în care timp luarăm apă și ne îngrijirăm de corăbii. În acest loc mulți dintre oamenii noștri căzură bolnavi.** Scorbutul și malaria răriră rîndurile echipajului.

În fața portului Mozambic, portughezii fură surprinși de mulțimea corăbiilor care forfoteau din toate direcțiile. De cînd ancorele se lăsaseră zornăind pe aceste meleaguri, în rîndul expediției domnea o mare neliniște; la Sfînta Elena, la Capul Bunei Speranțe, cu daruri neînsemnate se căpătase bunăvoința băștinașilor, dar aici lucrurile se prezentau cu totul altfel.

Oamenii de aici — amintește jurnalul — **sînt negustori și-și fac negoțul cu maurii de culoare albă, care chiar atunci aveau în acest loc patru corăbii încărcate cu aur, argint, postavuri, cuișoare...** Șeicul Mozambicului se arătă **atît de mîndru, încît disprețui tot ce i se oferi** și nimic nu-i reținu atenția în afară de tunuri și arbalete; nu se arătă de loc prietenos cînd află că noii veniți se îndreptau spre India. Dar parcă mai mult ca oricînd pe Gama îl obsedau cuvintele din însemnările lui Covilhão: **Corăbiile care navighează spre Guineea vor ajunge dacă înaintează destul de mult către sud, pînă la locul unde uscatul ia sfîrșit. Iar dacă apoi răzbat în Oceanul de Răsărit, vor face cel mai bine să întrebe de Sofala sau de Insula lunii** (Madagascar — **n.n.**). **Acolo vor găsi piloți care pot să le arate drumul către India.**

Negustorii arabi sesizaseră primejdia unui nou concurent în comerțul cu India și nu întîrziară să-și arate ostilitatea. Tunurile intrară în funcțiune și bubuitul lor anunță apariția europenilor în Africa Orientală.

---

[1] În 1487, regele Ioan al II-lea trimisese pe Alfonso de Pavia și Pedro de Covilhão să se informeze în legătură cu descoperirea unui nou drum spre India. În Egipt, Covilhão se îmbarcase pe o corabie arabă și ajunsese pînă în India. El nu se mai întorsese în patrie, dar expediase regelui un raport amănunțit despre tot ce văzuse și aflase.

[2] Nava comandantului.

[3] *Jurnalul călătoriei pe care a făcut-o dom Vasco da Gama în 1497, pe la Capul Bunei Speranțe, ca să descopere India*, aparținînd — după toate presupunerile — lui Alvaro Velho.

Gama captură doi piloți cu ajutorul cărora ajunse la Mombasa, **oraș mare,** în portul căruia **intrau în fiecare zi o mulțime de corăbii** și unde fu întîmpinat cu aceeași ostilitate. De aici, luînd noi prizonieri, reuși să ajungă la Malindi, localitate unde, după spusa prizonierilor, **se aflau patru corăbii cu creștini originari din Indii.** Șeicul din Malindi, aflat în conflict cu cei din Mombasa, se arătă destul de primitor. În urma unor presiuni insistente, Gama obținu un pilot creștin, bun cunoscător al regiunii. Jurnalul nu dă amănunte despre pilot, menționîndu-l doar ca pe un foarte bun navigator și cinstit colaborator. Însuși Gama fu uimit cînd i se prezentă o hartă amănunțită a Indiilor întocmită de acest pilot. Se pare că pilotul nu putea fi altul decît Ahmed Ben Madjid, autorul celei mai importante enciclopedii a evului mediu arab despre navigația în Oceanul Indian.

Și, în sfîrșit!...

La 24 ale lunii mai sus arătate (aprilie — **n.n.) plecarăm de aici, cu pilotul pe care ni-l dăduse regele, avînd drept țintă o cetate care se cheamă Calicut...** Sub conducerea lui Ahmed Ben Madjid expediția se lăsă purtată de muson peste Oceanul Indian. **Într-o vineri, care era în ziua de 17 mai,** portughezii se apropiară de uscat; duminică navigară de-a lungul unor munți, de care, apropiindu-se tot mai mult, pilotul le spuse **că aici se află țara** unde doreau să ajungă.

Luni, 20 mai 1498, flotila portugheză ancoră în fața portului Calicut.

Cînd primul portughez coborî pe pămîntul Indiei, fu dus de localnici într-un loc unde se aflau doi mauri care știau limba castiliană și genoveză, căci erau din Tunis. Iată cum povestește Velho această întîlnire:

Primul cuvînt de bun sosit cu care aceștia îl primiră fu întocmai acesta:

— Du-te la dracu! Cum de ai ajuns aici? Unul dintre mauri veni pe corăbii și-i salută pe portughezi cu următoarele cuvinte:

— Să vă fie cu noroc!... Rubine din berechet!... Smaralde cîte doriți!... Mulțumiți lui Dumnezeu că v-a adus într-un loc unde sînt atîtea bogății!

La 28 mai, Gama ceru să fie primit de regele din Calicut. **...Îi fură aduse căpita-**

Locuitori din regiunea Capului Bunei Speranțe — cafrii — așa cum i-au văzut primii europeni

nului niște lectice purtate de oameni pe spinare, în care **numai cei de seamă obișnuiau să meargă în această țară.**

Mulțimea curioșilor era așa de mare încît oamenii înarmați ai regelui fură siliți să deschidă **calea cu forța.**

Gama se prezentă ca **trimis al regelui Portugaliei** și solicită, în numele acestuia, relații de prietenie regelui din Calicut.

Localnicii erau destul de bănuitori, iar regele dădu un răspuns echivoc. Eforturile lui Gama de a-l îmbuna, oferindu-i mărfurile sale, nu avură nici un rezultat.

Întoarcerea

„O, scumpă e întoarcerea în țară
Unde așteaptă larii și penații
Să povestești peregrinarea rară
Printre străine plaiuri, mări și nații!"

Luis de Camões : **LUSIADA,** Cîntul IX

Cu toate rezultatele modeste ale primului negoț, bucuria reușitei fu fără margini. Izbînda fusese deplină. În aceste condiții, Gama aduse la cunoștința echipajului să se pregătească de întoarcere. Asigurîndu-i pe localnici că se va mai întoarce la Calicut, **într-o miercuri, la 29 ale zisei luni august, socotind că am aflat și am descoperit ceea ce veniserăm să căutăm, atît ca mirodenii, cît și ca pietre prețioase, și văzînd, de altfel, că nu puteam sfîrși să părăsim această țară în prietenie și pace cu localnicii, căpitanul—mor [4], în înțelegere cu ceilalți căpitani, luă hotărîrea să plecăm și să ducă înapoi în patrie pe oamenii care mai rămăseseră [...]**

Așadar, numaidecît ridicarăm pînzele și luarăm drumul Portugaliei, pornind înapoi plini de nespusa bucurie de a fi avut norocul să ducem la îndeplinire o descoperire atît de mare, care se datora numai nouă!

Nici întoarcerea în patrie nu fu lipsită de greutăți ; hărțuiala permanentă a piraților, o nouă epidemie de scorbut creară multe dificultăți expediției. **Sao Raphael,** avariat grav, fu incendiată ; marinarii se împuținaseră și nu mai puteau face față necesităților de pe cele trei corăbii.

Nerăbdarea creștea ; la 18 februarie ancorară în Mozambic, la 13 martie flota intră

[4] Căpitanul mărilor.

Mombasa (gravură). „Acest oraș este mare și se află situat pe un dîmb... În port intră, în fiecare zi, o mulțime de corăbii"

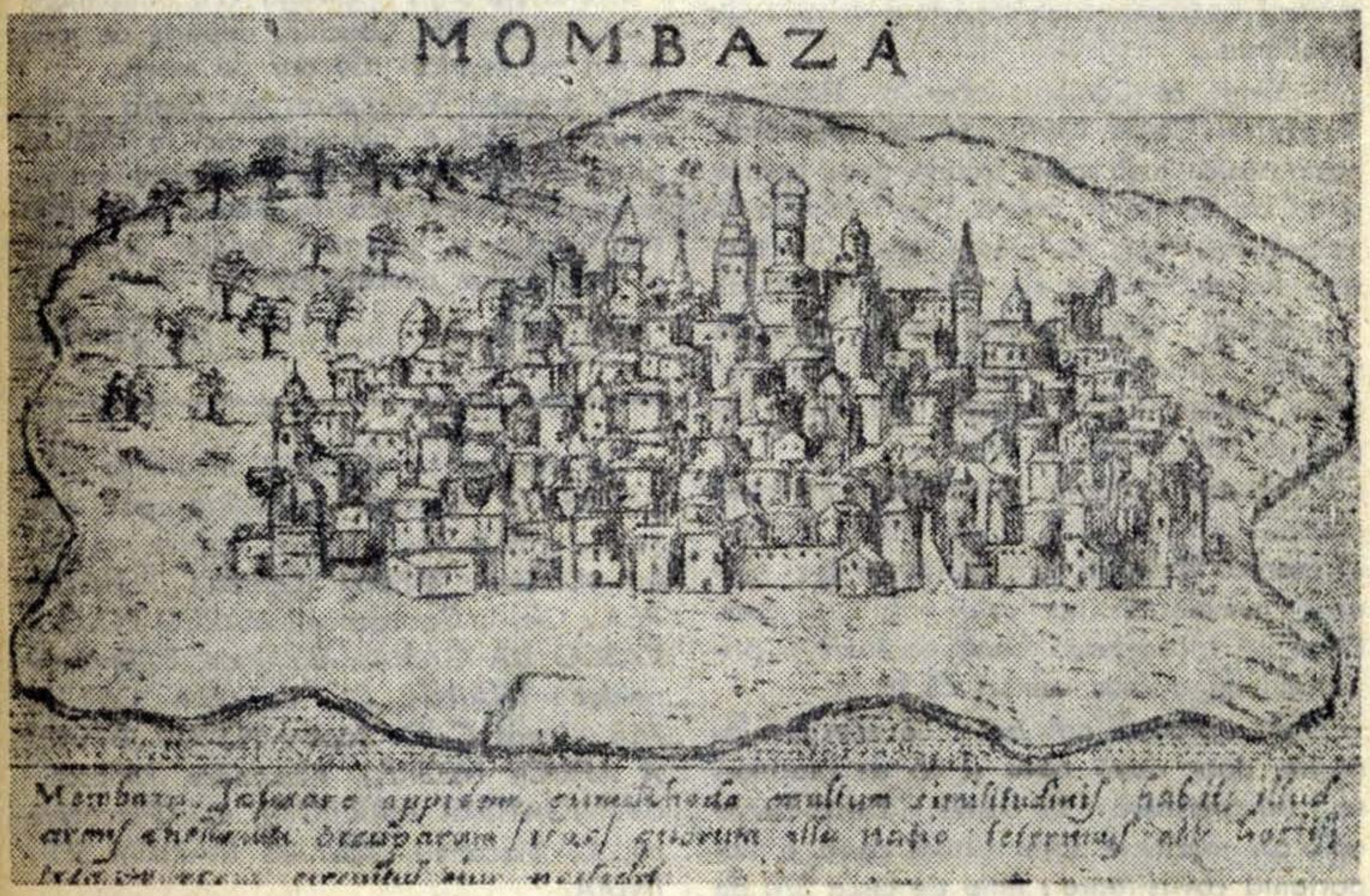

în golful San Braz, iar la 20 martie înconjură Capul Bunei Speranțe. **Și, toți cîți ne mai găseam** — notează Velho —, **cînd ne-am văzut ajunși aici, ne veni curajul la loc și ne înviorarăm, cu toate că adeseori eram pe jumătate morți de frig din cauza vînturilor tari și reci care bîntuiau pe aceste meleaguri... Ne văzurăm astfel de drum, împinși de dorul de a ajunge în patrie.**

10 iulie 1499... Cu pînzele sfîșiate de vînturi și marinarii sleiți de puteri o corabie se ivi în fața Lisabonei. În ochii istoviți ai marinarilor ardea bucuria nestăvilită a revederii patriei. Era greu de recunoscut în această corabie mîndra și sprintena **Berrio,** comandată de Nicolas Coelho...

Știrea se răspîndi repede și comandantul se bucură de toate onorurile regale pentru vestea bună ce o adusese. Și se miră și Coelho că Gama nu ajunsese încă la Lisabona. În aprilie, o furtună năprasnică rătăcise cele două corăbii ; el, Coelho, crezuse că Gama ajunsese deja în patrie.

Ce se întîmplase, în fond ? Conform unei înțelegeri, în caz de rătăcire, corăbiile trebuiau să se aștepte în Insulele Capului Verde, dar Coelho, fie spre a se bucura de onorurile promise de rege, fie dînd curs nerăbdării de a-și revedea patria, apucase drumul Lisabonei fără să-și mai aștepte comandantul...

În timp ce Coelho intra în Lisabona, Vasco da Gama făcea eforturi supraomenești pentru a-și salva fratele grav bolnav și a-l aduce viu în patrie. Dar truda sa fu zadarnică, Paul da Gama muri în drum spre Azore, unde a și fost înmormîntat.

Îndurerat, Gama plecă pe o caravelă ușoară, special închiriată, spre Lisabona, unde ajunse la 29 august 1499, după aproape doi ani de la plecare.

Fu chemat la curte și încununat cu laurii gloriei, primind titlul de **almirante** (amiral) al mărilor Indiei și îngăduința de a-și preceda numele de particula nobiliară **dom.** Primi ca recompensă bani, domenii și privilegiul de a face comerț cu India.

După aproape doi ani de eforturi îndîrjite, doar două nave și 55 de marinari se reîntorseseră în patrie. Deschiderea noii căi maritime spre India avea o importanță covîrșitoare : timp de circa 370 de

„...merserăm de-a lungul unor munți, cei mai înalți ce s-au văzut vreodată și care domină cetatea Calicut"

✽

„...lectice purtate de oameni, pe spinare, și în care numai cei de seamă obișnuiesc să meargă în această țară"

ani, pînă la darea în folosință a Canalului de Suez, legăturile cu India și China urmară calea descoperită de Vasco da Gama.

*

În apropiere de Lisabona, pe locul unde în noaptea aceea de iulie 1497 se celebrase procesiunea din ajunul plecării, trei ani mai tîrziu, regele Don Manoel ridică impunătoarea mănăstire **Belem** și se intitulă **Stăpîn al cuceririi, navigației și comerțului în Etiopia, Arabia, Persia și Indii.**

Gama s-a stins din viață la 25 decembrie 1524, în orășelul Conchin, departe de țară, mînat de veșnicul său dor de mare...

În orășelul Vidigueira, pe piatra sa de mormînt (căci a fost adus aici în 1528) se află inscripția : **Aici se odihnește marele argonaut dom Vasco da Gama, prim conte de Vidigueira, amiralul Indiilor Orientale și vestitul lor descoperitor.**

M. ȘTEFAN

Cei doritori să cunoască amănunte referitoare la această expediție pot consulta următoarele lucrări apărute în limba română : Andrei Oțetea : *RENAȘTEREA ;* Gh. I. Georgescu : *MARCO POLO* și *VASCO DA GAMA ;* G. Linde, E. Brettschneider : *ÎNAINTE DE VENIREA OMULUI ALB ;* Louis C. D. Joos : *SCURTĂ ISTORIE A AFRICII NEGRE ;* Alexandru Retinschi : *ÎNVINGĂTORII MĂRILOR ;* C. Giurcăneanu, C. Mocanu : *DRUMUL MARITIM SPRE INDIA.*

CALECIVT

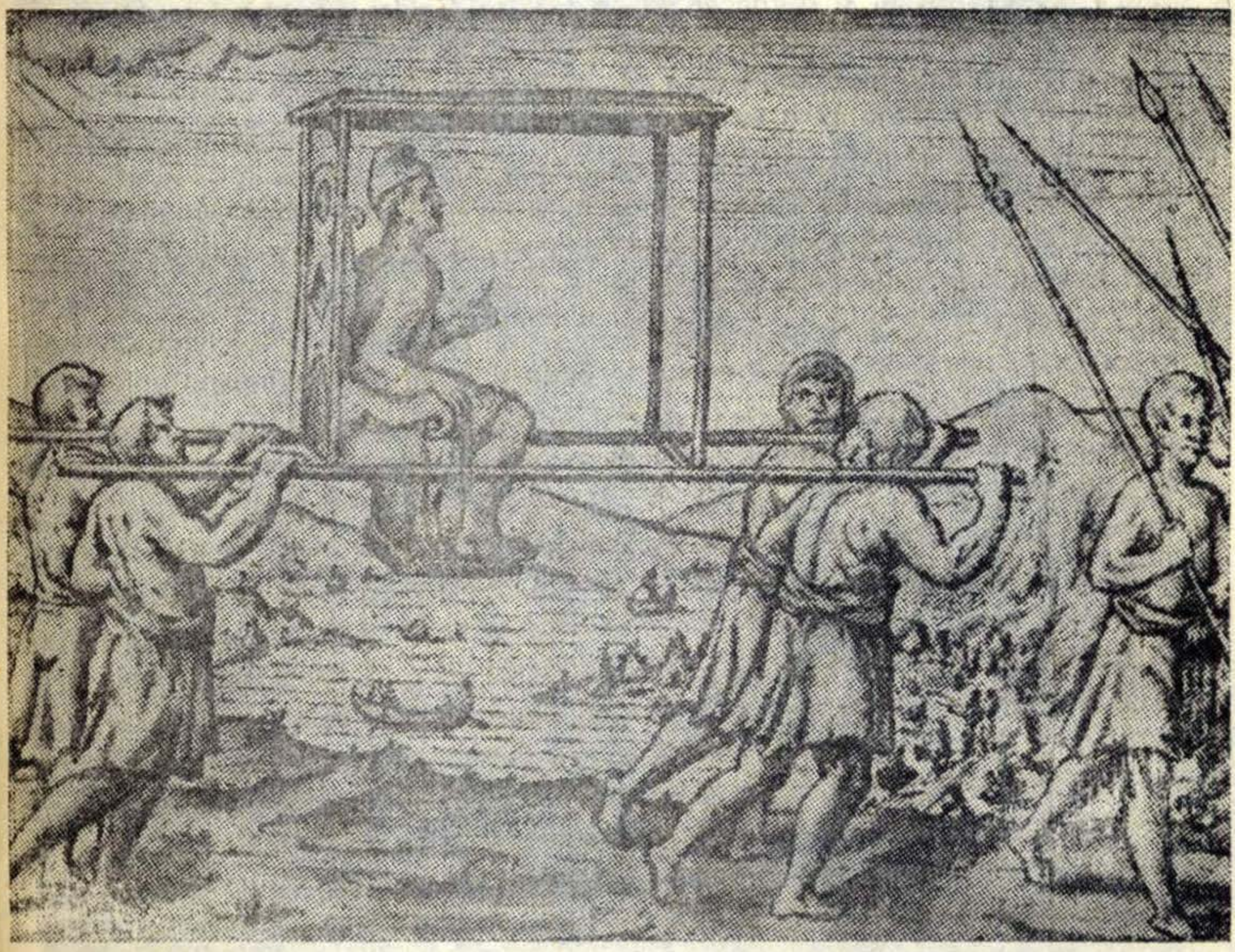

Memento **februarie 1969**

● Intemeiată în anul 753 î.e.n., Roma a devenit capitala Italiei la 1 februarie 1871.

● Prima zi a lui februarie 1946 a însemnat un moment istoric important în dezvoltarea postbelică a Ungariei : a fost proclamată republica.

● Strălucit pamfletar și ziarist, romancier de talent, N.D. Cocea — de la a cărui moarte, la acest început de lună, se împlinesc două decenii — a lăsat o operă publicistică și literară remarcabilă prin critica virulentă îndreptată împotriva claselor asupritoare și prin curajoasa apărare a tuturor celor ce luptau pentru o cauză dreaptă.

● La 2 februarie 1933 a început greva muncitorilor de la Atelierele Griviţa din București la care partidul comunist a folosit drept formă superioară de luptă greva cu ocuparea întreprinderii, însoțită de o largă mișcare de solidaritate în afară.

Luptele muncitorilor ceferiști și petroliști au înscris în istoria țării una din cele mai mari bătălii de clasă ale proletariatului român împotriva exploatării și pericolului fascist, pentru democrație și independență națională.

Prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar, luptele din februarie 1933 au dovedit capacitatea clasei muncitoare de a acționa ca o forță socială conducătoare a întregului popor muncitor în lupta sa de eliberare.

● Sfîrșitul bătăliei de la Stalingrad — la 2 februarie 1943 — a însemnat o cotitură hotărîtoare în desfășurarea celui de-al doilea război mondial, începutul prăbușirii planurilor hitleriste de dominație mondială.

● Acum 21 de ani — la 4 februarie 1948 — a fost semnat Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre România și Uniunea Sovietică.

● Se împlinesc 491 de ani din ziua cînd, la 7 februarie 1478, s-a născut la Londra savantul umanist Thomas Morus, unul dintre întemeietorii socialismului utopic.

● La 8 februarie 1907 a izbucnit, în nordul Moldovei, marea răscoală țărănească, care în scurt timp a cuprins întreaga țară.

● 1100 de ani (se vor comemora la 14 februarie) de la moartea cărturarului Chiril din Tessalonic, considerat întemeietorul alfabetului care îi poartă și numele.

● Marele fizician și astronom italian Galileo Galilei s-a născut la 14 februarie 1564 la Pisa.

● Acum 369 de ani, la 17 februarie, a fost ars pe rug la Roma, acuzat de către Inchiziție de a fi eretic, filozoful italian Giordano Bruno.

● La 17 februarie 1917 începe greva muncitorilor de la uzinele „Putilov" din Petrograd — cărora li s-au alăturat și muncitorii celorlalte mari întreprinderi din oraș. Începea revoluția burghezo-democratică din Rusia.

● Martin Luther, reformator religios, întemeietorul protestantismului german, a murit la 18 februarie 1546 la Eisleben-Thuringia.

● Intre 21 și 23 februarie 1948, Congresul de unificare a P.C.R. și a P.S.D. a consacrat făurirea partidului pe baza principiilor organizatorice și ideologice marxist-leniniste, forța conducătoare a întregii națiuni române în lupta pentru construirea socialismului.

● La 22 februarie 1732 s-a născut la Bridges Creek (statul Virginia) primul președinte al Statelor Unite ale Americii de Nord, George Washington.

● Marea manifestație din București de la 24 februarie 1945 împotriva guvernului Rădescu a demonstrat hotărîrea maselor de a pune definitiv capăt uneltirilor reacțiunii, de a impune la cîrma țării un guvern democrat care să treacă cu hotărîre la împlinirea aspirațiilor poporului.

● La 25 februarie 1848 a fost publicat „Manifestul Partidului Comunist", documentul teoretic și programatic al comunismului științific, elaborat de întemeietorii acestuia : Karl Marx și Friedrich Engels.

● Nadejda Konstantinovna Krupskaia a fost o neînfricată revoluționară, o activistă de frunte a partidului comunist și a statului sovietic, un eminent pedagog. Soția lui Lenin a împărtășit, din fragedă tinerețe și pînă la moartea marelui conducător, imensa lui strădanie pentru făurirea unui partid revoluționar, pentru răsturnarea regimului țarist și victoria Revoluției din Octombrie.

La 26 februarie se vor împlini 100 de ani de la nașterea ei.

● Alphonse de Lamartine — de la moartea căruia, la 28 februarie, se împlinește un veac — a rămas în istoria literaturii mai ales prin opera sa poetică. Istoria îi conservă amintirea pentru rolul jucat în revoluția de la 1848, în calitate de membru al guvernului provizoriu și ministru de externe. Prieten înflăcărat al poporului nostru, a patronat Societatea studenților români de la Paris și a sprijinit Unirea Țărilor Române.

● Istoric și filolog iluminist, Gheorghe Șincai — de la nașterea căruia, la 28 februarie, se împlinesc 215 ani — a marcat o operă de seamă în cultura noastră.

După abdicarea sa (20 aprilie 1814), Napoleon își ia rămas bun la Fontainebleau de la cei care l-au secondat pe cîmpurile de luptă ale Europei („Biografia... postumă a mareșalului Ney" — pag. 48)

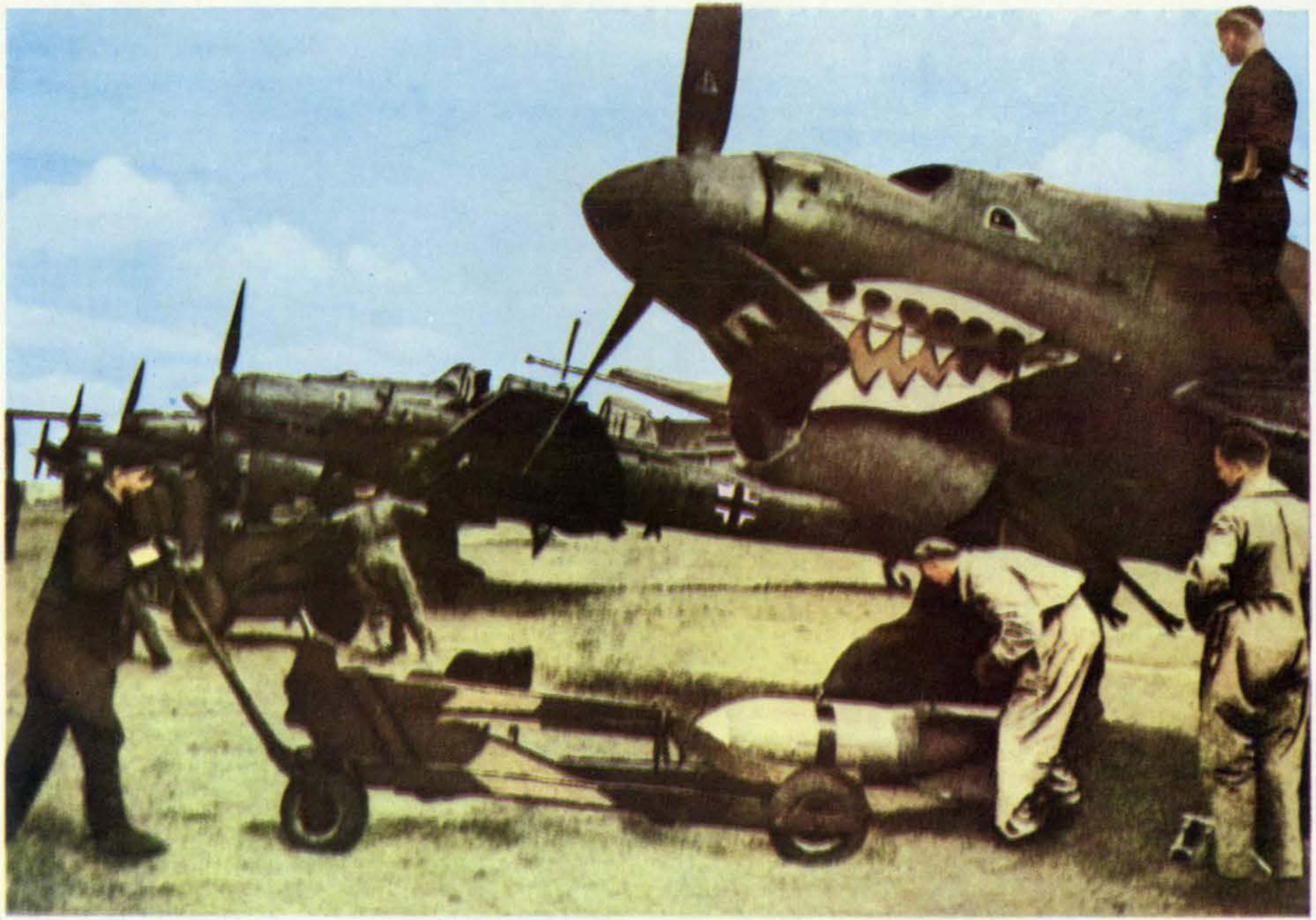

Vara anului 1940. La bordul avioanelor naziste se încarcă bombele care vor transforma oraşele Europei în mormane de ruine, făcînd zeci de mii de victime printre locuitorii lipsiţi de apărare („Stuka — rechinul văzduhului" — pag. 83)

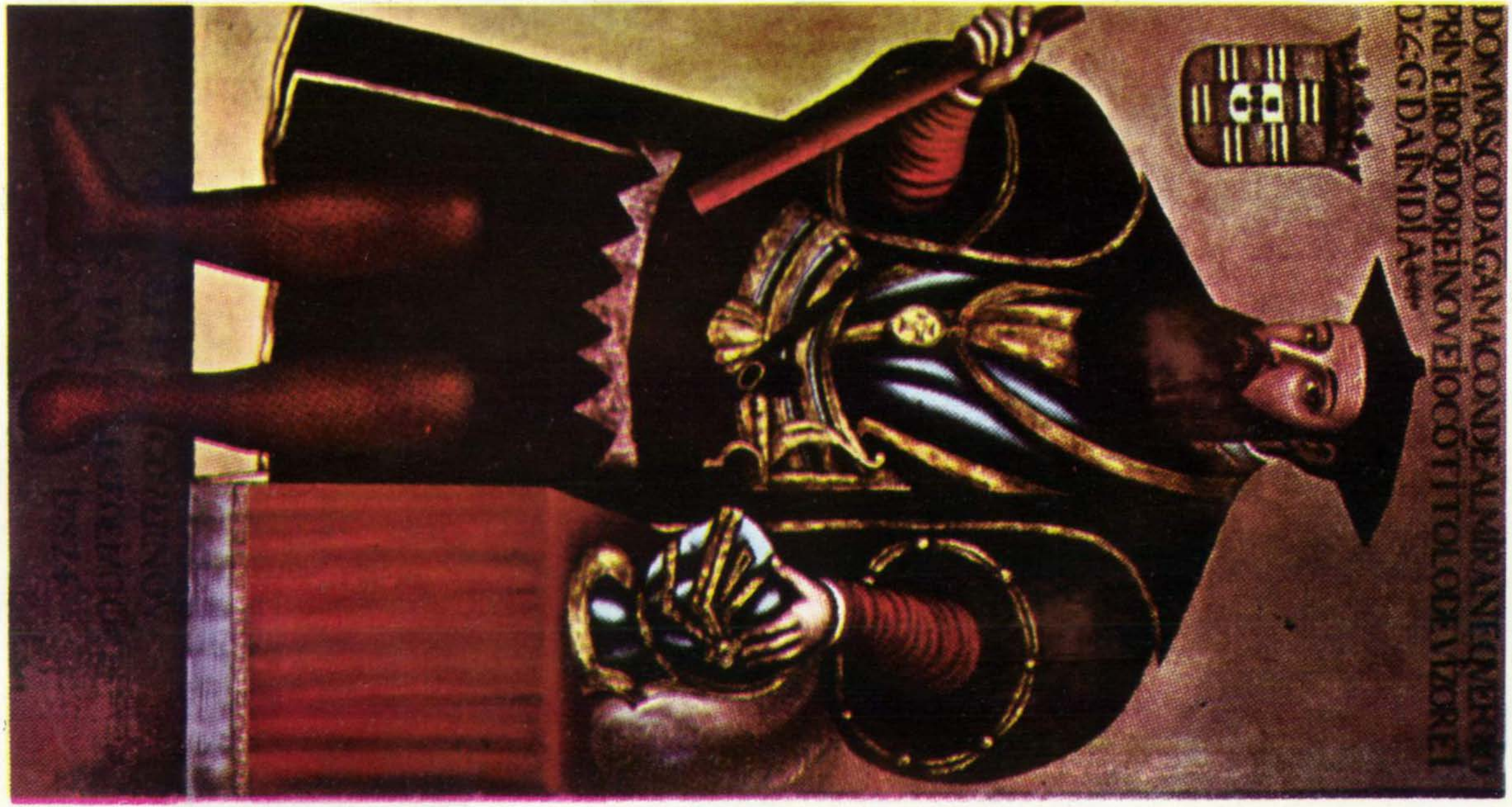

Zugrăvit de un pictor anonim — chipul cutezătorului navigator portughez Vasco da Gama, care a ajuns în 1488 pînă în India („O expediție îndrăzneață" — pag. 25)

Doamna Maria, soția lui Ștefan cel Mare, așa cum apare pe o stofă bisericească păstrată la mănăstirea Putna (v. „Culegători de țară...” — p. 49-57)

„DESCĂLECĂTORI DE ŢARĂ, DĂTĂTORI DE LEGI ŞI DATINI“

Prof. univ. AURELIAN SACERDOŢEANU

→

Doamna Evdochia de Kiev, soția lui Ștefan cel Mare. După fresca din biserica Sf. Nicolae din Iași (Azi în biserica Sf. Gheorghe a Mitropoliei)

Doamna Maria a lui Radu, soția lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei. După fresca din biserica de la Pătrăuți

Acoperămînt pentru mormîntul Mariei de Mangup. Muzeul Mănăstirii Putna.

34. **Ștefan cel Mare voievod** * (1457 apr. 12—1504 iulie 2), fiul lui Bogdan voievod și al Oltei. Nu știm cînd s-a născut. În copilărie va fi împărtășit soarta tatălui său. Apare ca „voievod" în credința uricelor tatălui său din 1450 februarie 11 și 1451 iunie 13, iulie 31 și octombrie 17. După asasinarea tatălui său a pribegit probabil în Țara Românească și în Ardeal. Acolo a fost în apropierea lui Iancu de Hunedoara și a lui Vlad Țepeș. Din pribegie, în 1457 a venit „cu putere mică, cu munteni, cu țările de jos, ca la 6 mii de oameni", a învins pe Petru Aron și a luat domnia Moldovei, cum spune el însuși (*Cr. germană*, p. 28).

A avut mai multe soții legitime și întîmplătoare.

a) **Călțuna** din Brăila. A fost o legătură întîmplătoare în vremea pribegiei în Țara Românească, unde ea își va fi avut bărbatul ei legiuit. Ocara ce-i aruncă brăilenii, buzoenii și rîmnicenii e de circumstanță politică. Fructul acestei legături a fost fiul Mircea.

b) **Mărușca,** „mama lui Alexandru", fiul lui Ștefan cel Mare, pusă între *gospojdi* (*Pom. Bistriței*, 50/86). E greu de spus dacă a fost legitimă sau nu și în ce timp. În tot cazul, fiul ei apare lîngă tată îndată ce acesta se căsătorește cu Evdochia, dar faptul că nu-i acordă calitatea de voievod în atîția ani cît îl amintește în uricele sale (1464—1496) duce la concluzia că Mărușca nu i-a fost soție legitimă.

c) **Evdochia cneaghina,** sora lui Semen (Simion) Olelcovici, cneazul Kievului. Căsătorită cu Ștefan la 5 iulie 1463 (6971) (*L. Bistrița* 7/16; *L. Putna* II, 56/61; *L. Putna* I, 44/49 dă : iunie 5. *Cr. moldo-polonă* 169/178 ; *Cr. germană*, p. 29 : iulie 15). Amintită în *Pom. Bistriței*, 50/86. Moare în 1467 (6975) (*L. Putna* I, 45/49 ; *L. Putna* II, 57/62 ; *Moldo-polonă*, 169/179). Îngropată la mănăstirea Pobrata, piatra de mormînt are data 1467 (6975) septembrie 4 (*Repertoriul*, p. 247).

d) **Maria de Mangup,** fiica lui Olobei, fiul lui Alexis din Trapezunt. Căsătorită cu Ștefan la 14 septembrie 1472 (6980) (*L. Bistrița*, 8/17 ; *L. Putna* I, 45/50). Ștefan o aduce la 14 septembrie 1471 (6979) și „era circaziană și a avut 2 fiice cu dînsa" (*Cr. germană*, p. 30). Amintită în *Pom. Bistriței*, 50/86. Moare la 19 decembrie 1477 (6985) (*L. Bistrița*, 10/18. ; *L. Putna* II, 58/63) „Decembrie 7" (*L. Putna* I, 46/61). Îngropată la mănăstirea Putna, piatra de mormînt are data de 19 decembrie 1477 (6985) (*Repertoriul*, p. 247) ; acoperămîntul de mormînt are aceeași dată,

---

* **Lista domnilor de pînă la Ștefan cel Mare a fost publicată în numărul 12/1968 al revistei.**

Epitaful lui Ştefan cel Mare. Mănăstirea Putna

adăugînd şi „ceasul al 5-lea din zi" (*Repertoriul*, p. 290).

e) **Maria,** fiica lui Radu cel Frumos, domnul Ţării Româneşti. Captivă la 24 noiembrie 1473 (6981) (*L. Bistriţa*, 8/17 ; *Moldo-polonă*, 170/179), 20 noiembrie, Maria cu mama sa (*L. Putna* I—II, 45/50, 58/63). „Acum este doamna lui Ştefan voievod" şi are „un fiu Bogdan voievod şi două fiice frumoase" (*Cr. germană*, p. 31). „Altă Marie" (*Pom. Bistriţei*, 50/86).

Căsătorită la 19 decembrie 1477 (6985) după *Cr. germană*, p. 34. Data aceasta corespunde cu data morţii Mariei de Mangup, pe care *Cr. germană* nu o înregistrează. Trebuie să presupunem aici o aplografie în text : canonic nu se putea contracta o nouă căsătorie decît după ţinerea doliului legiuit. Moare în 1511, fiind îngropată la mănăstirea Putna (Kozak, *Inschriften*, p. 87). Probabil că piatra a fost pusă tot de Ştefan cel Mare şi de aceea data n-a fost completată. Grigore Ureche (*Letopiseţ*, ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 141), care o numeşte şi Voichiţa, spune că a murit „miercuri în săptămîna albă", adică 26 februarie 1511.

f) **Maria** din Hîrlău. Este mama lui Petru Rareş sau Pătru Măjarul. A fost numit aşa după „numele muierii ce au fost după alt bărbat, tîrgoveţ din Hîrlău, ce l-au chemat Rareş" (Gr. Ureche, ed. cit., p. 148), trecută în *Pom. Bistriţei*, 51/87.

g) **Mama** lui Ştefan Lăcustă voievod (1538—1540), nume necunoscut. Acesta îşi zice în uricele sale „fiu al lui Ştefan voievod cel Bătrîn". Gr. Ureche (ed. cit., p. 156) îi spune „ficiorul lui Alixandru Vodă". E mai de crezut ce mărturiseşte el însuşi.

Ştefan cel Mare a murit la 2 iulie 1504, într-o marţi, şi a fost îngropat în biserica mănăstirii Putna, ctitoria sa vestită. Inscripţia de pe piatra lui de mormînt are un text simplu, compus de el însuşi, iar data morţii a rămas nepusă. Nu s-a completat nici ultima cifră după „a domnit ani...". Aceasta ne-o spune letopiseţul : „47 de ani şi 2 luni şi trei săptămîni" (*L. Bistriţa*, 13/12). Mai lămurit arată inscripţia de pe acoperămîntul mormîntului pusă de fiul său Bogdan : „47 de ani şi trei luni şi carele s-a strămutat la lăcaşul cel veşnic în anul 7012 (1504) luna iulie, ziua 2-a, în ziua de marţi în ceasul al patrulea din zi" (*Repertoriul*, p. 310).

Domnia lui Ştefan cel Mare este una din mîndriile poporului român.

35. **Ioachim,** frate după mamă al lui Ştefan cel Mare (*Pom. Bistriţei*, 50/86). De presupus că nu mai trăia în 1457, căci în sfatul lui Ştefan cel Mare apar numai fiii lui Petru (Petrică) Iachimovici şi Vasco, fratele lui Petrică.

Ștefan cel Mare și doamna Maria. Frescă la Biserica Sf. Nicolae din Dorohoi. Tablou votiv.

36. **Ion,** frate după mamă al lui Ștefan cel Mare *(Pom. Bistriței,* 50/86). Nu-l pot identifica în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare.

37. **Cîrstea,** frate după mamă al lui Ștefan cel Mare *(Pom. Bistriței,* 50/86). Un astfel de nume nu apare în sfatul lui Ștefan cel Mare.

38. **Maria,** sora lui Ștefan cel Mare *(Pom. Bistriței,* 50/86). Măritată cu Șendrea, portar de Suceava (1479—1481), care moare la Rîmnic în luptă cu Țepeluș, la 8 iulie 1481, de unde a fost adus și îngropat la Dolhești „lîngă tatăl său" *(L. Bistrița,* 10/19 ; Cf. Costăchescu, *Observări,* p. 8—9 ; Idem, *Doc.* II, 480 și n. 10 ; Idem, *Doc. St. c. M.,* p. 12—13). Copii : Neacșa și Dragna. Moare la 27 martie 1486 (6994) luni după Paște, cum e scris pe piatra de mormînt a „cneaghinei panului Șandre portar" *(Repertoriul,* p. 256).

39. **Sora,** sora lui Ștefan cel Mare *(Pom. Bistriței,* 50/86).

Mama lui Dumșa postelnic (1497—1499), care este „nepot de soră" al lui Ștefan cel Mare (uric din 25 aprilie 1501). Căsătorită cu Isaia vornicul (postelnic 1457—1458, pîrcălab de Neamț 1458—1464 ; vornic 1469—1470 noiembrie 26), cumnatul lui Ștefan cel Mare, care, pentru necredință, i-a tăiat capul la 16 ian. 1471.

Pe piatra de mormînt a lui Dumșa la Pobrata se spune că este „fiul Sorei, sora lui Ștefan voievod", mort la 10 ianuarie 1500 (7008) *(Repertoriul,* p. 265; Cf. Costăchescu, *Observări,* p. 10—11 ; Idem, *Doc.* II 480—481 ; Idem, *Doc. St. c. M.,* p. 14-15).

40. **Grajdana.** Șt. Nicolaescu, *Documente slavo-române,* București, 1905, p. 366 : „Tatăl lui Ștefan cel Mare a avut de soră și pe Grajdana. Despre aceasta ne vorbesc unele documente aflate pe la particulari". Asupra acestui lucru nu a mai revenit. Costăchescu *(Doc. St. c. M.,* p. 15) nu știe nimic. O trecem aici pentru lămurire ulterioară.

41. **Mîrza,** fiul lui Stanciul Marele și al Cheajnei (Cneajna), fiica lui Alexandru cel Bun. Atestat în sfatul domnesc împreună cu tatăl său în anii 1468—1476. Probabil că a pierit în lupta de la Valea Albă, ultima dată fiind amintit la 24 mai 1476. Poziția lui nu e lămurită nici de I. C. Miclescu-Prăjescu, *Boieri moldoveni din veacul al XV-lea* („Revista istorică română", VII, 1937, p. 358—370; VIII, 1938, p. 175—183).

42. **Mircea,** fiul lui Ștefan cel Mare și al Călțunei. Avînd un tată legitim, mama nu i-a

putut mărturisi adevărata sa origine. Tatăl, cît va fi trăit soțul mamei lui, nu-l putea lua la sine. Îl declară însă fiu în 1481, cînd crede că îi poate asigura locul la care avea dreptul „să-și dobîndească baștina sa, Țara Românească, căci îi este baștină dreaptă, cum Dumnezeu știe, și voi știți" (I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească, în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, p. 282—283 ; cp. și p. 179, unde îl presupune fiu al lui Vlad Dracul). Nu e imposibil ca Mircea Comisul, boierul muntean cruțat de Ștefan cel Mare după bătălia de la Soci (*L. Bistrița*, p. 8/17 ; *L. Putna* II, 57/63 ; *Cr. moldo-polonă*, 169/179 ; *Cr. germană*, p. 30) să fie tatăl lui formal.

43. **Alexandru,** fiul lui Ștefan cel Mare și al Măruşcei. Nici o cronică nu vorbește de nașterea sa. *Pom. Bistriței*, 50/86, îi trece numele ca prim fiu și spune că este fiul Măruşcăi. Așa trebuie să fi fost. În uricele tatălui său apare prima oară la 28 aprilie 1464 și sfîrșește în ianuarie 1496, totdeauna cu formula „Alexandru prea iubit fiu".

Din două inscripții de biserici puse de tatăl său rezultă că Alexandru a participat la războaiele purtate de acesta. O dată spune că împreună „cu fiul nostru Alexandru" la 26 iulie 1476 a ieșit înaintea turcilor la Valea Albă (inscripția bisericii de la Războieni pusă în 1496 ; *Repertoriul*, p. 139—143). Al doilea, la 8 iulie 1481, „împreună cu prea iubitul său fiu Alexandru" a bătut pe Țepeluș la Rîmnic (inscripția bisericii din Milișeuți pusă în 1487 ; *Repertoriul*, p. 57—58). Acestea dau credit însemnării de pe portretul său de la mănăstirea Bistrița, cum că „a murit la oaste" (*Cultura*, p. 591 nota).

Tatăl său nu-i zice niciodată „voievod", dar el însuși se intitulează așa. Astfel, în inscripția bisericii Precista din Bacău, zidită de el la 1 ian. 1491, își zice „Io Alexandru voievod, fiul lui Ștefan voievod domnul țării Moldovei" (*Repertoriul*, p. 90) ; tot astfel pe un Tetraevanghel dat aceleiași biserici la 23 aprilie același an (*Cultura*, p. 590) și pe un panaghiar cu aceeași destinație (*Repertoriul*, p. 352). Aceasta, de bună-seamă după ce tatăl său i-a dat în administrare directă o parte din țară, fixîndu-i reședința la Bacău, probabil înainte de 26 iunie 1481, cînd „Sandrinus dei gracia filius illustrissimi principis Stephani wayvode Moldaviensis" scrie brașovenilor, dar la 12 ian. 1482 „Ale-

Ștefan cel Mare cu familia sa.
Frescă la biserica din Voroneț

TABLA GENEALOGICĂ

I

II

III

IV

V

VI

VII

❶ **BOGDAN** vv
1363-1369
⊙Rădăuți

❷ **LATCU** vv
1369-1377
⊙Rădăuți

❸ Anastasia
+26 III 1420
⊙Rădăuți

❹ Costea(?)
× Margareta

❻ **PETRU** vv
1377-1392
⊙M-rea Neamț
sau Pobrata(?)

❾ Ivașcu
(1399-1400)

❼ Roman × Fiica Mușatei

❿ **ȘTEFAN** vv
1394-1399
⊙Rădăuți

⓫ Mihail

Ana

⓲ **ROMAN** vv (f*)
1447

⓳ Vasilisa(e*)

⓴ **ILIAS** vv (g)
1432-I-1433 . 1435-1442
+p 1448
× Marica

㉑ Bogdan jupan(b*)
1432
⊙Rădăuți

㉒ **ȘTEFAN** vv (b*)
1433 - +13 VII 1447
⊙M-rea Neamț
× Maria Dulcescul

㉓ **BOGDAN** vv (b*)
1449 - +1451 x 15
⊙Reuseni
× Oltea (Maria)
+4 XI 1465 ⊙Pobrata

㉙ **ROMAN** vv
1447 - 1448

㉚ **ALEXANDRU** (Olehno) vv
1449, 1452-1455
+1455 VIII 26

㉛ Anastasia

㉜ Alexandru

㉝ Alexandria

㉞ **ȘTEFAN CEL MARE** vv
1457 IV 12 - +1504 VII 2
⊙Putna
× a) Călțuna
b) Marușca
c) Evdochia de Kiev
1463 VII 5 + 1467 IX 4 ⊙Pobrata
d) Maria de Mangup
1472 IX 14 - +1477 XII 19 ⊙Putna
e) Maria muntеanca
a 1477 - +1511 II 26 ⊙Putna
f) Maria din Hîrlău
g) mama lui Ștefan Lăcustă

㊷ Mircea(a*)
1481

㊸ Alexandru(b*)
○a 1464 - +1496 VII 26
⊙Bistrița
× Margareta Drăgîfi
p. 1489 VI 29
⊙Bacău(?)

㊹ Elena (c)
○a 1466-1505 I 18
× Ivan
1483 I 12 + 1490 III 7

㊺ Petru(c?)
○a 1471 IX 13
+1480 XI 21
⊙Putna

㊻ Bogdan(d)
○a 1473 IX 3
+1479 VII 26
⊙Putna

㊼ Ilias(d)
1473

㊽ Ana(d)
+a 1499 XI 23
⊙Bistrița(?)

㊾ **BOGDAN** (Vlad) vv(e)
1504 VII 2 - +1517
○a 1479 VII 11 ⊙Putna
× a) Elisabeta
1506 II 17 - 1508(?)
b) Stana +1518 I 28
⊙Rădăuți
c) Nastasia +1512 x 14
⊙Dobrovăț
d) Ruxanda 1513 VIII 15-(?)
e*) Anastasia +1558 V 2
⊙Rișca

LEGENDĂ

***I – VII marginal** = nr. de generație ; **1** = nr. de ordine ; **a** = **ante (înainte de)** ;*
***(a)** = **născut(ă) din** ; **a *** = **soție nelegitimă** ; **ca** = *circa (pe la)* ; **p** = *post (după)* ;*
***vv** = **voievod** ; **○** = **născut(ă) la** ; **⊙** = *îngropat(ă) la* ; **×** = **căsătorit(ă) cu** ;*
***+** = **decedat(ă) la** ; **a *)** = *filiația maternă* ; **..** *incertitudine* ;*

DOMNII MOLDOVEI
PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

● Musat(?)
×Musata

● ROMAN vv
1392-1394
⊙ Rădăuți
×Anastasia
+ a 1408 ⊙ Roman

● IUGA vv
1399-1400

● Alexandru

● Bogdan

● Alexandru

● ALEXANDRU CEL BUN vv
a 23 IV 1400-†11 1432
⊙ Bistrița
×a) Ana (Neaosa) + a 14 IV 1415 ⊙ Bistrița
b*) Stanca (Stana) + ca 1432
c) Ringala (Maria)
d) Mareha (Marina) + a 1448
e*) Vasilisa (?)
f*) Anastasia (?)

● Bogdan jupan
1392-1402
⊙ Rădăuți

㉔ PETRU ARON vv(c)
[illegible]1452-1454-1457
† ca 1469

㉕ Ana(c)

㉖ PETRU vv(d)
1443-1445-1448-1449
×Sora lui Iancu
de Hunedoara

㉗ Alexandru(d)
1429-1430

Cheajna(d)
+1479 VIII 8
×Staniciul Marele
+1479 VIII 11

㉟ Ioachim

㊱ Ion

㊲ Cîrstea

㊳ Maria
+1486 III 26
⊙ Dolhești
×Sendrea portar
+1481 VII 8
⊙ Dolhești

㊴ Sora
×Isaia vornic
+1471 I 16

㊵ Grajdana

㊶ Mirza
1468-1476

[illegible]-Cheajna(e)
[illegible]8 III 18 ⊙ Putna
[illegible]odor Wisniowski

㊼ ŞTEFAN (Lăcustă) vv(g*)
1538 IX 18 - 1540 XII
× Cheajna + 1542 VII 31
⊙ Bistrița

㊽ PETRU (Rareș) vv(f*)
1527 I 20 - 1538 IX 18
1541 I 19 - †1546 IX 3
⊙ Pobrata
×a) Maria + 1529 VI 28
⊙ Putna
b) Elena-Caterina
+ 1552 IX
⊙ Pobrata

㊾ Petru
1458-1476

㊿ Vasco
1465-1467

(51) Neacșa

(52) Dragna
×Clănău spătar
1486-1507

(53) Dumsa postelnic
Oa 1471 - †1500 I 10
⊙ Pobrata

xander, filius domini Stephani dei gracia wayvode regni Moldaviae", cînd scrie lui Laurenţiu Mikó (I. Bogdan, *Doc. St. c. M.*, II, 368 şi 379 ; cf. şi p. 501).

Participarea la războaie (1476 şi 1481) şi încredinţarea unei administraţii importante cereau o oarecare vîrstă şi învederează în mod absolut că naşterea lui trebuie pusă cel mai tîrziu pe la 1460.

Căsătorit îndată după 29 iunie 1489 (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, Budapesta, 1914, p. 41—42) cu Margareta, Maria în fresca de la Bistriţa (N. Iorga, *Inscripţii*, I. 37), fiica lui Bartolomeu Drágffi, voievodul Transilvaniei (*Cultura*, p. 591 nota) „Birtoc voievodul Ardealului, care... era şi cuscru cu Ştefan voievod" (*L. Bistriţa*, 11/20 ; *L. Putna* II, 59/65 şi *Cr. moldo-polonă*, 171/181).

Nu-i cunoaştem descendenţii. Credem însă că piatra de mormînt lungă de 150 cm, pusă în biserica Precista din Bacău la 16 septembrie 1494 de „Io Alexandru voievod, fiul lui Ştefan voievod domnul ţării Moldovei" (*Repertoriul*, p. 257-258), trebuie să fie a vreunui copil de-al lor, cum s-a şi presupus (Virgil Drăghiceanu, *Mormîntul din biserica Precista Bacău*. BCMI. IV 1911, p. 153).

Alexandru moare la 26 iulie 1496 (7004), într-o marţi, şi este „îngropat lîngă străbunicul său Alexandru voievod în mănăstirea Bistriţa" (*L. Bistriţa* 11/20 ; *L. Putna* I, 47/52 ; *L. Putna* II, 39/65 dă numai data morţii, iar în *Cr. germană*, p. 72 „iunie" ; *Cr. moldo-polonă*, 171/181 consemnează moartea „după" 1490). La 23 noiembrie 1499. Ştefan cel Mare face o danie mănăstirii Bistriţa pentru pomenirea fiului său Alexandru şi a Anei.

44. **Elena,** fiica lui Ştefan cel Mare şi a Evdochiei de Kiev. Amintită în uricul din 10 mai şi 9 iulie 1466. Olena în *Pom. Bistriţei*, 50/86. Numai *Cr. germanc*, p. 29, vorbeşte de ea indirect cînd spune că Ştefan şi-a luat doamnă de la Kiev „cu care a avut pe doamna din ţara Moscovei". A fost căsătorită cu Ivan, fiul ţarului Ivan III, şi a avut pe fiul Dimitrie şi fiica Evdochia. Este cunoscută soarta lor.

45. **Petru (Petraşco),** fiul lui Ştefan cel Mare şi mamă incertă. Amintit în *Pom. Bistriţei*, 50/80. Apare prima dată în documente la 13 sept. 1471 şi ultima oară la 15 sept. 1480. Moare la 21 noiembrie 1480 (6988) (*L. Putna* I, 46/51 ; *L. Putna* II, 58/64 dă numai anul, *Cr. moldo-polonă*, 170/180 după aceea : 8 noiembrie 1479). Pe piatra de mormînt de la Putna, comună cu Bogdan, este 21 noiembrie 1480 (6988) (*Repertoriul*, p. 254). Înclinăm să credem că a fost fiul Evdochiei de Kiev.

46. **Bogdan,** fiul lui Ştefan cel Mare şi al Mariei de Mangup. Amintit în *Pom. Bistriţei*, 50/86. Apare în documente prima dată la 3 sept. 1473 şi ultima oară la 24 mai 1479. Cronicile îi înregistrează moartea la date diferite (*L. Bistriţa*, 10/18 la 25 iulie 1479 ; *L. Putna I*, 47/51 la 15 iunie ; *L. Putna* II, 58/64 dă numai anul ; *Cr. moldo-polonă*, 170/180 la 8 noiembrie). Data exactă ne-o dă piatra de mormînt de la Putna : 26 iulie 1479 (6987) (*Repertoriul*, p. 254).

47. **Iliaş,** fiul lui Ştefan cel Mare şi al Mariei de Mangup. Amintit în *Pom. Bistriţei* 50/80, înainte de Petru şi Bogdan. În documente apare numai la 3 septembrie 1473, împreună cu Bogdan, cu care probabil că a fost gemen.

Nu i se cunoaşte piatra de mormînt.

48. **Ana,** fiica lui Ştefan cel Mare şi a Mariei de Mangup. Ştim de existenţa ei din uricul lui Ştefan cel Mare din 23 noiembrie 1499 către mănăstirea Bistriţa, danie „pentru sufletul fiicei noastre Ana" (I. Bogdan, *Doc. St. c. M.*, II, p. 154-156). Figurează în tabloul votiv de la Pătrăuţi (*Cultura*, p. 368). *Cr. germană*, p. 31, spune că Ştefan cel Mare şi Maria de Mangup au avut două fiice (2 tochter). Una din acestea trebuie să fie Ana. A fost îngropată probabil la Bistriţa, lîngă fratele său Alexandru.

49. **Bogdan-Vlad (Bogdan-voievod),** 1504 iulie 2 — 1517 april 20, fiul lui Ştefan cel Mare şi al Mariei munteanca. Cronicile nu-i înregistrează naşterea. Cu ambele nume e ultimul între fii în *Pom. Bistriţei*, 50/80. Tot cu ambele nume apare prima oară în documente la 11 august 1479 ; de la 14 martie 1497 înainte e numit numai „Bogdan voievod". Muriano la 7 decembrie 1502 îl socotea „de anni 25 in circa".

Are mai multe soţii.

a) **Elisabeta,** sora lui Alexandru, regele Poloniei, căsătorie contractată la 17 februarie 1506, dar neconsumată.

b) **Stana,** mama lui Ştefăniţă voievod, moartă la 25 ianuarie 1518 şi îngropată la Rădăuţi, unde fiul a împodobit mormîntul „mamei sale Stana" (Kozak, *Inschriften*, p. 110).

c) **Nastasia** cneaghina, moartă la 14 oct. 1512 şi îngropată la Dobrovăţ, unde soţul îi pune piatra de mormînt cu inscripţie (N. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, p. 419-420).

d) **Ruxanda** gospojda, fiica lui Mihnea cel Rău, căsătorită la 15 august 1513 (Costăchescu, *Doc. Bogdan*, p. 371-373).

e) **Anastasia** gospojda, mama lui Alexandru Lăpuşneanu, îngropată la 2 mai 1558 la Rîşca. Piatra de mormînt pusă de

Bogdan Orbul (1504—1517). Ştefan cel Tînăr (1517—1527). Petru Rareş (1527—1538), domni ai Moldovei. După fresca de la Sf. Nicolae din Dorohoi (secolul al XVI-lea)

fiul ei nu arată că a fost soția lui Bogdan (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 54).

A avut copii pe Ioan, Ștefan, Petru, Ilias, Alexandru (Cornea) și Alexandru (Lăpușneanu).

Bogdan voievod a murit la Huși în 22 april 1517 și a fost îngropat la Putna (*L. Putna* II, 60/66. *Cr. moldo-polonă*, 173/183; *Macarie*, 78/92). Inscripția pietrei de mormînt dă 20 april 1517 (7025) la miezul nopții (Kozak, *Inschriften*, p. 89).

50 **Maria** zisă **Cneajna,** fiica lui Ștefan cel Mare și a Mariei munteanca.

Apare ca a doua fată în tabloul votiv de la Pătrăuți (*Cultura*, p. 368). *Cr. germană*, p. 31, spune că Ștefan și Maria munteanca au avut „un fiu Bogdan voievod și două fiice frumoase" (und schöner Tochter zwu). Maria-Cneajna trebuie să fie una dintre acestea.

Căsătorită pe la 1510 cu cneazul Teodor Wysniowski (Sanguszko), a avut o fiică Ana, căsătorită cu Jan Sapieha (Hasdeu, *Arhiva istorică*, III, p. 59-60).

A murit în Polonia, de unde osemintele i-au fost aduse la Putna după 1523. Inscripția de pe mormînt spune că este al „Mariei zisă Cneajna, fiica lui Ștefan voievod, domnul țării Moldovei, ctitorul acestui sfînt lăcaș, care s-a mutat în lăcașul veșnic în anul 7026 (1518) luna martie 18" (Kozak, *Inschriften*, p. 90).

Cr. germană vorbește de două fiice ale Mariei de Mangup și două ale Mariei munteanca și cunoaștem în mod sigur două, Ana și Maria-Cneajna. Am fi înclinați să bănuim în cronică o confuzie în loc de doi fii ai Mariei de Mangup să fi scris două fete. În acest caz cele două fete cunoscute ar fi ale Mariei munteanca. Faptul însă că Ana, de altfel ca și fiul Alexandru, nu e îngropată la Putna, ne face să credem că acestea nu sînt din aceeași mamă.

Dacă Maria și Ana din inscripția de la Pobrata pusă de Petru Rareș se referă la fiicele lui Ștefan cel Mare (N. Iorga, *Inscripții*, I, 57, nr. 4), atunci putem presupune că sînt surorile lui și după mamă.

51. **Ștefan Lăcustă voievod** (1538 septembrie 18 — 1540 decembrie), fiul lui Ștefan cel Mare și mamă necunoscută. El însuși își zice „fiul lui Ștefan voievod cel Bătrîn" și frate al lui Bogdan voievod (doc. din 30 noiembrie 1540). Apare în tablourile votive de la Voroneț și de la biserica Sf. Nicolae din Dorohoi alături de tatăl său (*Repertoriul*, p. 116; *Cultura*, p. 471). A fost fiu nelegitim.

Căsătorit cu gospojda Cneajna, moartă la 31 iulie 1542 (N. Iorga, *Inscripții* I, 38, Bistrița). A avut doi feciori: Alexandru și Ștefan (N. Iorga, *Studii și doc.* VI, p. 615 n. 1; *Documente privind istoria României*, A, veacul XVI, vol. I, p. 395-402).

52. **Petru Rareș voievod** (1527 ian. 20 — 1538 sept. 18; 1541 febr. 19 — 1546 sept. 3), fiul lui Ștefan cel Mare și al Mariei din Hîrlău.

Căsătorit cu:

a) **Maria,** moartă la 28 iunie 1529 și îngropată la Putna (Kozak, *Inschriften*, p. 91).

b) **Elena-Caterina,** fiica lui Ion Despot, moartă în sept. 1552 și îngropată la Pobrata (N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 57).

Au avut copii pe Ilias, Ștefan, Constantin, Chiajna, măritată cu Mircea Ciobanul, și Ruxanda, soția lui Joldea și apoi a lui Alexandru Lăpușneanu. Căsătoria aceasta între veri primari (Alexandru și Ruxanda) este greu de admis dacă filiația lui Alexandru ar fi reală. Avînd în vedere firea acestui Lăpușneanu, ea a fost posibilă.

Petru Rareș a murit la 3 sept. 1546 și a fost îngropat la Pobrata (N. Iorga, *Inscripții*, I, 56-57).

53. **Petru (Petrică) Iachimovici,** fiul lui Ioachim, fratele lui Ștefan cel Mare, este întîlnit fără dregătorie în sfatul acestuia în anii 1458-1474. Petru Iachimov de la 20 iunie 1453 poate fi tot el. A murit în lupta cu turcii (*Pom. Bistriței*, 72/110).

54. **Vasco,** fratele lui Petru (Petrică) se întîlnește în sfatul lui Ștefan cel Mare în anii 1465-1467.

55. **Neacșa,** fata lui Șendrea portar și a Mariei, sora lui Ștefan cel Mare (Costăchescu, *Observări*, p. 9; Idem, *Doc. St. c. M.*, p. 13-14).

56. **Draga,** fata lui Șendrea portar și a Mariei, sora lui Ștefan cel Mare, măritată cu Clănău spătar (1486-1507). Au copii pe Rusca, Biliu, Șendrea, Sorița și Maria (Costăchescu, *Observări*, p. 9; Idem, *Doc. St. c. M.*, p. 14).

57. **Dumșa postelnic,** fiul Sorei, sora lui Ștefan cel Mare, și al lui Isaia vornicul. Postelnic în sfatul anilor 1497-1499, moare la 10 ianuarie 1500 și este îngropat la Pobrata (*Repertoriul*, p. 265).

* * *

Încheiem aici încrîngătura neamurilor domnești ale Moldovei. Ea va ajuta mai bine la explicarea crîncenelor divergențe dintre feudalii Moldovei din secolul al XIV-lea și a sîngeroaselor lupte interdinastice din secolul următor. Totodată va înlesni cunoașterea facțiunilor boierești ale căror acțiuni au frînat atît de mult strădania depusă pentru crearea statului centralizat moldovenesc, proces desăvîrșit de marele Ștefan Vodă.

Petru Rareș cu familia sa. Tablou votiv la biserica mănăstirii Moldovița

EXECUTAT IN ANUL 1815, MAREȘALUL NEY CONTINUĂ SĂ TRĂIASCĂ PÎNĂ ÎN 1846 ?

BIOGRAFIA... POSTUMĂ A MAREȘALULUI NEY

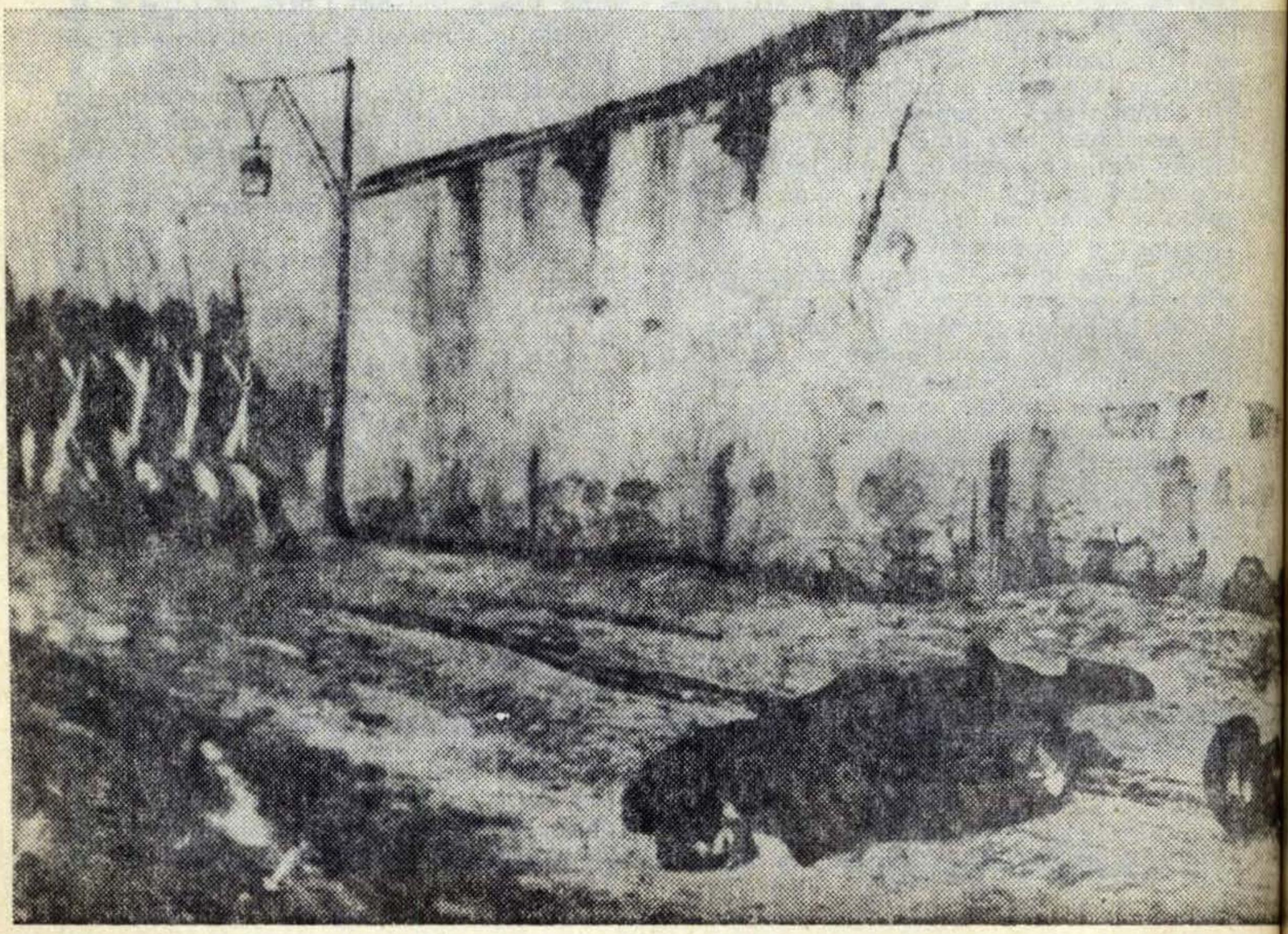

În zorii zilei de 7 decembrie 1815, la zidul din grădina Luxemburg, plutonul de execuție a pus capăt vieții mareșalului Franței, Michel Ney. Așa a sfîrșit, dacă dăm crezare documentelor istorice, glorioasa carieră a unuia dintre cei mai cunoscuți conducători militari ai Franței napoleoniene *.

Tumultuoasă ca însăși Franța revoluției și a războaielor lui Bonaparte, viața și cariera lui Ney poartă adînc pecetea acelei epoci. S-a născut în 1769 la Sarrelouis, într-o familie de dogari. La 13 ani Michel Ney este mic funcționar la un notariat. Nemulțumit de sine și plin de visuri, își părăsește serviciul în 1789 și intră în al patrulea regiment de husari. Îndrăzneț și intrepid, Ney se afirmă repede în ierarhia militară. În 1792 e locotenent. Se distinge în campaniile din 1794 și 1795, iar un an mai tîrziu devine general. În 1799 e comandant ad-interim al armatei Rinului. Anul 1804 îi aduce titlul de mareșal al Franței. Participă apoi, cu mare succes, la bătăliile de la Iena și Friedland.

În 1808 e făcut duce d'Elchingen. Luptă în Spania și apoi în Rusia. După 1813 își dă seama că lupta Franței împotriva coaliției nu mai poate avea sorți de izbîndă și îl îndeamnă pe Napoleon să abdice în favoarea fiului său.

Bourbonii revin în Franța. Ney își oferă serviciile lui Ludovic al XVIII-lea, care îi acordă titlul de pair al Franței și-l numește comandant al corpului de cavalerie. Michel Ney e în culmea puterii sale.

Dar... exilatul de la Elba se reîntoarce spectaculos în martie 1815, pentru a-și relua tronul pe care abia îl părăsise.

Ney dezaprobă deschis întoarcerea lui Napoleon, dar, cîștigat de entuziasmul trupelor, la 18 martie, la Auxerre, trece de partea lui.

Domnia „celor 100 de zile" n-a fost pentru Franța decît o continuă luptă împotriva Europei înspăimîntate de revenirea „monstrului corsican". Michel Ney e din nou pe cîmpul de bătălie. La Quatre Bras (16 iunie 1815) și Waterloo, el face dovada unei bravuri deosebite. La Waterloo, în fruntea rămășițelor batalioanelor distruse, își caută zadarnic moartea. „Priviți cum moare un mareșal al Franței" — strigă el soldaților, dar... moartea îl ocolește.

După Waterloo se retrage la Lot. Descoperit și proscris, în august 1815 apare în fața unui consiliu de război, care-și declină competența. E trimis în fața Curții pairilor. În plină teroare albă, curtea, alcătuită din regaliști, nu îi iartă trădarea față de Bourboni. În ciuda strălucitei apărări a avocaților Berryer și Dupin, Ney e condamnat la pedeapsa capitală.

Aici se încheie — ca să spunem așa — istoria clasică.

„Nu voi muri cu minciuna pe buze!"

...Cîteva luni mai tîrziu. Pe puntea unei corăbii care părăsește Franța cu destinația S.U.A. se urcă un călător: Peter Stewart Ney. După încă trei ani, în 1819, îl întîlnim în orașul Broynsville din Carolina de Nord, învățător la una din școlile orașului. În anii următori e învățător la Moskville, tot în Carolina de Nord, apoi pleacă în Carolina de Sud și în Virginia.

Multilateral pregătit, Peter Ney predă limbile clasice și moderne, științele exacte, literatura, arta. Bun călăreț și iscusit mînuitor de spadă, îi place să vorbească despre Napoleon și războaiele sale, despre curtea Franței din timpul primului imperiu.

Dar cine să fie acest Peter Stewart Ney? Nu cumva este mareșalul Franței Michel Ney, care, scăpînd printr-o minune de la moarte, s-a refugiat în S.U.A.?

În vremea aceea în America se aflau mulți francezi— foști bonapartiști, emigrați după restaurația Bourbonilor. Cînd colonelul Lihmanovski, ofițer polonez participant la războaiele napoleoniene, îl întîlnește pe P. S. Ney întîmplător pe stradă, se aruncă în brațele sale, cu lacrimi în ochi recunoscînd în el pe fostul său comandant.

În 1936 Pierre Montloin într-un articol al său relatează că: „odată, în vara anului 1821, un elev a adus în clasă un ziar. Ney a început să-l răsfoiască și deodată... a căzut fără cunoștință. Profesorii l-au dus acasă și l-au culcat. Cum în ziua următoare din casa lui nu se auzea nici un zgomot, vecinul său, colonelul John A. Rodgers, s-a dus la el și l-a găsit însîngerat, cu mîna încleștată pe un cuțit. Dojenit pentru cele întîmplate, rănitul a răspuns plîngînd: «Dacă Napoleon a murit, nu mai am nici eu de ce trăi» și a arătat ziarul unde se anunța că, la 5 mai pe insula Sf. Elena Napoleon încetase din viață. Apoi aiurînd, Ney a mărturisit: «Ați auzit de mareșalul Ney împușcat în Franța la 7 decembrie 1815? Minciună! Mareșalul Ney sînt eu»".

În 1846, datorită alcoolului pe care-l consuma în exces, Peter Ney se îmbolnăvește. Doctorul Mathew Lock, dîndu-și seama că zilele bolnavului sînt numărate, îl roagă să spună adevărul despre sine. Ney, privindu-l țintă, rostește cu mîndrie: „Sînt Michel Ney, mareșalul Franței". Un alt martor al ultime-

---

* E. A. Natanson a publicat în revista sovietică „Probleme de istorie" nr. 7/1968 articolul *Oare a fost împușcat mareșalul Ney?* Plecînd de la datele acestui articol ne-am propus să facem cunoscută cititorilor noștri enigma care învăluie moartea celebrului mareșal francez.

lor sale zile relatează că Peter Ney a spus: „Nu voi muri cu minciuna pe buze! Eu sînt mareșalul Ney".

După moartea lui Peter Stewart Ney, corpul său e dus la cimitirul Third Creek. Pe piatra de mormînt stă scris: „Aici se odihnește Peter Stewart Ney, originar din Franța, soldat al revoluției franceze și al lui Napoleon Bonaparte, care s-a sfîrșit din viață în noiembrie 1846, în vîrstă de 77 de ani". (Michel Ney ar fi avut într-adevăr 77 de ani în 1846). Titlul de mareșal nu apare aici și nici în alte documente rămase de la Peter Ney.

O contesă îndrăgostită

În secolul trecut, ca și în secolul nostru, stabilirea identității americanului Ney a suscitat mult interes. Numeroși cercetători s-au oprit asupra ei încercînd s-o rezolve. În S.U.A. pastorul Weston și medicul Smooth au publicat sute de pagini de relatări ale foștilor elevi ai lui Ney, și ale rudelor acestora, conform cărora Peter Ney ar fi spus el însuși în clasă că este mareșalul Franței. Cînd era beat (ceea ce se întîmpla deseori), dădea ordine ca un veritabil comandant și cerea să i se aducă un cal. Un reporter al ziarului „Dayton Journal" (din Ohio) a publicat un interviu luat lui Philippe Pétri, fost soldat francez, emigrant în S.U.A.: „Eu am luptat în armata lui Napoleon, povestește soldatul. La cîteva luni după bătălia de la Waterloo am părăsit Franța pe o corabie care făcea ruta Bordeaux—S.U.A. Imediat după îmbarcare am observat printre pasageri un om care mi se părea cunoscut. Am fost uimit, pentru că știam că mareșalul Ney fusese împușcat cu cîteva zile înainte de plecarea mea. Dar... omul care se plimba pe punte nu era altul decît Ney. Nu m-am putut înșela, pentru că adesea l-am văzut în fruntea escadroanelor și l-aș fi recunoscut oriunde".

Corabia cu care călătorise Pétri a sosit în S.U.A. la 29 ianuarie 1816. B. Boringe, în articolul său „Le maître d'école des Carolines", redă o altă versiune a emigrării lui Ney în S.U.A. El povestește că pe corabia care a plecat din Bordeaux s-au urcat trei emigranți cu pașapoarte false: generalul Lefévre, corsicanul Pascal Lucien și un servitor care nu era altul decît mareșalul Ney. Unul dintre matrozi, apropiindu-se de slugă, i-a spus: „Mi se pare că vă cunosc..." „Drept cine mă luați?" — l-a întrebat acesta. „Dumneavoastră sînteți mareșalul Ney". „Mare-

Marțiala imagine a mareșalului turnată în bronz de sculptorul Rude

şalul Ney a fost împuşcat la Paris acum trei săptămîni" — a ripostat servitorul, intrînd în cabină şi nemaiieşind pe punte tot restul călătoriei. La Philadelphia cei doi emigranţi au coborît, iar „sluga" lor şi-a continuat călătoria pînă la Charleston.

S-a găsit şi o explicaţie a împrejurărilor în care Ney ar fi scăpat de pedeapsa cu moartea şi ar fi găsit azil în S.U.A. Iată ce ne relatează Marcel Teissier: „Contesa Ida de Saint-Hélène, mare admiratoare a mareşalului, s-a adresat comandantului englez Wellington, rugîndu-l să-l salveze pe cel pe care îl iubea. În calitatea sa oficială, Wellington nu a vrut să se amestece în această afacere, dar a fost de acord cu salvarea mareşalului şi a sfătuit-o pe contesă să facă tot ce va crede de cuviinţă, făgăduindu-i sprijinul său. Pus la zid în faţa grenadierilor care trebuiau să-l împuşte, Ney avea sub haină, în dreptul inimii, un săculeţ plin cu sînge. Grenadierii care îl cunoşteau foarte bine pe „le brave des braves" primiseră în taină ordinul să tragă deasupra capului său. La prima salvă, mareşalul Ney îşi duse mîna la piept (pentru a rupe săculeţul plin cu sînge) şi căzu sîngerînd. Corpul celui împuşcat, care urma să fie înmormîntat în cimitirul Père Lachaise, fu dus de cîţiva cunoscători ai tainei, mai întîi, la spitalul Maternité. Administratoarea spitalului — sora Thérèse, prietena contesei, — înlocui falsul cadavru cu unul adevărat, ales dintre morţii spitalului pentru asemănare cu mareşalul Ney. În timpul nopţii, Ney părăsi spitalul Maternité şi agentul englez Hutchinson, din porunca lui Wellington, îl conduse pînă la Bordeaux, unde mareşalul se îmbarcă pe o corabie cu destinaţia Charleston, oraş în statul Carolina de Sud, S.U.A.

Grafologii au cuvîntul

Dar ce l-a determinat pe Wellington să contribuie la salvarea lui Ney? Chiar Peter Stewart Ney explică acţiunea comandantului englez datorită împrejurării că amîndoi făceau parte dintr-o organizaţie secretă, nu prea numeroasă. „Scăpîndu-mă, el s-a supus jurămîntului de solidaritate care ne leagă". O astfel de organizaţie a existat la începutul secolului al XIX-lea, dar arhivele ei nu s-au păstrat, afirmaţia lui P. S. Ney neputînd fi astfel controlată.

În 1886, L. Draper, secretarul comisiei istorice a statului Wisconsin, a cerut în Franţa date în legătură cu moartea lui Ney. Draper n-a primit nici o informaţie. Ba, mai mult, i s-a spus că, în ciuda uzanţelor legale, nu a fost întocmit certificatul medical care să ateste moartea mareşalului.

Aşa să fi arătat în tinereţe profesorul Peter Stewart Ney din Carolina — S.U.A.?

Soarta acestuia a preocupat şi pe experţi grafologi, printre care David Carvalo (1895), Henri Thomas (1934), iar în ultima vreme Marcel Teissier.

Cercetînd documentele rămase de la Michel Ney şi Peter Stewart Ney, David Carvalo ajunge la concluzia că scrisorile mareşalului Ney către împărat şi însemnările din jurnalele de şcoală ale americanului ar fi făcute de aceeaşi mînă.

Teissier, într-o scrisoare din 1 decembrie 1966, scria următoarele: „În faţa mea se află semnăturile mareşalului Ney şi ale lui Peter Ney. Scrisul e asemănător, iar în cuvîntul *Ney* e identic. În afară de aceasta Peter Ney era înalt de statură (aproximativ 1,80 m) ca şi mareşalul. Avea ochii verzi-albaştri ca şi mareşalul Ney. Era iscusit în mînuirea spadei şi spangăi ca şi mareşalul. Peter Ney citea mult şi făcea însemnări pe marginea cărţilor şi ele nu puteau fi făcute de altcineva în afară de mareşal". În continuare, Teissier citează cîteva, ajungînd la concluzia că Peter Stewart Ney şi mareşalul Franţei sînt una şi aceeaşi persoană. Întrebîndu-se de ce apare mareşalul în S.U.A. sub acest nume, Teissier răspunde: „De ce Peter Stewart Ney? Nu ştiu. Dar tatăl lui se numea Pierre (în englezeşte Peter), iar mama

se trăgea dintr-o familie olandeză, aparținînd neamului Stewarților."

S-ar părea deci că mareșalul Ney n-a murit în 1815 sub gloanțele plutonului de execuție la Paris, ci mult mai tîrziu, în 1846, în S.U.A. E verosimilă o astfel de ipoteză?

Și totuși...

D. M. Quynn (1950), L. Garros (1955), Fleuriot de Langle (1957), iar recent E. A. Natanson socotesc puțin probabilă sau chiar imposibilă ipoteza după care celebrul mareșal francez ar fi continuat să trăiască sub nume fals în S.U.A.

Care sînt argumentele ?

În primul rînd se pune întrebarea cum a putut oare mareșalul Ney deveni un învățător atît de bine pregătit, cînd se știe că n-a frecventat școala decît foarte puțină vreme? „Se poate — și nu fără trudă — să fi ajuns să știe să scrie gramatical și să-și exprime corect gîndurile, spune L. Garros, dar i-ar fi fost cu neputință să pregătească tineri pentru examene la limbile clasice și moderne, să le predea bazele limbilor latină, greacă, franceză și engleză. Michel Ney nu știa să deseneze, nici să picteze. Era incapabil să scrie versuri".

Este posibil ca din 1816, data cînd acesta a emigrat în S.U.A., și pînă în 1819, cînd îl întîlnim pentru prima oară ca învățător, Ney să se fi pregătit pentru cariera pedagogică, dar e greu de presupus că, în numai trei ani, el și-a însușit o cultură atît de multilaterală.

D. M. Quynn atrage atenția asupra numeroaselor poezii publicate de Peter Stewart Ney în gazetele americane. Este adevărat, poeziile sînt închinate războaielor napoleoniene, dar nici una dintre ele nu e scrisă în limba franceză sau inspirată din poeții francezi. Dimpotrivă, ele trădează „formația spirituală engleză și învățămîntul clasic englez al secolului al XVIII-lea".

În însemnările făcute de Peter Ney pe marginea cărților în limba franceză se găsesc numeroase greșeli de gen și de accent „pe care niciodată un francez nu le-ar fi putut face".

E. A. Natanson aduce și altfel de argumente. El se întreabă de ce Peter Stewart Ney, dacă era cu adevărat mareșalul Franței, nu a căutat să ia legătura cu emigranții francezi din S.U.A.; de ce nu s-a alăturat bonapartiștilor — numeroși mai cu seamă în Philadelphia, unde se găsea și Joseph Bonaparte, fratele împăratului ? De ce nu a căutat să-l întîlnească pe unchiul soției sale, Edmond Gènes, care avea un post de conducere în aparatul de stat american ?

Analizînd însemnările lui Peter Ney, E. A. Natanson face cîteva observații. Învățătorul Ney scrie adesea „bătălia de la Borodino", în timp ce Napoleon și după el toți francezii au numit această bătălie „bătălia Moscovei". „Ar fi putut oare greși mareșalul Ney, care după această luptă a primit titlul de prinț de Moscova?" Peter Ney spune că a participat la complotul în urma căruia Bonaparte a părăsit insula Elba și s-a reîntors în Franța. Se știe însă că mareșalul Ney a fost, la început cel puțin, credincios lui Ludovic al XVIII-lea, declarîndu-se în dezacord cu întoarcerea lui Napoleon.

De ce nu s-a întors în Franța după 1830 ? „Citind ziarele aflase, fără îndoială, că noul rege al Franței, Ludovic Filip, stabilise pensii celor mai apropiați colaboratori ai lui Napoleon și că unii deputați din Parlament ceruseră strămutarea în Panteon a corpului prințului de Moscova. Mai mult decît atît. Primul ministru al Franței, Jacques Laffitte, își căsătorise fiica cu fiul prințului Moscovei".

Peter Ney relatează apoi că la Waterloo a fost rănit la cap. Dar la Waterloo, cu toate că și-a căutat cu îndărătnicie moartea, mareșalul Ney n-a avut nici o rană.

Obsesie sau contuzie cerebrală?

În încercarea de a explica emigrarea lui Peter Stewart Ney, unii cercetători au dat la iveală și versiuni nu îndeajuns de întemeiate.

Fleuriot de Langle îl consideră pe americanul Peter Ney un obsedat, care „ca toți obsedații trebuie să creadă el însuși în ficțiunea sa". Folosind informațiile strînse de istorici și memorialiști despre epoca napoleoniană, învățătorul Ney a reușit să cunoască bine aceste evenimente și astfel să interpreteze, retrospectiv, rolul uneia dintre personalitățile acelei vremi.

După o altă versiune relatată de Boringe, Peter Ney ar fi fost un soldat englez care, datorită unei contuzii cerebrale, a început să aibă mania celebrității.

Adevărata identitate a lui Peter Stewart Ney a rămas însă necunoscută și sortită poate să rămînă o enigmă. La 3 mai 1887 a fost deschis mormîntul lui Peter Ney, cu scopul de a se face o necropsie. Din nefericire groparul a scăpat din mînă craniul care s-a sfărîmat. Mulajul făcut atunci s-a pierdut. Mai tîrziu a fost găsit, dar într-o stare atît de jalnică încît n-a mai putut fi folosit.

Strădania unor experți grafologi va face poate într-o zi lumină în această problemă atît de controversată.

ION BULEI

S E M N A L

Este o nouă rubrică pe care o inaugurăm odată cu primul număr al acestui an. Pentru a o îmbogăți pe viitor, contăm și pe sesizările și informațiile primite de la cititorii noștri

Columna sub... lupă

De prisos să insistăm asupra interesului extraordinar pe care l-a trezit în rîndurile opiniei publice Columna (lui Traian) la București ! Într-un timp foarte scurt (mai puțin de 30 de zile) prin fața metopelor din sălile Muzeului din șoseaua Kiseleff s-au perindat peste 50 000 de vizitatori.

Dar emoția întîlnirii directe cu magistrala reprezentare plastică a „genezei" poporului nostru n-a atrofiat — cîtuși de puțin — ochiul critic al vizitatorilor. Dimpotrivă. Dovadă cartea de impresii. Sînt numeroase observațiile privind condițiile de expunere — de spațiu îndeosebi —, amplasamentul textelor, conținutul și mai ales *corespondența lor* cu subiectul metopei respective.

În acest context ne permitem cîteva concretizări : aproape toate metopele — deși subiectul fiecăreia este altul — poartă legende generice comune. De exemplu metopele 4, 5, 6 : *„Trupe romane înaintează în Dacia"*. De asemenea metopele 114, 115, 116, 117, 118, care, deși reprezintă poate cele mai dramatice scene de pe Columnă — fuga lui Decebal, urmărirea lui de către romani, prinderea sau sinuciderea și chiar și expunerea capului său la Roma —, au aceeași explicație : *„Ultimele lupte"* ! Sînt și texte șarade pentru publicul larg, ca de pildă cel de la metopa 22, care menționează telegrafic: „Episodul moesic". Unele sînt în contradicție cu ceea ce reprezintă. De exemplu cel de la metopa 64, care înfățișează întoarcerea din munți (după primul război) și nicidecum închinarea dacilor, așa cum susține textul explicației.

Se înțelege, exemple mai pot fi date. Ne oprim aci, în speranța unei revizii critice din partea autorilor și organizatorilor !

„Gînditorul" călătorește

„Gînditoru!" de la Hamangia și perechea lui (femeia) ; statuete — majoritatea feminine — din culturile cu celebritate mondială : Cucuteni, Gumelnița ; numeroase alte piese din neolitic și din epoca bronzului, toate remodelate în lut, au plecat spre Hanoi.

Hanoi ? Da !

Muzeul național din capitala R.D. Vietnam a solicitat Muzeului de antichități din București materiale pentru organizarea standurilor — alături de cele ale altor țări — arheologiei românești.

Inițial au fost trimise numeroase volume din publicațiile Institutului de arheologie, reviste, studii, monografii. Oricum, cărțile călătoresc mai ușor !

Muzeografii vietnamezi au revenit însă cu o nouă cerere. Drept care „Gînditorul" și „suita" sa au pornit spre pămîntul îndepărtat al Vietnamului.

Constatăm

Se împlinesc, în februarie a.c., 50 de ani de la moartea cunoscutului militant al mișcării muncitorești din țara noastră I.C. Frimu. Reamintim, cu acest prilej, forurilor în drept (Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, Direcția monumentelor istorice), că :

Doar casa în care s-a născut I. C. Frimu, în satul Bîrzești, județul Vaslui, are o mențiune a acestui fapt.

În schimb :

— Școala în care viitorul luptător al clasei muncitoare din România a aflat lumina și forța cuvîntului scris nu are nici măcar o placă comemorativă care să amintească acest lucru.

— În nici una dintre localitățile în care a trăit și activat I. C. Frimu nu există o casă memorială.

— Pare de neînțeles cum pînă acum nici unul dintre artiștii noștri plastici n-a găsit timpul (sau imboldul) de a se apropia de personalitatea lui I. C. Frimu.

Nopțile bucureștene ale cuțitelor lungi (II)

A. SIMION

După întoarcerea de la Berlin, unde primiseră indicații de la unii conducători național-socialiști, asasinii legionari s-au hotărît să treacă, de îndată, la declanșarea „revoluției legionare". Ei considerau că începutul trebuia făcut cu lichidarea foștilor demnitari, a funcționarilor superiori și a ofițerilor de poliție sau jandarmerie și, în general, a tuturor persoanelor bănuite că ar fi luat, cîndva, măsuri contra Mișcării legionare sau că ar avea vederi potrivnice ideologiei și metodelor acesteia. În afara unor răfuieli personale, ei urmăreau, prin aceste asasinate, să-i înspăimînte și să paralizeze acțiunile tuturor celor care, într-un fel sau altul, ar fi putut să li se împotrivească.

Semnalul: un foc de revolver

În noaptea de 26 spre 27 noiembrie o echipă de legionari a pătruns în închisoarea Jilava, unde se aflau în detenție pentru a fi anchetați 65 de deținuți învinuiți că ar fi contribuit la prigoana împotriva legionarilor în timpul domniei lui Carol al II-lea. Dintre aceștia doar 28 fuseseră arestați cu mandate emise de Comisia specială de anchetă, ceilalți 37 fiind arestați după bunul plac al poliției legionare.

În jurul orei 1,30 noaptea, asasinii, înarmați cu pistoale automate și topoare, au intrat în celulele deținuților și i-au masacrat pînă la unul. Ca prin minune a scăpat totuși cu viață un plutonier, care, rănit fiind de la primele rafale, fusese acoperit de cadavrele celorlalți, scăpînd astfel „atenției" gardiștilor.

Iată ce declara unul dintre asasini la procesul ce le-a fost intentat în anul 1941: „S-a stabilit ca execuția să înceapă la semnalul: un foc de revolver. În prealabil eu am scos lacătele de la toate celulele, punîndu-le jos lîngă ușă, pentru a facilita intrarea în celule... S-a auzit semnalul. Am deschis ușa celulei, am comandat «drepți», după care am tras, executînd prin împușcare pe toți 14 deținuți care se găseau înăuntru... Menționez că în momentul cînd am intrat în celulă deținuții erau treji și priveau spre ușă, de unde am înțeles că din cauza forfotelii, ei au presimțit ce-i așteaptă"[1].

Cu acel prilej au căzut sub gloanțele criminalilor o serie de foste oficialități, între care generalul Gheorghe Argeșeanu, fost prim-ministru, Victor Iamandi, fost ministru de justiție, generalul Gabriel Marinescu, fost prefect al Poliției Capitalei și ministru de interne, colonelul Zeciu Vasile, fost prim-procuror al Tribunalului militar al Capitalei, generalul Ion Bengliu, fost inspector general al jandarmeriei, Mihail Moruzov, fost director al Serviciului secret al informațiilor etc.

Reîntorși la Prefectura poliției Capitalei, trei dintre asasinii care-i executaseră pe deținuții de la Jilava au intrat în arestul Poliției sociale, unde se aflau întemnițați comi-

[1] *Asasinatele de la Jilava... Snagov și Strejnicu*, București, 1941, p. 266.

ÎN CULISELE CONFLICTULUI DINTRE ANTONESCU ȘI GARDA DE FIER

sarii Nicolae Suciu și Nicolae Gheorghe Ralet, pe care i-au împușcat cu mai multe focuri de pistol. După aceea, cei trei criminali s-au dus la arestul Poliției judiciare, unde l-au executat pe comisarul Paul Voinescu. Alți doi comisari aflați sub stare de arest — Alexandru Davidescu și Ionel Dumitrescu — au fost urcați într-o mașină și duși în pădurea Balota, unde au fost împușcați cu mai multe focuri de pistol. Găsiți de niște trecători, cei doi, grav răniți, au fost transportați de urgență la Ploiești ; Ionel Dumitrescu a reușit să scape cu viața.

În ziua de 27 noiembrie ora 14, o echipă de legionari l-a ridicat de la locuința sa pe profesorul universitar Virgil Madgearu, fost ministru, unul dintre economiștii de prestigiu ai României, pe care l-a dus în pădurea Snagov, unde l-a ucis cu mai multe gloanțe de revolver.

Aceeași echipă a pătruns la ora 17,30 în vila de la Sinaia a savantului de renume mondial Nicolae Iorga, pe care l-a bruscat și l-a obligat să se urce în mașina cu care venise. În momentul despărțirii, deși presimțise sfîrșitul năprasnic pe care Garda de fier i-l pregătise, marele om de cultură nu a uitat s-o roage pe soție să aibă grijă de notele sale privitoare la „Istoriologia umană", la care tocmai lucra, și care ar fi trebuit să fie, după expresia prof. univ. Mihail Berza, „cea mai întinsă și poate cea din urmă istorie universală scrisă de un singur om".

A doua zi dimineața, cadavrul strălucitului cărturar a fost găsit ciuruit de gloanțe, zăcînd în mirișle, cu fata în sus, în dreptul comunei Strejnicu-Prahova.

> *...Conducătorii gardiști au trecut la împușcarea în masă a conducătorilor fostei dictaturi regale și ai partidelor burgheze (măcelul de la Jilava, asasinarea bestială a lui Madgearu și Iorga). Astfel conducătorii legionari caută să ascundă vina lor de trădare națională a poporului român și de situația catastrofală a țării în urma guvernării lor de 4 luni de zile și să abată masele de la lupta împotriva regimului...*
>
> **Platforma din 15 ianuarie 1941 a C.C. al P.C.R.**

Totodată legionarii au încercat să asasineze și pe alți oameni politici și demnitari. În dimineața zilei de 27 noiembrie au fost ridicați de la domiciliile lor și transportați la Prefectura poliției Capitalei, cu intenția de a fi uciși, Gheorghe Tătărăscu, Mihail Ghelmegeanu, Mihail Ralea, generalul Ilasievici, Constantin Argetoianu, general dr. Marinescu, colonel Victor Marinescu. Ei au fost salvați de la moarte grație intervenției de ultim moment a subsecretarului de stat Al. Rioșanu, care s-a prezentat la Prefectură și i-a luat pe cei arestați sub protecția sa. Pentru mai multă siguranță, i-a dus la Ministerul de Interne, unde au stat pînă la 2 decembrie.

Fabricius și Neubacher intervin

Vestea despre asasinatele săvîrșite de legionari a umplut de indignare și revoltă întreaga țară.

6. IX. 940 — 23. I. 941

În același timp, masacrele legionarilor au provocat un grav conflict între Antonescu, care se temea ca legionarii să nu-i rezerve și lui aceeași soartă, și legiune. După ce a avut mai întîi o consfătuire cu principalii conducători ai armatei și s-a asigurat de sprijinul lor, Antonescu a convocat Consiliul de Miniștri, cerînd adoptarea unui comunicat prin care să se condamne asasinatele [2].

Într-o telegramă a lui Fabricius se arăta că generalul Antonescu era hotărît ca, în cazul cînd Horia Sima nu accepta formula sa cu privire la condamnarea asasinatelor săvîrșite, să instaureze dictatura militară. „Generalii din armată — remarca ministrul german — chemați de către conducătorul statului fac front comun în spatele său și i-au arătat încrederea..." [3] În aceeași zi, ministrul N. Mareș îi cerea lui Horia Sima să cedeze comanda legionarilor lui Antonescu.

Trimișii Germaniei la București, Fabricius, și mai ales Neubacher, au intervenit pentru a aplana conflictul dintre Antonescu și legionari. Neubacher, cu un cinism care depășea orice limite, considera că asasinatele comise de bandele de criminali legionari nu constituiau „din punct de vedere politic și moral în nici un caz o tragedie atît de mare încît să zguduie temeliile încercate de timp ale guvernului și să producă o schimbare de sistem". El nu condamna asasinatele decît în măsura în care acestea reprezentau „o anumită încălcare serioasă a autorității conducătorului statului, care are dreptul să primească satisfacție din partea Mișcării legionare". Forma sub care Horia Sima urma să dea această satisfacție era un nou angajament — de altfel la fel de formal ca atîtea altele luate înainte — că legionarii „vor înceta acțiunile ilegale în toate sferele vieții publice și ale economiei".

Neubacher a ținut să sublinieze față de general că „asumarea de către el personal a conducerii directe a Gărzii nu este nici necesară, nici utilă" [4].

---

[2] Arh. C.C. al P.C.R., fondul nr. 103, dosarul nr. 8 218, filele 4—7. Stenograma Consiliului de Miniștri din 27 noiembrie 1940.

[3] Arh. I.S.I.S.P., fondul nr. 10, dosarul nr. 9 G, fila 47.

[4] *Documents on German Foreign Policy, 1918—1945*, series D, vol. XI, September 1, 1940, January 31, 1941, London : Her Majesty's Stationery Office, documentul nr. 426. Scrisoarea lui Neubacher către Clodius (Anexa).

Profesorul universitar Virgil Madgearu, unul dintre economiștii de prestigiu ai României, a plătit cu viața pentru atitudinea sa antilegionară

Încordare în țară, îngrijorare la Berlin

In fața „sfaturilor" lui Neubacher, Antonescu a trebuit să renunțe la intransigența sa și a ajuns la un nou compromis cu Horia Sima : el a acceptat să rămînă în continuare în fruntea statului și a guvernului, fără a i se ceda comanda Mișcării legionare.

Încordarea în relațiile dintre cele două grupări aflate la conducerea statului s-a menținut și în perioada următoare, legionarii fiind încurajați în atitudinea lor de diferiți emisari hitlerișți, reprezentanți ai serviciului secret german și ai organizației pentru străinătate a N.S.D.A.P.

La sfîrșitul lunii noiembrie a avut loc vizita în România a reichsleiter-ului Baldur von Schirah și a secretarului de stat gauleiterul Böhle, care au recomandat lui Horia Sima „să folosească pentru întărirea partidului Garda de fier" serviciile unor consilieri naziști [5]. Indicațiile date legionarilor de cei doi emisari hitlerișți, care au lăsat să se înțeleagă că la Berlin s-ar privi cu ochi buni „o atitudine mai activă a legiunii" [6], au provocat o vie îngrijorare ministrului german la București, care se temea ca acești consilieri „să nu sfătuiască, de pildă, pe membrii Gărzii de fier de a lua poziție împotriva generalului Antonescu și a conducerii sale". Pentru evitarea unei asemenea stări de lucruri, Fabricius cerea lui von Ribbentrop să intervină pentru ca activitatea consilierilor germani „să fie dirijată în mod centralizat, numai prin intermediul legației" [7].

Totodată, la înrăutățirea raporturilor dintre general și Gardă au contribuit și noile

Regimul legionar a creat „poliția legionară". Acești bandiți înarmați ai poliției legionare au maltratat, schingiuit și jefuit mii și mii de cetățeni, devastînd domiciliile lor. În urma revoltei generale a populației, poliția legionară a fost „desființată" prin încadrarea membrilor ei în „Serviciul de securitate interioară"...

Platforma din 15 ianuarie 1941 a C.C. al P.C.R.

măsuri luate de Antonescu, care, la 30 noiembrie, a dispus desființarea poliției legionare ; a fost schimbat prefectul Poliției Capitalei, colonelul Zăvoianu, unul dintre principalii vinovați de masacrele din 26—27 noiembrie și a fost promulgat un decret prin care se introducea pedeapsa cu moartea pentru asemenea acte.

Măsurile luate de Antonescu au fost sabotate însă de generalul Petrovicescu, care a dispus ca membrii poliției legionare să fie încadrați în poliția de stat.

Noua încordare a relațiilor dintre Antonescu și legiune a provocat îngrijorare la Berlin. Dorind să păstreze „liniștea" în România — aceasta fiind una dintre condițiile esențiale ale stabilității unei economii pe care Germania era atît de interesată să o subordoneze cu totul planurilor sale agresive antisovietice, strategiei naziste a războiului —, conducătorii hitlerișți s-au văzut nevoiți să intervină pentru a potoli zelul agenturii lor legionare și a-l împăca pe general cu șefii Gărzii de fier.

Într-o scrisoare adresată lui Horia Sima la 5 decembrie 1940 reichsführerul SS Himmler, deși aproba asasinatele din 26-27 noiembrie, arătînd că „o asemenea măsură este justă", atrăgea atenția comandantului legiunii că „de unirea strînsă și plină de încredere între Mișcarea legionară și conducătorul statului român depinde binele României. Nu se poate imagina una fără alta... Pentru dv. și pentru Mișcare — îl sfătuia el pe Sima —, scopul ce trebuie urmărit mai presus de orice... trebuie să fie nu numai de a convinge tot mai mult rațiunea conducătorului statului, ci și de a cîștiga inima sa ; în acest fel între conducerea de stat și Mișcarea legionară va lua naștere o unitate indisolubilă care nu va mai putea fi tulburată și desființată..." [8].

În ciuda intervenției lui Himmler, conflictul dintre legiune și Antonescu se dezvolta însă și lua forme tot mai ascuțite.

La 14 decembrie Antonescu era încunoștințat că ministrul de externe al Reichului a hotărît să-l înlocuiască pe Fabricius din postul de ministru al Germaniei la București. Vestea i-a produs o puternică îngrijorare, deoarece nutrea serioase temeri că această măsură reprezenta schimbarea atitudinii Reichului față de România, abandonarea sa în favoarea legionarilor. „Plecarea mea din postul de aici — raporta Fabricius — este o lovitură care a avut asupra lui efectul unei bombe. Eu am fost cel mai intim sfătuitor al său și formez o parte din el... Eu contez aici ca exponent al unei politici care a dus la succesul său la Berlin" [9].

Aflînd că înlocuirea lui Fabricius se făcea la cererea lui Mihail Sturdza, Antonescu l-a demis imediat pe acesta din postul de mi-

[5] *Ibidem*, documentul nr. 445. Scrisoarea lui Fabricius din decembrie 1940.
[6] Andreas Hillgruber. *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die Deutsch-Rumänische Beziehungen 1938—1944*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1954, p. 117.
[7] D.G.F.P., vol. XI, documentul nr. 445.
[8] Arh. I.S.I.S.P., fondul nr. 10, dosarul nr. 4 G.
[9] D.G.F.P., vol. XI, documentul nr. 513.

Hitler vedea în Antonescu pe omul său de încredere acordîndu-i un credit fără limite pînă la răsturnarea sa la 23 august 1944

La rîndul său, Antonescu a fost de acord cu pătrunderea în România a trupelor germane, în care vedea principalul său sprijin

nistru de externe, iar portofoliul respectiv a fost încredințat lui Greceanu, ministrul României la Berlin. Deoarece acesta a rămas în continuare în capitala Reichului, înlocuirea lui Sturdza însemna, practic, preluarea de către Antonescu și a Departamentului Afacerilor Străine.

Trist sfîrșit de an

Anul 1940, care adusese poporului român atîtea suferințe, prin impunerea la cîrma țării, de către Reichul hitlerist, a unei bande de asasini fasciști detestați de popor, se apropia de sfîrșit. Un sfîrșit de an foarte trist... În locul obișnuitei veselii, proprie sărbătorilor Crăciunului și Anului nou, o vie îngrijorare cuprinsese întreaga țară. Teama pentru viitorul țării era evidentă.

Lumea privea cu mînie trupele străine care mărșăluiau în „pas de gîscă" pe străzile orașelor românești.

Pe de altă parte fiecare se gîndea la propria-i soartă. După aproape patru luni de cînd Antonescu „fericise" România cu un guvern național-legionar, după zilele de teroare trăite în acest răstimp, populația scruta neliniștită viitorul. Cui îi va veni rîndul ? Care va fi următoarea victimă a dezmățului legionarilor, pe ale căror mîini pătate de sînge nevinovat încăpuse țara ? Predomina, la acel sfîrșit de an 1940, o atmosferă de nesiguranță, de teamă ; se simțea că legionarii pregăteau ceva.

Într-adevăr, dînd curs sfatului primit de la mentorii lor naziști de a deveni mai activi, legionarii pregăteau noi asasinate cu prilejul Anului nou, urmărind suprimarea tuturor oamenilor politici ai vechiului regim. La indicația lui Antonescu, care aflase de aceste intenții, subsecretarul de stat Rioșanu a dat un ordin prin care prefecții erau făcuți personal răspunzători pentru menținerea liniștii și ordinii, indicîndu-li-se ca, în caz de nevoie, să facă uz de arme.

Guvernul verde, pentru a-și acoperi toate ticăloșiile săvîrșite a dezlănțuit o goană disperată după țapi ispășitori. Guvernul trădător, prin derbedeii verzi caută să extermine pe toți conducătorii clasei muncitoare și pe toți activiștii partidelor politice, care prin atitudinea lor cinstită de apărare a independenței poporului român, *sînt stavilă în calea lui [...]*

MUNCITORI ! Demascați guvernul trădător, nu luați parte la manifestările verzilor, sabotați ordinele gardiștilor, cereți pîine nu cîntece și parade!

Partidul comunist vă cheamă la luptă hotărîtă împotriva teroarei, asasinatelor și împotriva antisemitismului...

Vă cheamă la luptă pentru izgonirea din țară a imperialismului german !

Vă cheamă la luptă contra dictaturii sîngeroase militaro-gardiste, contra celor mai ticăloși trădători ai poporului român, care sînt legionarii Gărzii de fier ! [...]

decembrie 1940

Comitetul Central al Partidului Comunist din România

Ordinul lui Rioșanu a fost anulat însă de Horia Sima, în calitatea sa de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, pretext care a dus la o nouă agravare a relațiilor dintre conducătorul statului și comandantul Mișcării legionare. „Cauza adevărată a încordării — arăta Fabricius într-o telegramă din 3 ianuarie 1941 către Ministerul de Externe al Germaniei — este însă mai adîncă : generalul ține morțiș la linia sa : să impună în România liniște și ordine pe bază statală, pe cît posibil împreună cu legionarii. Sima, dimpotrivă, încă n-are un program bine fixat și este influențat puternic de diferiți consilieri...", arătînd în continuare că acesta vrea ca „prin toate mijloacele, chiar și prin vărsare de sînge" să instituie puterea legionară exclusivă.

Datorită abuzurilor continue ale legionarilor — relata Fabricius — „neliniștea întregii populații este mare, există temerea, după cum s-a mai raportat, că și alți politicieni și ofițeri vor fi înlăturați, vorbindu-se de o iminentă noapte a Sf. Bartolomeu. Din cauza acestei neliniști nemulțumirea față de Gardă crește pe moment ce trece..." [10].

Ultimele pregătiri

Criza de încredere dintre general și legiune intrase într-o asemenea fază la începutul anului 1941 încît se punea fără echivoc problema unei înfruntări de pe poziții de forță.

Propaganda sistematică pe care legionarii o făceau de mai mult timp s-a intensificat în acele zile lansîndu-se tot felul de zvonuri pentru a se pregăti astfel, în propriile rînduri și în popor, lovitura împotriva lui Antonescu.

Un comunicat al lui Horia Sima anunța că în urma unor descinderi la sediul masonilor s-ar fi găsit un material extrem de important, care dezvăluia țării întregi „groaznica operă de nimicire a neamului nostru întreprinsă de masonerie și de masoni". În cercurile legionare se afirma că chiar Antonescu era mason !

[10] Arh. I.S.I.S.P., fondul nr. 10, dosarul nr. 9 G, filele 62—64.

În același timp continua intens instrucția formațiunilor paramilitare ale Mișcării legionare. Zi și noapte aveau loc marșuri, se făceau exerciții de tragere cu tot felul de armament, inclusiv cu armament antitanc. Toate organizațiile legionare, dar în special cele din Capitală, se pregăteau metodic pentru lupta de stradă.

Serviciul de propagandă legionar nu pierdea nici un moment pentru a arăta opiniei publice „forța" de care dispunea legiunea. În ziare apăreau ample reportaje însoțite de fotografii și titluri sugestive, care îndrumau spre o singură concluzie : că legiunea era extrem de puternică și nimic nu i se putea împotrivi [11].

La 7 ianuarie 1941, în urma unor noi excese ale legionarilor, Antonescu a avut o discuție cu Sima pe care — după cum citim într-un document — „l-a chemat la ordine pe un ton foarte ascuțit", cerîndu-i „să se supună întru totul ordinului său cu privire la liniște și ordine".

În timp ce în cabinetul primului ministru între Antonescu și Sima avea loc această discuție, legionari înarmați cu mitraliere au ocupat Prefectura poliției Capitalei, fiind gata să treacă la acțiune pentru înlăturarea generalului. Este probabil — deși documentele studiate nu atestă acest fapt — că trimișii Germaniei au intervenit din nou pentru aplanarea divergențelor, deoarece, în cursul aceleiași zile, Horia Sima, însoțit de Al. Ghika, prefectul Poliției Capitalei, au făcut o nouă vizită lui Antonescu, căruia i-au cerut scuze și i-au promis că „vor garanta ordinea". A doua zi, cu ocazia onomasticii generalului, legionarii i-au dat noi asigurări de loialitate... Împăcarea lui Sima cu Antonescu nu constituia altceva decît un nou răgaz — ultimul — pentru regruparea forțelor în vederea înfruntării decisive.

Relațiile dintre conducătorul statului și comandantul legiunii au rămas extrem de încordate, mai ales că generalul aflase că Al. Ghika ordonase subalternilor să execute numai instrucțiunile date de el personal. În situația creată, la 9 ianuarie Ion Antonescu și-a exprimat dorința de a merge la Berlin pentru a discuta cu Hitler, după cum relata Fabricius, „o serie de probleme care privesc politica de apărare a României și stadiul pregătirilor care se fac în acest scop" și, de asemenea, „să obțină din partea Führerului cîteva sfaturi cu privire la politica internă" [12]. Întrucît și Horia Sima fusese invitat la Berlin de către locțiitorul Führerului, Rudolf Hess, prin intermediul lui Böhle, invitația sosită la 12 ianuarie la București era adresată atît președintelui cît și vicepreședintelui Consiliului de Miniștri.

La început și Antonescu și Sima au respins ideea unei vizite comune la Hitler. După ce Fabricius le-a explicat că la Berghof se punea preț pe prezența lor concomitentă, Antonescu s-a declarat de acord cu această călătorie, în timp ce Sima a persistat în refuzul său, declarînd că „nu se consideră suficient de pregătit pentru a apărea în fața Führerului" [13].

Rendez-vous-ul dictatorilor

La 14 ianuarie, Antonescu, însoțit de Fabricius, a plecat cu avionul spre Germania și, în aceeași zi, a fost primit de Hitler cu care a discutat timp de mai multe ore. Între alte chestiuni, Antonescu a ridicat foarte deschis problema dificultăților și a impasului la care ajunsese în colaborarea cu legionarii. Convins fiind de inevitabilitatea unei înfruntări cu Garda, dictatorul român i-a declarat dictatorului nazist, cu ocazia celei de-a doua întrevederi, că era gata să preia întreaga răspundere și să guverneze **cu Horia Sima și cu legiunea, fără Horia Sima și cu legiunea** și **fără Horia Sima și fără legiune** [14].

Din varianta germană a stenogramei discuțiilor dintre Hitler și Antonescu rezultă că Führerul ar fi evitat să se pronunțe deschis în favoarea uneia sau alteia dintre cele două grupări ; la terminarea convorbirii el a dat citire unei declarații în care se spunea că odată cu rechemarea lui Fabricius și numirea lui Killinger nu avea loc nici o schimbare în politica Germaniei față de România. Totuși anumite indicii ale discuțiilor purtate cu Hitler îi dăduseră de înțeles lui Antonescu că în disputa dintre cele două grupări din guvern — militară și legionară — conducătorii naziști îi preferau totuși pe militari. Astfel, Hitler îi declarase lui Antonescu că dacă relațiile dintre național-socialiști și legionari, în loc să-i influențeze pe aceștia în sens pozitiv au dus, dimpotrivă, „la atitudinea rigidă a legionarilor, firește că ele vor trebui să fie întrerupte. Germania acordă importanță numai relațiilor oficiale cu generalul Antonescu. Relațiile cu partidul sînt pentru Germania mai puțin importante" [15].

Dintr-un alt document reiese însă că Hitler s-ar fi exprimat mult mai deschis în favoarea lui Antonescu și i-ar fi făcut chiar o aluzie directă cu privire la modul de reglementare a disputei pentru putere cu legionarii : „În ce privește preocupările domnu-

[11] *Pe marginea prăpastiei*, vol. II, București, 1941, p. 217.
[12] D.G.F.P., vol. XI, documentul nr. 631.
[13] *Ibidem*, documentul nr. 647.
[14] *Ibidem*, documentul nr. 652.
[15] *Ibid.*

lui general Antonescu, — citim în acest document — Führerul cancelar declară că le înțelege pe deplin. Domnia sa își reamintește în termeni vii că a avut de luptat cu dificultăți interne și mai mari, deși venise la putere sprijinindu-se pe un partid disciplinat...

Continuîndu-și firul gîndurilor, cancelarul își amintește, cu oarecare vivacitate în glas, **cum a fost silit acum 6—7 ani să înlăture elementele care nu înțelegeau acest lucru. Domnia sa adaugă că nu este exclus ca generalul Antonescu să se vadă obligat a face o operație asemănătoare ; domnia sa are însă convingerea nestrămutată că generalul Antonescu este singurul om în măsură s-o facă"** [16] (s.n.).

Evocarea făcută de dictatorul nazist în fața dictatorului român privind evenimentele din anul 1934, cînd îl lichidase pe Röhm, conducătorul batalioanelor de asalt și pe colaboratorii săi, constituia un îndemn tacit dar evident adresat lui Antonescu, de a rezolva în favoarea sa problema luptei pentru putere cu legionarii.

Cea de-a doua vizită la Hitler, mai mult decît prima, i-a întărit lui Antonescu convingerea că se bucura de încrederea conducătorilor naziști. El a înțeles — și nu s-a înșelat — că i se dădea mîna liberă să acționeze pentru restabilirea „ordinei" și „liniștei", pentru a folosi cuvintele care-i plăceau atît de mult lui Antonescu. Era răsplata pe care generalul o primea pentru că fusese de acord cu venirea trupelor germane în țară și pentru poziția pe care el o adoptase în favoarea Axei, prin aderarea la Pactul Tripartit.

„Divorțul este iremediabil"

Întors de la Berlin, unde după cum am văzut primise subtilele indicații ale dictatorului nazist, Antonescu era hotărît să obțină din partea legionarilor un act de supunere totală, iar în caz contrar să procedeze așa cum procedase Hitler cu Röhm : apăruse, deci, perspectiva unei variante bucureștene a nopții cuțitelor lungi. Dezamăgit de repetatele eșecuri suferite în încercările de reconciliere cu „băieții" săi, la 15 ianuarie 1941 Antonescu îi scria lui Horia Sima o nouă scrisoare, plină de reproșuri. „Nu am reușit să mă fac ascultat — arăta el. Din contră, dezordinele s-au înmulțit și s-au agravat și cu acte de insubordonanță în stat comise de acei care fiind numiți de dv. se știu acoperiți și susținuți de dv... Noțiunea disciplinei de stat a dispărut. Fiecare procedează cum vrea și judecă cum vrea. Măsurile mele... în loc să fie considerate ca acte de salvare a autorității de stat, care lucrează pentru înscăunarea regimului [legionar — **n.n.**], au fost și sînt interpretate ca acte în contra legionarilor."

Scrisoarea lui Antonescu evidenția esența disputei politice între două grupări, ambele în slujba Germaniei hitleriste, care împingea țara spre prăpastie. Scrisoarea se încheia cu avertismentul : „Vreți să mergeți astfel înainte, mergeți singuri, dar nu cu generalul Antonescu".

În același timp însă, în acele zile, și în rîndurile legionarilor circulau zvonuri că nu Antonescu, ci legiunea s-ar bucura de încrederea Germaniei. Simptomatic, la întoarcerea lui Antonescu din Capitala Reichului, Horia Sima nu figurase printre personalitățile oficiale care îl întîmpinaseră la aeroport.

La 16 ianuarie 1941 toți șefii de cuib legionari din Capitală au fost convocați, sub pretextul de a fi puși la curent cu evoluția ultimelor evenimente politice. Cu această ocazie Pătrașcu, secretarul general al Mișcării legionare, a declarat deschis că „divorțul dintre general și legiune este iremediabil" și că între Antonescu și Gardă s-a săpat o prăpastie de netrecut.

După cîteva zile s-au ținut întruniri asemănătoare în majoritatea orașelor din țară sub pretextul unor conferințe pe tema „Lupta Germaniei național-socialiste și a Italiei fasciste pentru noua ordine europeană". Tematica anunțată avea menirea să atragă sprijinul celor două puteri ale Axei. În realitate, aceste întruniri nu erau altceva decît consfătuiri ale trimișilor legionari de la centru cu statele majore locale, cu scopul de a constata stadiul pregătirilor pentru rebeliune în întreaga țară și de a transmite ultimele instrucțiuni în vederea declanșării operațiunilor. În cadrul întrunirilor, atît la București cît și în celelalte orașe, vorbitorii au căutat să evidențieze „meritele" lui Horia Sima, comandantul Mișcării legionare, și să-i facă o atmosferă propice preluării puterii. În afara acestor întruniri cu caracter mai larg, cu aceeași ocazie s-au ținut ședințe cu cei mai apropiați partizani, în care s-a discutat concret modul de desfășurare a rebeliunii.

În seara zilei de 19 ianuarie, generalul Petrovicescu a ținut la posturile de radio conferința „Procesul Gărzii de fier din martie 1934", în care făcea o apologie a acțiunilor violente ale legionarilor. El își încheia conferința cu cuvintele „dezbaterile continuă...", care constituiau un îndemn la violență adresată gardiștilor.

[16] Arh. M.A.E., fondul nr. 71 Germania, vol. 82, filele 20—24.

Conferențiind la universitățile americane

La un interval în timp de aproape patru decenii după călătoria pe care Nicolae Iorga o făcea pe continentul nord-american, un alt istoric român, Constantin C. Giurescu, a parcurs un lung și pasionant itinerar universitar în Statele Unite. Misiunea științifică a profesorului Giurescu — continuată și în Marea Britanie, unde a conferențiat la universitățile din Londra și Oxford — ni s-a părut o contribuție de semnificații la dezvoltarea contactelor și schimburilor cultural-științifice româno-nord-americane, încît din partea „Magazinului istoric" i-am solicitat pentru cititorii noștri cîteva din impresiile și considerațiile oferite de recenta sa vizită.

— Am ținut să cunoaștem la început traseul călătoriei.

— Se poate spune că el a însemnat o adevărată traversare a Statelor Unite de la Boston și New York la Tucson, de la Denver, San Francisco, Seattle, la Detroit și la Washington, așadar de la Atlantic la Pacific, din apropierea frontierei cu Mexic în preajma celei canadiene. Primele invitații de a prezenta expuneri în anul universitar 1968/1969 în fața colegilor și studenților din Statele Unite le-am primit în primăvara trecută, însă, între timp, pînă la 30 septembrie, cînd mi-am început vizita, s-au adunat într-un număr care m-a obligat la acest adevărat maraton în cuprinsul S.U.A., maraton ușurat, desigur, prin existența ultrarapidelor și omniprezentelor mijloace de transport aviatice. Am fost oaspetele universităților și colegiilor din Boston, Pittsburgh, Champaign, Bloomington, Tucson, Boulder, Denver, Berkeley, Seattle, Detroit.

— Tematica conferințelor ?

— Transilvania în istoria poporului român ; Formarea statului național român ; Istoria unei capitale : București ; Viața și faptele lui Vlad Țepeș sau Drăculea (la dorința Colegiului din Boston, unde se studiază această problemă).

În aceste prelegeri am urmărit a face cunoscute cercurilor universitare americane și engleze legăturile organice dintre cele trei țări române, locul Transilvaniei în istoria poporului român și legitatea procesului unirii încununat la 1 decembrie 1918, adevărată apoteoză a luptei de veacuri a maselor ; să arăt apoi cum s-a format statul național român, prin integrări succesive, și cum s-a dezvoltat capitala lui, Bucureștii.

— Cum apreciați contactele științifice stabilite în răstimpul călătoriei ?

— Am cunoscut și frecventat un număr extrem de mare de profesori — istorici sau din discipline înrudite —, un număr a căror înșiruire ar fi, desigur, prea mare pentru spațiul unui interviu. Trebuie totuși să no-

PROF. CONSTANTINE C. GIURESCU

FROM THE UNIVERSITY OF
BUCHAREST, ROMANIA

Lecture - 2:30 P.M.

Thursday, October 3rd, 1968

PHILOMATHEIA HALL

86 COMMONWEALTH AVE.

THE ROLE OF TRANSYLVANIA
IN ROMANIAN HISTORY

Reception Following The Lecture

tez cîțiva, care s-au îngrijit de desăvîrșita reușită a aranjamentelor organizatorice atît de importante, într-o călătorie pe meleaguri îndepărtate. Mă simt obligat să amintesc aici pe profesorii W. Slavey Joyce (președintele Colegiului din Boston), Feeny (decanul Facultății de istorie a aceluiași colegiu), MacNally, Radu Florescu și Anghel Rugină (Boston), N. Iliescu (Harvard), Deak (Columbia), James Clark (Pittsburgh), Keith Hitchins și Paul Schroeder (Champaign), Charles și Barbara Jelavitch și Byrnes (Bloomington), Fred Kellog și Oswald Gregory (Tucson), St. Fischer-Galați (Boulder), Slottman (Berkeley), Peter Sugar și Robert Burke (Seattle), Alfred Kelly (Detroit). La Londra, Sir Mortimer Wheeler (secretar la Royal Society — secția istorică), William Harpham (director la Great Britain East Europe Center), Bolsover (directorul Institutului de studii slavice), H. Setton-Watson (cunoscut specialist în istoria sud-estului european), M. Hayward (Oxford).

Tuturor acestora, precum și numeroșilor colegi întîlniți în împrejurările călătoriei mele le sînt recunoscător pentru ospitalitatea acordată, grija de a-mi comunica preocupările lor de cercetare și de a mă familiariza cu problematica statelor respective. Pe unii dintre ei am avut ocazia — încă înainte de călătoria mea — de a-i vedea în România. Alții — de pildă prof. Hitchins mi-a și întors vizita după înapoierea mea — ne vor cunoaște, sper, țara într-un viitor nu prea depărtat. Am avut, de asemenea, prilejul de a veni în legătură cu importantul organ „International Research and Exchanges Board", al cărui oaspete am fost pe tot timpul ședерii în Statele Unite, apoi cu „School of International Affairs" a Universității Columbia.

Socot că aflîndu-mă acasă la distinșii colegi de peste ocean ori la cei din Englitera eram dator nu numai a le înfățișa concluziile mele în subiectele istorice tratate, ci și să le arăt care sînt rezultatele mai generale ale dezvoltării României socialiste, să le vorbesc despre climatul științific de la noi, despre viața studenților și despre condițiile create studiului și aplicațiilor științifice în țara noastră.

— Care a fost dominanta atmosferei expunerilor ?

— Este, desigur, dificil să redai maniera în care ești întîmpinat atunci cînd ea este extrem de agreabilă în ansamblu, de cea mai corectă ținută academică, fără a fi lipsită în unele cazuri de o confruntare de opinii. Mă voi mărgini să vă comunic cîteva date despre auditoriu. De regulă am ținut două categorii de expuneri — cele cu tematică precisă și altele cu o tematică generală despre România („formal" și „informal", după cum le denumeau gazdele). Participau studenții de la facultățile de istorie respective, doctoranzii și cercetătorii, cadrele didactice. În raport cu universitatea, numărul auditoriului era între cîteva zeci și cîteva sute.

— Și care este concluzia principală a călătoriei ?

— Este greu de ierarhizat într-o atît de bogată experiență realizată într-un ritm atît de alert. Dar dacă ar trebui să definesc coordonata principală a acestei deplasări

ea este *interesul pentru România*. Însuși faptul invitării mele în acest turneu științific îl mărturisește. Apoi ar fi de subliniat că toate expunerile au fost urmate de adevărate asalturi de întrebări despre țara noastră, despre realitățile ei, despre politica ei externă. 30—40 de minute, sau uneori chiar o oră, răspundeam acestor întrebări, dintre cele mai diferite și care veneau în cea mai mare măsură din partea tinerilor.

Dacă dragostea și interesul cetățenilor americani de origine română pentru țara noastră, pe care i-am vizitat de asemenea, îmi apăreau perfect explicabile, dorința de a ne cunoaște pe noi românii cu cele înfăptuite în zilele prezentului sau rădăcinile istorice ale poporului nostru, atît de manifestă la cercurile universitare din S.U.A., m-a impresionat puternic. Pentru că această dorință arată sporul de prestigiu pe care-l deține astăzi patria noastră în lume. Remarc la personalitățile din viața universitară americană și engleză pe care le-am întîlnit dorința asiduă de a dezvolta legăturile culturale și științifice cu România, ca o contribuție la cunoașterea reciprocă, la o cooperare pașnică între popoare. În acest sens s-au exprimat numeroși confrați americani. În același sens îmi scriau după ce m-am reîntors acasă Sir William Harpham (Londra) și prof. M. Hayward (Oxford). Citez din scrisoarea ultimului: „Noi sîntem convinși de necesitatea de a avea contacte culturale mai largi între țara noastră și România și noi dorim să contribuim la strîngerea legăturilor dintre cele două țări". Unor asemenea dorinți îi răspunde și inițiativa fostului meu student, Ioan Halmaghi, actualmente șeful Departamentului bibliografic al Universității din Pittsburgh, care a înființat în februarie anul trecut un institut (la Mackeesport) care-și propune scopul, potrivit statutului ce mi-a fost arătat, „să promoveze și să desfășoare activități pentru culegerea de date privitoare la România, cu obiectivul de a crea o documentare științifică asupra problemelor istorice, politice, economice, religioase și culturale românești". Institutul „va servi ca un centru de informații asupra publicării de cărți și asupra surselor bibliografice".

— *Care dintre impresiile călătoriei vi se pare mai stăruitoare?*

— Desigur, în primul rînd și de ordin subiectiv tot emoția și bucuria de a găsi dovezi ale interesului față de cultura și istoria românilor. Aflîndu-mă la Bloomington și vizitînd remarcabila bibliotecă Lilly, am rămas plăcut surprins găsind o tipăritură a lui Coresi. Mi s-a spus că a fost achiziționată de curînd și a costat 1 000 de dolari. Să regăsești la atîtea mii de kilometri de patrie un document din ctitoria culturii alor tăi este o clipă memorabilă. Sau cele cîteva amenajări speciale consacrate în incinta universităților americane istoriei României. La Pittsburgh, chiar o cameră română („Romanian Room"), în care am văzut pe un perete fresca de la mănăstirea Hurez înfățișînd familia lui Constantin Brîncoveanu, iar de jur împrejurul sălii țesături și alte obiecte românești. Sau vitrinele cu cărți românești de la Universitatea Columbia (aș sugera forurilor care se preocupă de legături culturale cu străinătatea — Academia, I.R.R.C.S., institutele și revistele de istorie — să-și îndrepte mai frecvent atenția către universitățile americane și britanice prea sumar dotate cu lucrări de istorie recente). Sau profesorii și doctoranzii care mi s-au adresat în limba noastră, sau revistele științifice dedicate studierii istoriei sau și istoriei țării noastre, ca „East European Quarterly" a prof. St. Fischer-Galați și „The Journal of Romanian Studies", sub presă, editat de prof. Hitchins. Aceste impresii stăruie și vor rezista, desigur, conglomeratului de viziuni panoramice adunate pe retină în S.U.A.

— *După ce ați parcurs 18 000 de kilometri pe pămînt american aveți, desigur, și o optică de la fața locului asupra societății din Statele Unite.*

— Fără îndoială. Mă gîndesc chiar pentru mai tîrziu la o suită de impresii americane adunate într-un volum. Acum și în cîteva cuvinte pot să vă spun că mă îndoiesc să existe cineva care să nu fie frapat de cîteva dintre dimensiunile Americii contemporane. În primul rînd mijloacele de transport și de comunicații. Dezvoltarea aviației, a celebrelor autostrăzi cu 3—4 „fire" dus și întors, a telefoniei, radioului și televiziunii este de proporții greu de sesizat dinafară. De altfel, în industrie ca și în agricultură (am avut ocazia să urmăresc la Detroit producția în flux a uzinelor „General Motors" care produc automobilele „Cadillac"), văzînd barajele de pe rîul Columbia, cît și munca cîtorva unități din agricultură, piscicultură (Institutul de salmonicultură de la Seattle), pomicultură, pretutindeni predomină metodele ultramoderne de organizare a producției. Aș putea spune că oamenii se iau la întrecere pentru a realiza mereu o cotă mai înaltă a eficienței și productivității. Mai mult, mai repede, mai ieftin, mai bun par devizele activității celor care lucrează în ferme și în uzine, a inginerilor și constructorilor, a tuturor acelor zeci de milioane de muncitori — în sensul cel mai larg — care creează bogăția și mîndria Americii contemporane. Măreția, diversitatea, frumusețea, dimensiunile naturii, din Munții Stîncoși pînă pe țărmul

oceanelor, sînt, de asemenea, elemente pe care le păstrezi drept amintiri impresionante.

Am putut înțelege, totodată, ce înseamnă ipoteca războiului din Vietnam pentru viața cetățenilor americani. După cum cred că am deslușit în implicațiile și dificultățile problemelor discriminării rasiale una dintre cele mai explozive și mai grave trăsături ale societății americane. După părerea mea, această problemă va necesita încă o perioadă îndelungată pînă la o rezolvare completă pe scară națională. Cred că o singură generație nu va fi de ajuns. Mi s-a părut că și în cele mai pozitive cazuri deosebirea dintre litera legii și realitatea de fiecare zi este considerabilă.

Nu aș vrea să omit din aceste prea fugitive semnalări marea satisfacție simțită ca dascăl al atîtor generații, de a vedea nu numai că tineretul american — între care mulți studenți de culoare — se pregătește cu seriozitate în disciplinele studiate, dar și legătura de nezdruncinat care se stabilește între universitate și studenți. Alma Mater rămîne Alma Mater și după terminarea studiilor, în așa fel încît fiecare universitate contează pe un larg contingent de fideli în diferite domenii ale vieții publice și în diferite activități. Datorită în mare măsură donațiilor particulare — cu care subvențiile de stat nu pot rivaliza într-o țară a cărei structură economică se bizuie pe proprietatea privată și pe relații de producție capitaliste —, universitățile americane vizitate se prezintă la un nivel de utilare corespunzător exigențelor procesului de învățămînt științific modern. Vorbind despre Statele Unite, nu am acordat spațiu suficient vizitei în Marea Britanie, care a fost la rîndul ei — deși mult mai scurtă — bogată în impresii și concluzii îmbucurătoare pentru perspectivele dezvoltării relațiilor interuniversitare.

— Pentru a valorifica cît mai eficient convorbirea noastră, v-aș ruga, tovarășe profesor, să împărtășiți cititorilor noștri cîteva dintre proiectele dv. de cercetare la ora actuală.

— Sînt proiecte care reiau realizări mai vechi, iar altele care însumează munca de cercetare recentă. În cea dintîi categorie aș include pregătirea pentru tipar a celei de-a doua ediții a monografiei „Cuza Vodă". La Editura Meridiane a ieșit de sub tipar de curînd, în limbile engleză, franceză, germană, rusă, maghiară, spaniolă, lucrarea „Transilvania în istoria poporului român". Mărturisesc satisfacția de a fi aflat, fiind la Londra, că o casă de editură britanică este pe cale de a tipări aceeași lucrare în capitala Angliei. Pe de altă parte, am pregătit, împreună cu fiul meu, conf. dr. Dinu C. Giurescu — care-mi continuă pe o serie de laturi studiile — o istorie a patriei ; manuscrisul a fost încredințat Editurii Tineretului. Am coordonat și am colaborat la volumul „Istoria învățămîntului în România", pe care îl va tipări Ministerul Învățămîntului. Este gata și a pornit spre tipografie monografia istorică „Podgoria Odobeștilor" ; ea va apărea în Editura Academiei R. S. România. Asupra acestei din urmă lucrări aș dori să mă explic în cîteva cuvinte cititorilor „Magazinului istoric". Am socotit necesară și utilă o prezentare istorică a Podgoriei Odobeștilor nu numai pentru interesul în sine pe care-l reprezintă în aria vieții economice de la noi această zonă, ci și cu un scop mai larg. Cultivarea viței de vie este o îndeletnicire bimilenară a locuitorilor pămîntului românesc. Încă de pe vremea lui Burebista este cunoscută răspîndirea largă a vinului. Se știe chiar că acest faimos rege dac a dat ordin să fie tăiați toți butucii de vie. Eu însă cred că ordinul nu a fost urmat întru totul, viticultura continuîndu-și permanența între ocupațiile agricultorilor de pe aceste meleaguri. Ea se regăsește în Transilvania, lîngă Severin, în nordul Moldovei, în Dobrogea. Este o primă monografie istorică (lucrarea are peste 500 de pagini) dedicată podgoriilor românești. Am fost apoi îndemnat să o scriu și de legăturile mele cu regiunea Odobeștilor, deci de amintiri multiple și ajutat de numeroasele acte descoperite la localnici, care mi le-au pus la dispoziție cu multă dragoste. Cred că ar fi o treabă de utilitate și valoare istorică să avem în viitor monografii ale Drăgășanilor, Cotnarilor, ale viilor de la Dealul Mare și ale altor pămînturi cu rod de viță de vie bogat și cu faimă în Europa.

În sfîrșit, nu vreau să omit lucrarea de ample proporții de la Editura Tineretului : „Dicționarul istoric românesc" pe care am cinstea să-l coordonez și care înmănunchează efortul — în stadiu avansat — a 32 de valoroși cercetători de istorie, în majoritate tineri.

M-am despărțit de profesorul Giurescu, aflat, după cum se vede, într-o neobosită activitate, notîndu-mi îndemnul său destinat generațiilor tinere de a iubi și prețui istoria poporului din care ne tragem, de a-i aprecia forța nesecată de sugestie și învățătură veșnic vie, de a înțelege cel mai simplu adevăr : de unde venim. „Pentru că au fost multe rînduri de oameni care ne-au adus pînă aici, multe rînduri de truditori care au clădit o țară românească, iar noi o înălțăm la rîndul nostru pentru cei ce vor veni".

Acestor gînduri li s-a adăugat urarea ca „Magazinul istoric" să se achite cu mereu sporită destoinicie de importantul rol în difuzarea culturii istorice și dezvoltarea interesului pentru problemele de istorie.

CRISTIAN POPIȘTEANU

MICRO ARHIVA
magazin istoric

În lumea eroilor „Scrisorii pierdute"

Răsfoind colecția „Dezbaterilor parlamentare" din epoca pe veci apusă a regimului burghezo-moșieresc din România, cititorul are prilejul să reîntîlnească, în filele îngălbenite de vreme, lumea eroilor lui Caragiale. Este drept, nu se numesc Trahanache, Farfuridi, Brînzovenescu sau Cațavencu, ci, mai prozaic : I. Irimescu-Cîndești, N. Drugă, G. G. Mîrzescu, Pavel Brătășanu, D. Iuca... Dar tot mari moșieri, tot mari capitaliști, tot mari „apropitari" și „comersanți". Mai diferențiați, poate, mai șlefuiți, mai cultivați sau numai cu mai multe pretenții de cultură, dar la fel de corupți, demagogi, spoliatori, intriganți, meschini, carieriști și — la urma urmelor, de ce nu ? — la fel de banali.

Harul scriitoricesc al lui I. L. Caragiale a ridicat eroii „Scrisorii pierdute" la rangul de personaje tipice pentru o întreagă epocă și pentru categorii sociale distincte. Personajele reale, așa cum se înfățișează ele însele prin ceea ce spun și ceea ce fac în incinta Parlamentului, sînt mai pitorești încă, mai grotești, mai dezgustătoare decît în piesă.

Filă cu filă se desfășoară, în fața ochilor cititorului, panorama „bîlciului parlamentar" — expresia am cules-o tot din „Dezbateri" —, cu lupte „acerbe" între „majoritatea" aflată la putere, vîrîtă cu brațele pînă la umăr în avutul public, și „minoritatea" aflată în opoziție, gălăgioasă și agresivă, mereu grăbită să ia locul celor de la guvern pentru a se înfrupta, la rîndul său, din același avut public. Dar, în momente de puternice frămîntări și lupte sociale, cînd interesele generale ale claselor exploatatoare erau primejduite, adversarii „implacabili" de ieri, care se taxaseră reciproc tîlhari, pungași de urne, trădători etc. își descopereau în mod miraculos unii altora „patriotismul" și își dădeau mîna, ca în finalul „Scrisorii pierdute", pentru a înăbuși mișcările populare. Așa s-au petrecut lucrurile în 1907, cînd liberalii și conservatorii au „liniștit" țara cu prețul vieții celor 11 000 de țărani, în 1931, cînd reprezentanții tuturor grupărilor burghezo-moșierești reacționare au izgonit din Parlament deputații muncitorilor și țăranilor aleși pe listele Blocului Muncitoresc-Țărănesc...

Au răsunat, uneori, în Parlament, și vocile unor oameni politici și de cultură sincer doritori să contribuie la progresul țării lor, ca Nicolae Iorga, Lucrețiu Pătrășcanu, Nicolae Titulescu, N. D. Cocea, Lothar Rădăceanu, Mihail Sadoveanu și alții, dar aceasta n-a putut modifica sensibil nici fizionomia Parlamentului, nici conținutul activității lui.

În acest număr al revistei, introducem pe cititor în atmosfera disputelor parlamentare,

cu ceea ce au avut ele grotesc și comic, cu aspectele lor contradictorii, de dramă și de operetă. Căci în timp ce în incinta Parlamentului se animau ascuțite dispute între exponenții claselor posedante, dincolo de zidurile lui clocoteau viața reală, forțele vii ale națiunii, care acumulau, cu fiecare zi, puteri noi, pregătindu-se să trimită la lada de vechituri a istoriei lumea Trahanachilor și Cațavencilor.

*

Vara anului 1925. Aflați la guvern, liberalii reușiseră, prin metode de mult verificate (presiuni administrative asupra corpului electoral, furturi de urne, falsificarea scrutinului), să obțină o majoritate covîrșitoare în Parlament. Adversarii lor, deși înjghebaseră un așa-zis front al „opoziției unite", care se rezema pe partidele țărănesc și național, abia trimiseseră pe băncile Parlamentului cîteva duzini de deputați.

Situația politică era deosebit de favorabilă Partidului național-liberal : dispunînd de forțe economice considerabile, de un aparat organizatoric bine închegat și de cadre cu experiență, exercitînd o influență puternică la Palat, acest partid reușise să impună elaborarea unei Constituții și a unei legi electorale potrivit intereselor marii burghezii și moșierimi pe care le reprezenta. Era vremea cînd I. I. C. Brătianu, șeful despotic al P.N.L., declara cu emfază și sfidător că „partidul liberal își permite să vină și să plece de la guvern cînd vrea".

„Opoziția unită" se temea de o guvernare liberală îndelungată. Aceasta explică, printre altele, stridența atacurilor reprezentanților „minorității" în Parlament, specularea de către aceștia a tuturor viciilor și abuzurilor „majorității" liberale.

Pentru a tempera „minoritatea", liberalii au inițiat modificarea regulamentului Camerel, cu scopul de a îngrădi discuțiile, sub motiv că reprezentanții „opoziției unite" se dedau la obstrucție, abuzînd de libertatea dezbaterilor. În ședința Camerei deputaților din noaptea de 3 iunie, „opoziția unită" a declanșat un contraatac vehement, învinuind guvernul și majoritatea liberală că tindeau, și în această formă, să lichideze libertățile și drepturile cetățenești. Dezbaterile pe această temă au continuat în dimineața de 4 iunie, degenerînd în busculade și scandaluri puțin obișnuite.

Ședința din 3 iunie a fost prezidată de liberalul I. Ionescu-Quintus, vicepreședintele Camerei deputaților. Din partea P.N.L. au intervenit în dezbateri, printre alții, I. Th. Florescu, I. Irimescu-Cîndești, I. Mihail-Gelle, Ștefan C. Ioan, Vintilă I. C. Brătianu ; orator principal al „opoziției unite" a fost în această ședință scriitorul I. Agîrbiceanu.

Ședința din 4 iunie a fost prezidată de liberalul M. G. Orleanu, președintele Camerei deputaților. Ca exponent al P.N.L. a rostit un discurs G. G. Mîrzescu — ministru al justiției —, care pe un ton jignitor a încercat să demonstreze necesitatea limitării discuțiilor. Discursul lui G. G. Mîrzescu, laolaltă cu injuriile și apostrofările proferate și de alți liberali, ca D. Iuca și N. Constantinescu-Bordeni, au înveninat și mai mult atmosfera. Memorabil este numai excepționalul talent oratoric al doctorului N. Lupu și al lui Nicolae Iorga, care știau să se apere și să atace cu o inegalabilă măiestrie. Ar mai putea fi reținute, eventual, unele adevăruri pe care deputații celor două tabere le-au lăsat să le scape, unii despre alții, în focul polemicii pătimașe. Deși toată disputa nu era, în fond, decît o furtună în paharul cu apă...

AL. GH. SAVU

ȘEDINȚA DIN 3 IUNIE 1925[1]

D-L I. IONESCU-QUINTUS, vicepreședinte : D-l Agîrbiceanu are cuvîntul.

D-L I. AGÎRBICEANU *(este primit la tribună în aplauzele prelungite ale opoziției unite).*

D-le președinte, d-lor deputați, de cîteva zile a circulat mereu zvonul că majoritățile actualelor Camere vor veni cu un proiect de restrîngere a libertății cuvîntului în acest Parlament.

D-L I. TH. FLORESCU : A abuzului de cuvînt.

D-L I. AGÎRBICEANU : După aprecierea d-voastre.

Presa, ca și întreaga opinie publică, de cîteva zile încoace, este frămîntată de gîndul acesta, că oare în adevăr va fi posibil [...] în al șaptelea an de la unire, să vină cu o astfel de modificare a regulamentului Camerei, prin care să se suprime total posibilitatea discuțiunilor proiectelor care se depun în acest Parlament ? *(Aplauze pe băncile opoziției unite.)*

[1] „Monitorul oficial", dezbaterile Adunării naționale constituante a deputaților, nr. 147, din 11 septembrie 1925.

DEPUTATUL — Ia spune-mi Ionel : Dacă 367 deputaţi în 50 şedinţe primesc cîte 500 lei fiecare, cît costă legea administrativă ?

[...] D-lor deputaţi, de la începutul actualei legislaţiuni, din această incintă s-a arătat cu dovezi că o mare parte din acei care umplu băncile majorităţii au fost aleşi pe căi ilegale. *(Intreruperi, zgomot.)*

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII : La chestie, la chestie ! *(Zgomot.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : Sînt la chestie şi vă spun că acei care fac propuneri de modificare a regulamêntului Camerei, aceia care vor să restrîngă, ba chiar să desfiinţeze total libertatea discuţiunilor din acest Parlament, sînt în mare parte oameni care nu au fost aleşi de naţiune, ci au fost declaraţi deputaţi. Şi tocmai ei vin să ne schimbe regulamentul ca să ne restrîngă libertăţile noastre. *(Aplauze pe băncile opoziţiei unite.)*

D-L PAVEL BRĂTĂŞANU : Cu libertate nu se alegeau. *(Zgomot, protestări.)*

D-L I. IRIMESCU-CÎNDEŞTI : Parcă d-ta te alegeai. *(Zgomot.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : Propunerea făcută de cei cincizeci deputaţi, din majoritate, propunere care s-a spus azi dimineaţă că este împărtăşită de toată majoritatea, porneşte [chipurile] din motivul de a se înfrînge obstrucţia. [...]

Prin proiectul actual de modificare a regulamentului Camerei se dă drept preşedintelui Camerei sau la 50 de deputaţi ca să miroasă obstrucţiune oriunde vor voi. *(Intreruperi, zgomot.)* Din praxa unei vieţi de 4 ani, de cînd regimul liberal e la putere, noi ştim şi ne dăm seama că acest guvern, prin partizanii săi, miroase bolşevismul, şi atunci numaidecît agentul Siguranţei e în spatele omului şi pînă cînd să se adevereasă dreptatea lui e bătut şi făcut nemernic pe viaţa lui întreagă. *(Aplauze pe băncile opoziţiei unite.)* [...]

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII : Ha, ha, ha...

VOCI DE PE BĂNCILE OPOZIŢIEI UNITE : Inconştienţi ! *(Mare zgomot, protestări, vociferări.)*

D-L DR. N. LUPU *(imitînd exclamaţiunile majorităţii)* : Hă, hă, hă, ă, ă, ă. *(Aplauze ironice pe băncile majorităţii.)*

De ce să răspund cu vorbe la hăhăitul d-voastră ? *(Mare zgomot, vociferări.)*

VOCI DE PE BĂNCILE OPOZIŢIEI UNITE : A ! A ! A ! A !

O VOCE DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII : Urlă lupii. * *(Mare ilaritate.)*

D-L DR. N. LUPU: Voi nu sînteţi lupi, sînteţi ca niste ciini hămesiţi! *(Aplauze pe băncile opoziţiei unite, zgomote, întreruperi, protestări pe băncile majorităţii, vociferări.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : [...] D-voastre, prin 50 de oameni şi prin prezident, aveţi dreptul să mirosiţi obstrucţie, şi pe aceia pe care îi veţi designa de obstrucţionişti îi veţi lovi cu aplicarea regulamentului schimbat, acuzîndu-i de obstrucţionism, şi atunci ne veţi da în cap la toţi cu acest regulament modificat. *(Aplauze pe băncile opoziţiei unite, zgomot.)*

D-L PAVEL BRĂTĂŞANU : Ţara o să le dea la cap. *(Zgomot, întreruperi, vociferări, tumult.)*

D-l I. IONESCU-QUINTUS, vicepreşedinte : Faceţi linişte.

D-L DR. N. LUPU : D-le preşedinte, d-l Leonte Moldovan, raportorul d-voastră la legea administrativă, s-a transformat în raportorul întrerupătorilor, stă în fund cu capul

---

* Aluzie la aderenţii dr. N. Lupu

— Domnule director... mi-aș pune și eu un radiofon acasă. Dar să nu mi se transmită desbaterile parlamentare că de... eu am fete mari acasă...

sub bancă și dă comanda de acolo. *(Mare zgomot, întreruperi.)*

D-L I. IONESCU-QUINTUS, vicepreședinte : Vă rog, d-lor, liniște.

D-L I. MIHAIL GELLÉ : Părinte *, vorbește ca un apostol al lui Cristos, nu cu răutate și cu rea-credință. *(Intreruperi pe băncile opoziției unite, mare zgomot, vociferări.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : D-lor deputați, de cînd a venit guvernul liberal, partea cea mai mare a țării trăiește sub un regim de stare de asediu, fără nici o posibilitate de manifestare a libertății cetățenești. *(Zgomot.)* [...]

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂȚII : Aceasta este în chestiune ? *(Intreruperi, zgomot.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : Noi n-am fi putut atunci crede că va veni vremea să vedem aceasta. *(Intreruperi, zgomot.)*

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂȚII : Treci la chestiune. *(Zgomot.)*

ALTE VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂȚII : La chestiune, la chestiune. *(Mare zgomot.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : Nu este aceasta la chestiune ? *(Zgomot, întreruperi.)*

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂȚII : Nu e. *(Zgomot, protestări.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : Cum nu sînt la chestiune ? Dacă ați avea încredere în partidul nostru, în patriotismul partidelor de opoziție, n-ați fi venit cu schimbarea regulamentului. *(Intreruperi, zgomot.)*

D-L DR. N. LUPU : D-le președinte, pentru un membru al Consiliului superior al învățămîntului este o rușine să vîre capul sub bancă și să zbiere. *(Aplauze pe băncile opoziției unite.)*

VOCI DE PE BĂNCILE OPOZIȚIEI UNITE : Rușine ! Rușine ! *(Mare zgomot, protestări.)*

D-L ȘTEFAN C. IOAN *(protestează). (Protestări pe băncile majorității.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : [...] Eu vreau să spun lucrul următor : s-a constatat nu de mine personal, ci de o lume întreagă, că acei din fruntașii unui popor, cari sînt la cîrma lui și cari îl conduc, dacă n-au răspundere nici în fața lui Dumnezeu, nici în fața conștiinței lor, nici în fața umanităților, nu sînt cei mai destoinici conducători ai țării, ci sînt cei mai primejdioși, căci duc țările la prăpastie, duc țările la nenorociri. *(Mare zgomot.)*

D-L I. VINTILĂ I. C. BRĂTIANU, ministrul finanțelor : Păcat că vorbiți ca preot așa ! *(Mare zgomot.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : Nu vorbesc ca preot. *(Mare zgomot.)*

D-L VINTILĂ I. C. BRĂTIANU, ministrul finanțelor : Nu mai ești preot cînd vorbești așa ! *(Aplauze pe băncile majorității, zgomot, protestări pe băncile opoziției unite.)*

D-L I. AGÎRBICEANU : [...] Acest proiect de schimbare de regulament, care pornește în definitiv dintr-o neîncredere în opoziție *(zgomot, întreruperi)*, și pornește, a doua oară, dintr-o lipsă totală de răspundere morală în fața oricui... *(mare zgomot)*, dovedește că d-voastră sînteți în stare — și aceasta o spun cu cea mai adîncă părere de rău și să dea Dumnezeu să fiu dezmințit de evenimente, dar impresia mea este că d-voastră sînteți în stare nu numai de atît — să mergeți mai departe în restrîngerea libertății cetățenești. Din cauza aceasta și din acest punct de vedere vă consider o primejdie națională împreună cu toată le-

* Oratorul era, după cum se știe, preot.

Cîteodată se întîmplă şi altmintrelea...

gislaţia d-voastră. *(Aplauze prelungite pe băncile opoziţiei unite.)*

VOCI : Închiderea discuţiei. *(Zgomot. Se naşte mare tumult în rîndurile opoziţiei unite. Mai mulţi membri ai opoziţiei unite ocupă tribuna şi estrada care duce la tribună. Vociferări, apostrofări, mare zgomot, tumult continuu.)*

D-L DR. N. LUPU : Să declare în faţa d-voastră, pe cuvîntul de onoare, dacă nu l-am întrebat pe d-l preşedinte dacă discuţia va fi liberă şi dumnealui a spus că va fi liberă. Nu mai avem încredere în acest preşedinte. *(Mare zgomot, vociferări, protestări, apostrofări, mare tumult.)*

Să se suspende şedinţa în astă-seară şi să vină un alt preşedinte. *(Vociferări, protestări, tumult continuu.)*

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII : Nu se poate. *(Zgomot mare din ambele părţi. D-l dr. Lupu, luînd clopoţelul de pe pupitrul preşedinţial, sună încontinuu. Mai mulţi deputaţi din opoziţia unită şi din majoritate se urcă la tribună. Se produc îmbrînceli în mijlocul unui tumult continuu.)*

D-L N. IORGA : Cer cuvîntul.

D-L I. IONESCU-QUINTUS, vicepreşedinte : Aveţi cuvîntul.

D-L PAUL BUJOR : Am cerut eu cuvîntul înainte. *(Tumult.)*

D-L I. IONESCU-QUINTUS, vicepreşedinte: În urma unei învoieli, d-l Vaida are cuvîntul. *(Mare tumult.)*

D-L PAUL BUJOR : Numai cinci minute am să vorbesc. *(Mare zgomot, tumult.)* D-lor, eu am fost înscris de astăzi dimineaţă la cuvînt. *(Mare zgomot.)*

D-L DR. I. JIANU : Este adevărat. *(Zgomot.)*

D-L I. IONESCU-QUINTUS, vicepreşedinte : D-l Vaida are cuvîntul.

D-L DR. AL. VAIDA-VOEVOD *(se urcă la tribună)* : D-lor ... *(Mare zgomot, protestări, vociferări, tumultul continuă.)*

D-L PAUL BUJOR : D-le preşedinte, sînt înscris a vorbi înaintea d-lui Vaida. *(Zgomot, protestări, vociferări, tumult.)*

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII : Închiderea discuţiunii. *(Protestări, mare zgomot în rîndurile opoziţiei unite.)*

D-L I. IONESCU-QUINTUS, vicepreşedinte *(vorbind în mijlocul tumultului crescînd)* : D-lor, s-a depus la birou o cerere iscălită de 40 de deputaţi pentru închiderea discuţiunii. Conform regulamentului, o pun la vot. *(Vociferări, apostrofări, protestări, zgomote continue. Aplauze frenetice în rîndurile majorităţii, mare tumult.)* Discuţiunea este închisă.

ŞEDINŢA DIN 4 IUNIE 1925*

D-L G. G. MÎRZESCU, ministrul justiţiei : [...] Pentru a fi dinastic şi monarhist se cere înainte de toate să ai concepţiunea ordinei, căci fără ordine nu se poate menţine monarhia. *(Aplauze prelungite pe băncile majorităţii.)*

D-L DR. N. LUPU : Prima condiţiune este, după d-voastră, să fie naţional-liberal. *(Zgomot.)*

D-L IULIU MANIU : Furtul de urne este ordine, d-le Mîrzescu ? *(Mare zgomot.)*

D-L I. MIHALACHE : Fiţi sigur, d-le ministru, că Maiestatea Sa Regele nu va confunda niciodată ordinea cu furtul de urne. Insultaţi pe Maiestatea Sa Regele atunci

* „Monitorul oficial", dezbaterile Adunării naţionale constituante a deputaţilor, nr. 148, din 16 septembrie 1925.

cînd îl credeți capabil să facă o asemenea confuzie. *(Zgomot.)*

D-l G. G. MÎRZESCU, ministrul justiției : Nu sîntem la prima declarațiune și pentru un alt motiv.

D-L VICTOR MOLDOVAN : Să vă fie rușine să vorbiți de ordine. *(Mare zgomot, vociferări, protestări.)*

D-L M. G. ORLEANU, președinte : D-le Moldovan, vă chem la ordine pentru întîia oară *.

D-L VICTOR MOLDOVAN : Criminal ce ești. *(Mare zgomot, protestări, vociferări, tumult.)*

D-L M. G. ORLEANU, președinte : D-le Moldovan, te chem la ordine pentru a doua oară.

D-L G.G. MIRZESCU, ministrul justiției : Nu sîntem, d-lor, la prima declarațiune de această natură. [...] Noi nu vă vom urmări în detaliul incoerențelor d-voastră. *(Aplauze pe băncile majorității, întreruperi, protestări pe băncile opoziției unite.)*

D-L VIRGIL MADGEARU : Urmăriți mai bine incoerențele politice ale d-voastră, statornici în abuzuri și în imoralități. *(Aplauze pe băncile opoziției unite.)*

D-L G. G. MÎRZESCU, ministrul justiției : De trei ani ne oferiți spectacolul trist al inconsecvențelor și incoerențelor. D-lor, desfaceți astăzi ceea ce ați legat ieri ; votați ceea ce ați repudiat ieri ; ieșiți din Parlamentul ce-l considerați ilegal, pentru a vă reîntoarce după cîteva luni. *(Aplauze pe băncile majorității.)*

D-L VICTOR MOLDOVAN : Ați mai spus-o. *(Zgomot.)*

D-L G.G. MIRZESCU, ministrul justiției : Am mai spus-o și o repet necontenit pentru că acesta este adevărul istoric. *(Aplauze pe băncile majorității.)*

D-L VIRGIL MADGEARU : Atitudinea d-tale asupra pașapoartelor și comitetului agrar a fost coerentă ? Te rog, spune. *(Zgomot.)*

D-L G.G. MIRZESCU, ministrul justiției : D-le Madgearu, desigur că mai coerentă decît împăcarea d-voastră cu d-l Argetoianu. *(Aplauze pe băncile majorității.)*

D-L VIRGIL MADGEARU : Vă doare împăcarea mea cu d-l Argetoianu. Nu mai aveți ce mai specula. *(Zgomot.)*

*

D-L N. IORGA : [...] Eu cred contrariul, că obstrucție înseamnă o majoritate care profită de faptul că are mai multe gîtlejuri și strigă și urlă, cu orișice prilej, și înjură, uneori și sare la bătaie *(aplauze pe băncile opoziției unite, protestări pe băncile majorității)* și eu cred că obstrucție mai înseamnă un lucru : înseamnă un ministru * care, în loc să stea la departamentul său și să vadă cum se poate îmbunătăți situația financiară și economică a țării, stă necontenit aci și provoacă, fără spirit și fără talent. *(Aplauze prelungite pe băncile opoziției unite. Zgomot.)*

D-L D. IUCA : Cine urlă acum ?

D-L N. IORGA : Inteligența nu este moștenitoare, dar urletul este. Atunci, să-mi dați voie să cred că eu am dreptate, că obstrucția vine din două motive :

O bancă ministerială, care se amestecă în conducerea Camerei *(aplauze pe băncile opoziției unite)*, pe de altă parte, un președinte, căruia îi răpiți, cînd nu aveți vîrsta d-sale și cînd este mai supus la sugestiuni, căruia îi răpiți orișice libertate de apreciere și îl siliți la fapte ca acelea care au provocat regretabilul sfîrșit de ședință de ieri. *(Aplauze pe băncile opoziției unite.)*

D-le ministru de justiție, aceasta este partea ce vă interesează mai mult pe d-voastră. V-ați împiedicat de mine. Eu nu m-am împiedicat de d-voastră, însă v-ați împiedicat de mine și atunci ați adus înainte ... *(Întreruperi, zgomot.)*

D-L CONSTANTINESCU-BORDENI : Măturătorul.

D-L N. IORGA : Care e măturătorul ?

D-L N. CONSTANTINESCU-BORDENI : A fost șeful măturătorilor la Bacău, d-l Filipescu, care sună acum clopoțelul.

D-L N. IORGA : Atunci dați-mi voie, dacă e adevărat, atunci are foarte mult de măturat aci. *(Aplauze, ilaritate pe băncile opoziției unite.)*

D-L GR. FILIPESCU : Vă rog să se scoale acela care a îndrăznit să spună că eu am fost șeful măturătorilor. Ești un laș. *(Mare zgomot.)* Eu am făcut serviciul meu aici la geniu și am cerut în timpul războiului să fiu transferat de la geniu într-un regiment de vînători și nu permit nimănui să vină să-mi terfelească cinstea. *(Aplauze pe băncile opoziției unite.)*

O spun pentru ultima oară. Și aceluia care va îndrăzni să mai spună, o să-i zbor creierii. *(Protestări pe băncile majorității, zgomot, întreruperi.)*

D-L N. IORGA : D-ta l-ai făcut măturător pe d-l Filipescu. D-l Filipescu v-a amenințat. Eu nu înțeleg ce-mi cereți mie : să vă garantez creierul ? Vi-l garantez. *(Ilaritate, aplauze pe băncile opoziției unite.)*

---

* Potrivit regulamentului, deputaul care folosea expresii „neparlamentare" la adresa adversarilor era „chemat la ordine" de către președintul dezbaterilor. După trei „chemări la ordine" recidivistul era trimis automat în fața unei comisii speciale de judecată, care îi aplica diferite sancțiuni — de regulă excluderea de la ședințe pe anumite termene.

* Aluzie la Vintilă I. C. Brătianu, în vremea aceea ministru de finanțe.

Fericirea Elbei: NAPOLEONE

Publicațiile franceze au declarat anul 1969, anul Napoleon. Sînt celebrate două secole de cînd la Ajaccio, la 15 august 1769 se năștea Napoleon Bonaparte. Propunîndu-ne și noi să revenim în viitoarele numere prin evocări ale acestei atît de singulare personalități a istoriei Franței, însumăm în această pagină cîteva amănunte despre primul său exil.

Exilul pe Elba a durat numai zece luni. Dar din 1814 și pînă astăzi, augusta umbră a lui Napoleon nu a încetat să planeze asupra măruntei insule (220 km²), care se găsește între cizma Italiei peninsulare și marele ostrov corsican, unde a văzut lumina zilei împăratul. La 4 mai 1814, cînd i-a înmînat acestuia simbolicele chei ale orașului Porto-Ferraio, principala așezare a Elbei, primarul Pietro Traditi celebra „cel mai fericit eveniment din istoria insulei" și exclama cu patos : „Împăratul Napoleon este printre noi, fericirea Elbei este asigurată !"

Pentru orator era poate doar o figură de stil. Pentru generațiile următoare de locuitori ai insulei, prevestirea s-a dovedit mai mult decît adevărată. Minereul de fier a încetat de mult să mai fie bogăția de căpetenie a pămîntului care a găzduit primul exil al lui Bonaparte. Avuția subterană a fost detronată de o altă sursă de venituri, mai... istorică : turismul. E vorba, firește, de turismul cu caracter evocator, care atrage zeci de mii de vizite anual pe locurile unde a sălășluit cel mai celebru suveran al istoriei moderne.

La Elba, Napoleon a avut două reședințe : palatul *Mulini* la Porto-Ferraio și *Villa di San Martino* la 6 km de oraș, într-o vale care amintea exilatului natalele sale meleaguri corsicane. În vreme ce palatul din oraș este o clădire tristă, strivită parcă de căldura care domnește acolo aproape tot anul, vila e mult mai atrăgătoare. Napoleon a căpătat-o în dar de la sora sa preferată, Marie-Pauline, căreia el îi spunea Paoletta. Interiorul se vrea somptuos : salonul cel mare este pardosit cu marmură și împodobit cu statui în stil egiptean, iar în mijlocul lui un bazin, în care se pare că apa nu a pătruns niciodată, se inspiră și el, în decorațiile sale, din motive caracteristice vechii Țări a Faraonilor. Încă de pe vremea lui Napoleon al III-lea, vilei i s-a adăugat o aripă cu fațada de 70 m, care adăpostește un muzeu închinat primului împărat al francezilor.

Locuitorii de astăzi ai Elbei — 30 000 de italieni get-beget — cultivă cu perseverență memoria celui care le-a fost atît de scurt timp concetățean. Pietate ? Spirit comercial ? Greu de spus. Fapt este că totul pe insulă poartă numele învingătorului de la Austerlitz. Un imobil ultramodern, clădit pe țărmul golfului Procchio, se cheamă *La résidence Napoléon* (în limba franceză). Ceva mai departe — acolo unde mama lui a locuit în zilele de 25—27 august, în vreme ce împăratul o primea la Madonna-del-Monte pe „soția sa poloneză", Maria Walewska — s-a deschis *Ristorante Napoleone*. Apa curativă, căreia zice-se că exilatul i-a descoperit calitățile antiurice, se numește, bineînțeles, *Fonte Napoleone*. Pretutindeni, plăci comemorative amintesc turistului că pe acolo a trecut (sau s-a oprit, sau s-a odihnit, sau a dormit, sau a mîncat) *Napoleone il Grande*.

Un călător a relatat odată că un hotelier de pe insulă, exasperat de omniprezența împăratului, a pus la ușa de la intrare o placă, gravată la fel de artistic ca și cele comemorative, pe care scria : „Napoleon nu a venit niciodată aici". Dar se pare că e vorba de o născocire : pe Elba nimeni nu și-a permis să profite de pe urma *absenței* neuitatului oaspete.

UN CAZ FĂRĂ PRECEDENT ÎN ANALELE SPIONAJULUI

MISIUNEA AGENTULUI MERSER

AL. GHEORGHIU

La 26 iulie 1943, Kaltenbrunner și Schellenberg se întîlniră cu amiralul Canaris și unul dintre colaboratorii săi apropiați, Georg Hansen, la barul „Eden", din centrul Berlinului. Canaris rezerva o surpriză celor doi SS-iști : din informațiile deținute de el rezulta că operația *Saltul cel lung* promitea rezultate mult mai spectaculoase decît cele scontate inițial, deoarece conducătorii Uniunii Sovietice, Marii Britanii și Statelor Unite urmau să se întîlnească într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat pentru a pune la punct cooperarea lor viitoare și, mai ales, pentru a cădea de acord asupra deschiderii celui de-al doilea front în Europa. Se contura astfel perspectiva extrem de ispititoare de a asasina, dintr-o singură lovitură, pe șefii celor trei mari puteri. Rămîneau de elucidat numai două detalii : cînd și unde avea să aibă loc întîlnirea ?

Pentru a putea oferi cît mai curînd răspunsul la această întrebare, cele două organizații de spionaj se învoiră să conlucreze „în mod leal", făcînd schimb de informații și veghind „să nu se stinghereasca reciproc". Cu o pedanterie tipic teutonă, se discută la nesfîrșit numele operației, *Abwehr*-ul consimțind în cele din urmă să renunțe la înmulțirea lui 3 cu 3 și să adopte *Saltul cel lung*. Aceste importante rezultate ale negocierilor fură consemnate cu grijă într-un proces-verbal amănunțit, stabilindu-se și răspunderile : Schellenberg din partea *SD*-ului și Freytag Loringhoven din partea *Abwehr*-ului. Kaltenbrunner și Canaris urmau să primească rapoarte asupra fiecărei faze a pregătirilor și să le înainteze Führerului prin intermediul lui Himmler și al mareșalului Keitel.

La sfîrșitul lunii august 1943, ziarul britanic *Daily Telegraph* anunța „din surse de obicei bine informate" că ministrii de afaceri externe ai Uniunii Sovietice, Statelor Unite și Marii Britanii urmau să se reunească în curînd, pentru a stabili data și locul unde trebuia să se desfășoare mult așteptata întîlnire dintre „cei trei mari" — Stalin, Roosevelt și Churchill. Cîteva zile mai tîrziu, primul ministru egiptean, Nahas Pașa, declara în cadrul unui interviu acordat cotidianului *News Chronicle* : „Mă bucur că, nu peste multă vreme, Cairo va găzdui prima ședință de lucru a șefilor de stat ai celor trei puteri aliate".

Evrika !

Cuvintele premierului egiptean reflectau în mare măsură adevărul. După cum s-a aflat din arhivele Casei Albe în anii postbelici, Franklin Roosevelt ar fi dorit ca întîlnirea sa cu Stalin și Churchill să aibă loc la Cairo. La 4 septembrie el scria Președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. : „In ce mă privește, m-aș putea deplasa în Africa de Nord între 15 noiembrie și 15 de-

cembrie. Veți înțelege, desigur, că mi-este imposibil să lipsesc din Washington mai mult de douăzeci de zile, deoarece, conform Constituției noastre, nimeni nu poate semna în locul meu atunci cînd călătoresc în străinătate".

Răspunsul guvernului sovietic cuprindea o acceptare a datei, împreună cu propunerea ca întîlnirea să aibă loc în Teheran, „capitala unei țări în care cele trei puteri erau prezente". După o ultimă tentativă de a face din Cairo sau alt oraș egiptean sediul reuniunii, Roosevelt a acceptat Teheranul. La 25 septembrie, Londra se adresa Moscovei pentru a pune la punct detaliile tehnice ale întîlnirii, insistînd asupra următoarelor puncte :

1. — Controlul aliat asupra Iranului nu avea decît un caracter relativ și agenții nazișți erau încă destul de numeroși în această țară.

2. — Se impunea deci adoptarea unor măsuri de securitate extrem de eficace, atît pe plan local, cît și din punctul de vedere al unui camuflaj general al evenimentului.

3. — În acest scop, era necesar ca opinia publică mondială, inclusiv serviciile de spionaj ale Axei, să capete impresia că locul reuniunii va fi Cairo, Teheranul ieșind astfel din raza de atenție a Berlinului, cel puțin pînă la începerea consfătuirii.

4. — La Teheran trebuiau aduse de urgență două brigăzi de elită — una sovietică, cealaltă britanică, pentru a asigura în mod cît mai desăvîrșit protecția înalților oaspeți.

5. — În corespondența oficială urmau să fie introduse nume de cod : de exemplu, capitala Iranului urma să fie desemnată sub titulatura de *Cairo III*, iar întîlnirea însăși sub cea de *Evrika*.

Autoritățile sovietice se declarară de acord cu toate propunerile britanice, în afară de cea care privea aducerea brigăzilor de protecție. După părerea lor, fiecare dintre cei trei șefi de state trebuiau să-și aducă o pază civilă, suficient de puternică pentru a preveni orice tentativă criminală, dar destul de discretă pentru a nu stîrni senzație, atrăgînd astfel atenția agenților hitleriști.

Operația de camuflare a locului exact al întîlnirii s-a desfășurat cu destulă abilitate. La 1 noiembrie 1943, cotidianul new-yorkez *Daily News* scria că „nu ar fi deloc exclus ca Stalin să accepte, în vederea conferinței tripartite, să părăsească teritoriul Uniunii Sovietice, pentru a merge, la nevoie, pînă în Africa". A doua zi, agenția de știri americană *United Press*, comentînd reuniunea miniștrilor de externe, care se încheiase în ajun, remarca fără surprindere că nu se făcea nici o aluzie, în comunicatul final, la întîlnirea „celor trei mari". Ceea ce nu însemna însă, opina agenția, că această întîlnire nu va avea loc, „după toate probabilitățile în Egipt". *Le Journal de Genève* scria, la 5 noiembrie, că „Stalin, Churchill și Roosevelt vor sta de vorbă împreună mai devreme decît își imaginează atît prietenii, cît și dușmanii lor. Unde ? Cu siguranță că la Cairo !"

La 13 noiembrie, corespondentul de la Cairo al aceleiași agenții *United Press* transmitea depeșa următoare : „Hotelul *Mena House*, situat la umbra piramidelor și rendez-vous preferat al anumitor foști diplomați, se pregătește pentru evenimente mari. După cît se pare, într-un viitor apropiat el va fi închis pentru public, date fiind amenajările care sînt necesare". Trei zile mai tîrziu, telegramele corespondenților la Cairo ai companiei americane de radio *National Broadcasting Company* erau atît de „imprudente", încît directorul cenzurii din Statele Unite, Byron Price, își exprima alarma față de colegul său londonez : „Nu credeți că, la ora asta, Berlinul știe tot ? După mine, Cairo prezintă cele mai mari riscuri : un atentat organizat de germani sau italieni e oricînd posibil..."

Firește, nici presa, nici cenzura nu erau la curent cu faptul că șefii celor trei mari puteri urmau să se întîlnească la Teheran. Dar primejdiile pe care le prezenta capi-

Faimosul maior S S Otto Skorzeny a pilotat unul dintre avioanele care lansau teroriști în Iran

tala Egiptului nu puteau fi trecute nici ele cu vederea, căci acolo era planificată o altă conferință. În după-amiaza zilei de 12 noiembrie, Churchill părăsea portul Plymouth la bordul cuirasatului *Renown*. Cea mai modernă navă a flotei americane, cuirasatul *Iowa*, pleca din New York în noaptea de 12 spre 13 noiembrie, ducînd la bordul său pe președintele Roosevelt. La 22 noiembrie, cei doi aliați occidentali se întîlneau la Cairo, unde se mai afla Cian Kai-și, proaspăt „avansat" la postul de președinte al Chinei de către cea mai reacționară clică capitalistă și feudală din această țară. Cinci escadrile de *Spitfire*, trei de *Hurricane* și una alcătuită din avioane de vînătoare nocturne, precum și 102 tunuri, trei batalioane de infanterie, un escadron de automitraliere și numeroase alte unități britanice protejau această conferință.

Regizorul morților subite

La o oră după sosirea lui Roosevelt la Cairo, agenții germani din Egipt transmiteau vestea centralei de spionaj naziste

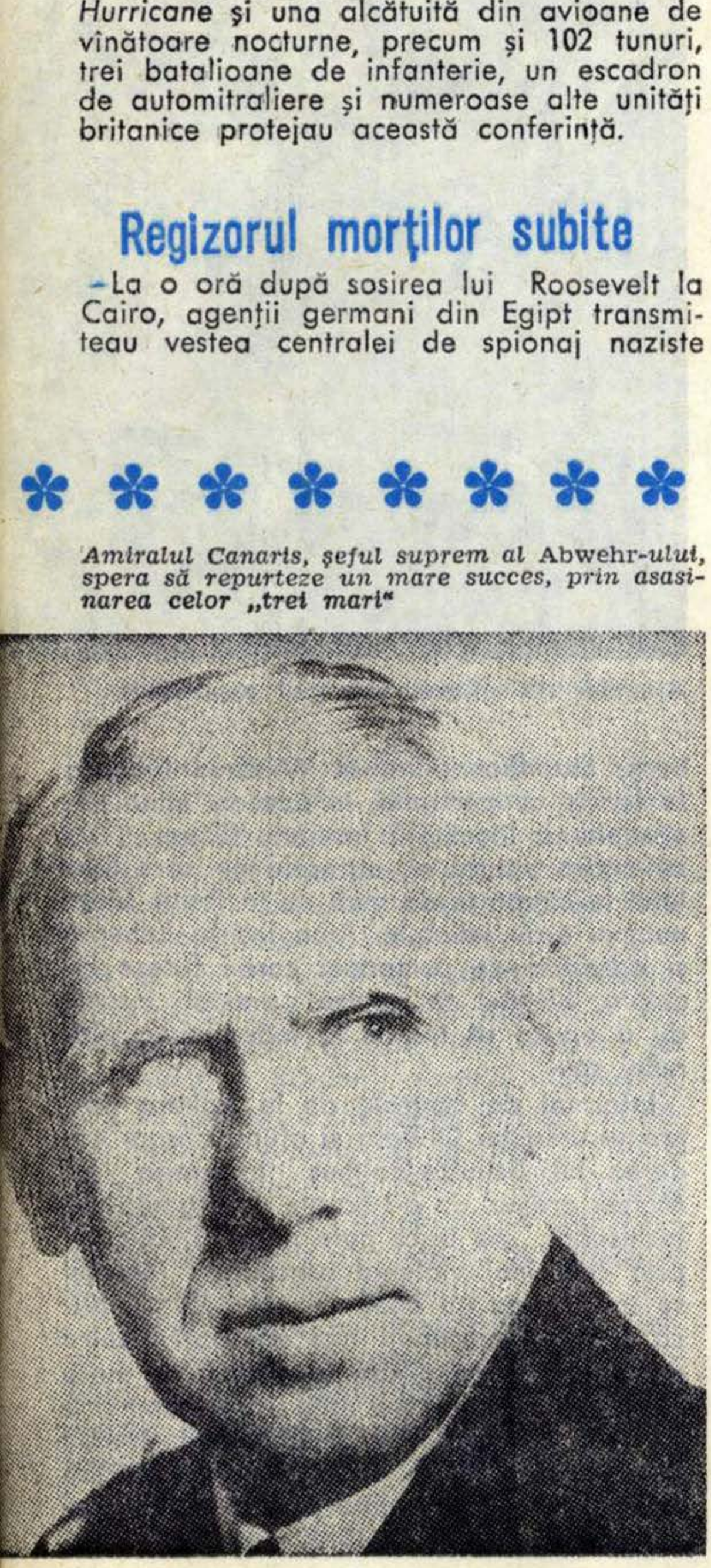

Amiralul Canaris, șeful suprem al Abwehr-*ului, spera să repurteze un mare succes, prin asasinarea celor „trei mari"*

de la Ankara. Berlinul o recepționa după trei ceasuri. În seara aceleiași zile de 22 noiembrie, cei care răspundeau de aducerea la îndeplinire a operației *Saltul cel lung* — Schellenberg, Kaltenbrunner, Canaris și Freytag-Loringhoven — se întruniră pentru a discuta problema : să încerce asasinarea președintelui S.U.A. și a premierului britanic la Cairo ? Dezbaterea dură multă vreme, dar pînă la urmă se ajunse la concluzia să se aștepte reuniunea tuturor celor trei șefi de state. Astfel nu numai „recolta" urma să fie mai bogată, dar și condițiile erau mai prielnice.

Ce se întîmplase între timp pentru a crea aceste condiții ?

Comandoul lansat cu parașuta în martie 1943 fusese urmat de alte cîteva, din ce în ce mai numeroase și mai bine înarmate. Unul dintre ele „își făcea mîna" sub conducerea lui Mayr, sabotînd calea ferată transiraniană și aruncînd în aer cîteva sonde de petrol. Un altul se pusese la dispoziția lui Schulze-Holthus, care-i dăduse ca ajutoare pe kașgaii lui Nasr Khan. Șeful acestui comando, *Hauptsturmführer*-ul SS Martin Kurmis, era profund indignat că trebuie să lucreze sub ordinele unui agent al *Abwehr*-ului, dar Schulze-Holthus îi potolise repede orice veleitate de rebeliune, amenințîndu-l că-l dă pe mîna kașgailor care-i erau devotați cu trup și suflet.

Așa cum susțin astăzi în memoriile lor participanții britanici la evenimentele pe care le relatăm [1], Merser și *Intelligence Service*-ul erau la curent cu pregătirile și începuturile de activitate ale naziștilor. De ce nu au intervenit, așa cum ar fi fost normal, pentru a pune capăt sabotajelor și, mai ales, pentru a evita imensul risc al unui atentat împotriva celor trei șefi de state ? Pentru că demascarea și neutralizarea agenților lor ar fi determinat *Abwehr*-ul și *SD*-ul să trimită alții, a căror localizare și identificare ar fi fost poate mai dificilă. Așa însă, oamenii Berlinului erau cunoscuți și urmăriți îndeaproape, orice surpriză neplăcută din partea lor fiind exclusă.

Explicația e satisfăcătoare doar pînă la un punct. I s-ar putea obiecta mai întîi că rezervele Reich-ului în spioni și sabotori nu erau inepuizabile, astfel încît capturarea unei serii de comandouri ar fi pus Berlinul într-o situație destul de grea. În al doilea rînd, sabotajele efectuate împotriva rețelei feroviare iraniene și distrugerea unor sonde de petrol ar fi trebuit să constituie „surprize" destul de dezagreabile pentru en-

---

[1] Vezi îndeosebi „Assassinat au sommet", de L. Havas, ed. Arthaud, Paris, 1968, lucrare din care sînt extrase datele principale ale acestui articol. Aprecierile asupra situației din Iran în acea perioadă aparțin lui L. Havas.

glezi, cărora logica le-ar fi ordonat să împiedice cu orice preț asemenea pierderi materiale. Dar, oricît de șubredă ar fi argumentația, fapt este că, o bună bucată de vreme, nici britanicii, nici americanii nu au luat vreo măsură serioasă pentru a curma activitatea nocivă a agenților Reich-ului în Iran.

O altă condiție favorabilă planului nazist era gradul înaintat al pregătirilor pentru operația *Saltul cel lung*. Instrucția asasinilor *in spe* ai celor trei conducători de state se făcea, încă din septembrie, în tabăra *Abwehr*-ului de pe malul lacului Quenz. Singurul ofițer din serviciul *SD*-ului pe care Canaris îl acceptase acolo, la recomandația lui Schellenberg, era Winifred Ohberg, cel care trebuise să abandoneze proiectul inițial de a pleca în Iran, sub masca de medic veterinar. Din partea *Abwehr*-ului, ofițerul de legătură pentru tabăra de la Quenz era Lothar Schoellhorn, fost boxer devenit asasin de profesie : lui i se adresau hitleriștii, care acaparaseră întreprinderi bancare sau industriale, atunci cînd doreau să elimine, repede și discret, un concurent supărător sau un partener prea iscoditor. În cercurile oamenilor de afaceri berlinezi, Schoellhorn era cunoscut sub porecla de „regizorul morților subite".

Dar nici Ohberg, nici Schoellhorn nu știau exact în ce constă misiunea lor. Tot ce li se spusese se putea rezuma în cîteva fraze : „Va trebui să ucideți, pe teritoriul inamic, cîteva personalități politice bine păzite. Împrejurările fiind imprevizibile, este necesar să puneți la punct cîteva planuri paralele, urmînd să se hotărască pe loc care dintre variante va fi adoptată. Cum s-ar putea ca acțiunea să se desfășoare la Teheran sau într-un alt oraș iranian, va trebui să vă preparați în consecință, folosind oameni care cunosc limba persană. Studierea topografiei se va face după metodele curente".

Membrii comandourilor cunoșteau operația sub un alt nume de cod : *Elefant*. Naziștii împingeau grija pentru păstrarea secretului atît de departe încît rezervaseră numele de *Saltul cel lung* exclusiv pentru vîrfurile *Abwehr*-ului și ale *SD*-ului.

Luptătorul intră în acțiune

O pură întîmplare îi permise lui Ernst Merser să dețină un rol mult mai important în desfășurarea evenimentelor decît l-ar fi îndrituit pînă și calitatea sa de agent dublu. În octombrie 1943, omul lui Schellen-

Himmler (în stînga), ascultînd explicațiile

berg, *Sturmbannführer*-ul Winifred Ohberg fu lansat cu parașuta, în aceeași zonă din apropierea localității iraniene Qoum. Din nefericire pentru el, adresele pe care Berlinul le căpătase de mult de la Franz Mayr nu mai erau valabile. Ajungînd la Teheran și adresîndu-se persoanei care-i fusese indicată, SS-istul se pomeni arestat înainte de a apuca să treacă la îndeplinirea planului său.

Informat de centrala de la Ankara despre venirea lui Ohberg și aflînd despre căderea lui, Schulze-Holthus transmise lui Merser ordinul de a-l scoate de urgență din închisoare, „pe orice cale posibilă, chiar și prin cele mai violente procedee". Mesajul se încheia cu un apel vibrant : „Sînt sigur că nu veți precupeți nici un efort pentru aducerea la îndeplinire a misiunii de mare încredere pe care v-o dau. Trăim momente cruciale în existența celui de-al treilea Reich. Mai mult ca oricînd, trebuie să fim gata să ne dăm și viața pentru iubitul nostru Führer. *Heil Hitler !*"

pe care i le furnizează Kaltenbrunner

Evident, Schulze-Holthus nu-şi dădea nici o osteneală să explice subalternului său pentru ce nu îşi asuma el însuşi riscurile eliberării lui Ohberg, preferînd să rămînă în confortabilul culcuş pe care i-l oferea Nasr Khan. De altfel, nici Franz Mayr nu se grăbea să scoată capul la lumină, expunîndu-se pericolelor pe care le implica o asemenea temerară acţiune. Nici celălalt reprezentant al *SD*-ului, Roman Gamotha, care se înapoiase clandestin în Iran, nu dădea semnele vreunui zel deosebit ; pînă şi puţinele telegrame pe care le mai expedia la Ankara erau atît de sărace în informaţii, încît Schellenberg ajunsese să le arunce la coş fără să le mai citească.

Primind ordinul lui Schulze-Holthus, Merser ceru instrucţiuni şefului său, Percy Downward, care, la rîndul său, se consultă cu Londra. Răspunsul veni foarte repede : elveţianul era autorizat să procedeze la eliberarea lui Ohberg, cîştigîndu-i astfel încrederea şi urmînd apoi să afle de la el cu ce misiune venise în Iran şi care erau planurile naziste pentru această ţară.

Merser se conformă instrucţiunilor. Pentru a da o notă şi mai pronunţată de verosimil întregii afaceri, el se decise să organizeze un veritabil atac al arestului în care era închis agentul lui Schellenberg. În acest scop, solicită concursul lui Misbah Ebtehai, unul dintre cei mai reputaţi campioni de lupte greco-romane ai Iranului şi un fel de ediţie locală a lui Merser : hitleriştii îl considerau o unealtă devotată, care-şi îndeplinea cu punctualitate şi eficienţă sarcinile primite, în vreme ce el — graţie expertului-contabil, care reuşise să-i capteze prietenia — devenise agent al *Intelligence Service*-ului.

La cîteva minute după miezul nopţii, Misbah Ebtehai, în fruntea unui grup de şapte luptători de greco-romane, escaladă zidul care împrejmuia curtea arestului preventiv. După ce legară fedeleş cele patru sentinele pe jumătate adormite, atacanţii descuiară poarta prin care pătrunse Merser, însoţit de trei dintre oamenii O.S.S.-ului american — Ferguson, Wollheim şi Chapat. Mica trupă se strecură în interiorul închisorii, unde cei cîţiva gardieni fură neutralizaţi cu grija cuvenită pentru a nu avea de suferit nici o brutalitate. După o scurtă căutare, elveţianul îl descoperi pe Ohberg într-una dintre celule. Văzîndu-i pe Merser şi pe însoţitorii lui, agentul *SD*-ului crezu că-i sunase ceasul execuţiei şi cea mai mare dificultate a întregii expediţii o ridică discuţia purtată cu el pentru a-l convinge să-şi urmeze „eliberatorii". Cu chiu cu vai se lăsă dus, mai mult pe braţe, şi, la exact jumătate de oră de la începerea acţiunii, se afla în apartamentul lui Merser.

Cînd acesta îi „mărturisi" că lucra pentru *Abwehr* şi îi arătă telegramele cifrate primite de la centrala din Ankara, nazistul izbucni în plîns de fericire şi destăinui, în toate amănuntele pe care le cunoştea, planul *Elefant*.

În zilele următoare, Merser îşi îndeplini, cu multă scrupulozitate, sarcinile pe care i le încredinţă Ohberg. Comandourile germane, paraşutate unul după celălalt, fură cazate în „locuinţe sigure" : *Untersturmführer*-ul SS Josep Schnabel nimeri astfel în casa lui Wollheim, iar Lothar Schoellhorn, ofiţerul de legătură al lui Canaris, fu găzduit chiar de către elveţian. Un alt agent al *SD*-ului, von Ortel, stătea la Chapat. Complotiştii se aflau aşadar sub cea mai strictă supraveghere a serviciilor de informaţii britanic şi american, dejucarea operaţiei *Saltul cel lung* alias *Elefant* devenind în consecinţă un joc de copii.

Totul ar fi trebuit să meargă pe roate, dacă n-ar fi intervenit un accident stupid : un grup de șase parașutiști germani, de sub comanda *Sturmbannführer-ului* Rudolf von Holten-Pflug, aterizînd într-un alt punct decît cel stabilit, nu putu fi găsit de oamenii de încredere trimiși în întîmpinarea lui. Cum acești oameni erau în slujba lui Merser, însemna că *Intelligence Service*-ul pierdu-se controlul asupra unora dintre asasinii trimiși de Berlin la Teheran.

Era în ziua de 27 noiembrie. Stalin sosise încă din ajun, Roosevelt și Churchill se aflau de cîteva ore în capitala Iranului.

Gafa salvatoare

Constatînd că aterizase într-un loc greșit, Holten-Pflug se adresă prin radio lui Schulze-Holthus, care se grăbi să-i trimită pe kașgaiul Goreși, un nazist fanatic ca și agentul *Abwehr*-ului. Goreși simți că ceva nu-i în regulă cu „adresele sigure" din Teheran și adăposti pe germani în locuințe despre care se convinsese personal că nu prezintă nici un risc. Kașgaiul petrecuse trei ani în Reich, unde învățase nu numai limba germană, ci și procedeele teroriste ale adepților zvasticii. Aflînd despre proiectul asasinării celor „trei mari", el se puse pe treabă cu mult zel. Întîmplarea făcu să se adreseze unui om pe care conta ca agent credincios al hitleriștilor : Misbah Ebtehai. Campionul de lupte greco-romane fu solicitat să organizeze uciderea lui Stalin, Roosevelt și Churchill, în schimbul promisiunii că, odată cu venirea la putere a naziștilor în Iran, va căpăta postul de șef al poliției.

Ebtehai avu abilitatea să ceară un răstimp de gîndire, sub motivul foarte plauzibil că operația i se părea deosebit de primejdioasă. În intervalul de 24 de ore, care-i fu acordat, el încercă să ia legătură cu Merser, dar, dîndu-și seama că este filat de un om al lui Goreși, se văzu nevoit să folosească un intermediar — pe Peter Ferguson. Pus la curent cu cele plănuite de germani, americanul se gîndi să profite de împrejurări și, lăsîndu-l în necunoștință de cauză pe bunul său prieten Merser, să recolteze singur laurii aduși de zădărnicirea *Saltului cel lung*.

Crezînd că instrucțiunile pe care i le dădea Ferguson veneau de la Merser, Ebtehai trimise pe fratele său mai tînăr, împreună cu alți șaisprezece luptători să atace pe neașteptate comandoul lui Holten-Pflug. Luați prin surprindere, hitleriștii și ianianul care-i însoțea fură legați ca niște pachete. Din nefericire, ianianul nu era Goreși, care plecase după treburi prin oraș, și se înapoiase tocmai în clipa cînd Ebtehai-junior și grupul său părăseau locuința, unde lăsaseră pe prizonieri sub paza a doi luptători. Înțelegînd imediat ce se întîmplase, Goreși înjunghie pe la spate sentinelele și eliberă pe germani. Cînd veni să-și ridice „marfa", Ferguson nu mai găsi decît cele două cadavre.

Situația era disperată. Ambiția prostească a unui spion american crease naziștilor posibilitatea de a-și aduce la îndeplinire planurile și nimeni nu mai părea în stare să îi captureze înainte ca ei să încerce măcar realizarea atentatului. Dar hazardul interveni din nou — de data aceasta în defavoarea germanilor. Atît Holten-Pflug, cît și Goreși considerau că Ebtehai nu avea nici o vină în vremelnica lor arestare. Necunoscîndu-l pe fratele mai tînăr al luptătorului, kașgaiul își închipuia că cel care îi trădase era gazda lor. Așa încît, imediat după ce ajunseră la un nou adăpost, complotiștii îl chemară acolo pe Ebtehai și-l puseră la curent cu evenimentele.

La început, campionul se temu că hitleriștii îl atrăgeau într-o cursă, pentru a se răzbuna. După ce se convinse însă de contrariul, el se grăbi să accepte propunerile lor, informîndu-l simultan despre ele și pe Merser. Planul lui Holten-Pflug și Goreși prevedea ca, la 2 decembrie, ziua plecării din Teheran a celor trei șefi de state, comandoul lor și oamenii lui Ebtehai să se posteze de-a lungul drumului spre aeroport, în grupuri de cîte două persoane. Fiecare urma să aibă asupra sa cîte trei grenade Gamon, aplatizate în așa fel încît puteau fi ușor strecurate între cămașă și corp. În clipa trecerii lui Stalin, Roosevelt și Churchill, opt dintre luptătorii lui Ebtehai trebuiau să se repeadă în fața mașinilor oficiale, dezamorsînd în același timp grenadele pe care le aveau asupra lor. Evident, era vorba de o misiune de sinucidere, cei opt ianieni urmînd să moară împreună cu victimele lor, conform canoanelor tipic naziste.

Dar *Saltul cel lung* nu avu loc. Grație lui Ebtehai, Holten-Pflug și complicii săi fură capturați de Merser și oamenii lui în casa unde se adăposteau, fără să schițeze măcar un gest de apărare. Singurul care se împotrivi fu Goreși, dar grenada pe care vru s-o arunce în direcția elveșianului îi explodă în mîini, omorîndu-l pe loc.

Monstruoasa tentativă a hitleriștilor cunoscu astfel un eșec deplin. Așa cum recunoaște însă astăzi Merser, faptul se datorește într-o măsură destul de mică serviciilor de informații britanic și american, meritul principal revenindu-i modestului Ebtehai. „Ce s-ar fi întîmplat dacă germanii nu i s-ar fi adresat și a doua oară tot lui ?" se întreabă acum fostul expert-contabil, devenit agent dublu.

Dar cine poate răspunde la întrebarea lui ?

90 de ani de la naştere

ŞTEFAN GHEORGHIU

TRIBUN AL MUNCITORIMII*

A. GĂLĂŢEANU

Era într-o sîmbătă seara. La Clubul socialist din Bucureşti, Ştefan Gheorghiu ţinuse una din minunatele lui cuvîntări răsplătite cu ropote de aplauze. Am pornit împreună spre o ceainărie de pe Calea Văcăreşti, unde ne aşteptau mai mulţi tovarăşi cu care, bînd ceai, discutam pînă după miezul nopţii. În asemenea reuniuni, Ştefan Gheorghiu se simţea în largul său, povestind cu voie bună, citind şi comentînd cîte un articol de ziar sau vreun pasaj din cartea sau revista luată cu el la drum. Trecînd prin strada Bărăţiei, văzurăm, lipit de piatra grădinii „Pomul verde", un afiş mare prin care cetăţenii erau invitaţi să ia parte a doua zi, duminică, la marea întrunire convocată de Sindicatul funcţionarilor comerciali în unire cu cele două asociaţii funcţionăreşti existente pe atunci : societatea „Generala" şi „Uniunea funcţionarilor comerciali", care grupau majoritatea lucrătorilor comerciali. Întrunirea aceasta făcea parte din campania ce se ducea pentru obţinerea repausului duminical complet. Hotărîrăm să luăm şi noi parte la acea întrunire.

A doua zi, la ora indicată, eram aşezaţi pe una din băncile de brad ale sălii de întrunire. Cel dintîi luă cuvîntul reprezentantul societăţii „Generala". Era de părere să se constituie o delegaţie de funcţionari care să meargă cu o jalbă la Camera deputaţilor, solicitînd legiferarea acestui repaus de o zi întreagă. Reprezentantul „Uniunii funcţionarilor comerciali" găsea mai nimerit ca delegaţia să meargă la Mitropolie, întrucît repausul de duminică ar fi dat posibilitate funcţionarilor comerciali să se ducă şi ei la biserică...

Prezida întrunirea secretarul Sindicatului funcţionarilor comerciali. Zărind în sală pe Ştefan Gheorghiu, spuse asistenţei că funcţionarii comerciali din Ploieşti au trimis la această întrunire un delegat, pe care îl roagă să vină la tribună.

Ştefan Gheorghiu îşi începu cuvîntarea cu o poveste :

„Într-o ţară «eminamente agricolă», ca a noastră, o secetă cumplită uscase ogoarele, oprind încolţirea semănăturilor. Sătenii, alarmaţi şi superstiţioşi în neştiinţa lor, se sfătuiră să vadă care o fi pricina năpastei ce căzuse pe capul lor. După multă chibzuială, ajunseră la încheierea că pricina acelei calamităţi nu e decît omul cel mai păcătos din ţară, care, prin faptele şi apucăturile lui, miniase «providenţa» în aşa măsură încît aceasta îşi revărsase blestemul asupra întregului popor. După alte chibzuieli, stabiliră că cel mai păcătos om din ţară este domnitorul... Şi se duseră la el, hotărîţi să-i facă de petrecanie. Aflînd însă despre ce este vorba şi cunoscîndu-şi bine supuşii, acesta le spuse cu viclenie :

— Oameni buni, de ce v-aţi mînji cugetul omorîndu-mă pe mine, cînd eu pot face să plouă cînd doriţi voi... Iacă, dacă voiţi, să plouă mîine...

— Apoi mîine nu, zise unul, pentru că mîine am treabă la tîrg...

— Fie poimîine, zise şiretul...

— Nu, nu poimîine, interveni altul, că poimîine avem o cumetrie...

Şi aşa, în fiecare zi a săptămînii avea fiecare cîte o treabă de făcut şi de la care ploaia l-ar fi împiedicat...

— Vedeţi, oameni buni, le spuse domnitorul, satisfăcut că i-a reuşit viclenia, dacă nu plouă, vina nu este a mea, ci a voastră..."

Şi Ştefan Gheorghiu trase următoarea încheiere, pe care o redau cum mi-o amintesc, aproape cu aceleaşi cuvinte :

„Dacă funcţionarii comerciali nu au încă o zi întreagă de repaus pe săptămînă, vina nu este nici a mitropolitului, nici a papei de la Roma, ci chiar a funcţionarilor comerciali, care nu ştiu să şi-o impună. Dacă ei ar fi uniţi şi hotărîţi, ar fi lucrul cel mai uşor din lume : sîmbătă seara şi-ar lua fiecare pălărioara şi bastonaşul şi ar spune patronului : «La revedere jupîne, pe luni dimineaţa !...»"

Adunarea, înviorată, aplauda frenetic. Ştefan le-a vorbit funcţionarilor comerciali despre însemnătatea organizării în sindicatul lor de breaslă, care este sprijinit de celelalte sindicate muncitoreşti în lupta lor pentru un trai mai bun, mai omenesc.

„Ce fac funcţionarii comerciali de dimineaţa şi pînă seara ? întrebă Ştefan cu voce tunătoare : Muncesc ca să umple punga fără fund a patronilor..." Aplauzele entuziaste ale

---

* Autorul articolului de faţă este unul dintre prietenii şi colaboratorii neuitatului Ştefan Gheorghiu ; publicist şi activist în vechea mişcare muncitorească din România, l-a cunoscut îndeaproape, împărtăşindu-i adesea ideile şi frămîntările sale.

asistenței contenință abia cînd începu să răsune în sală însuflețitoarea *Internațională*. Și n-am fost de loc surprinși aflînd apoi că în zilele următoare mulți funcționari comerciali, mai cu seamă tineri, au venit să se înscrie în sindicat.

Nu mult după această întrunire, Ștefan Gheorghiu primi o scrisoare din partea secretarului Sindicatului funcționarilor comerciali din București, prin care era solicitat, pentru întărirea organizației și pentru reușita campaniei întreprinse, să mai țină o cuvîntare la o întrunire apropiată. El consimți, dar fiind la mijloc o săptămînă și mai bine, se mai repezi la Cîmpina spre a pune unele lucruri la punct. Aflînd că au izbucnit unele conflicte de muncă la schelele din Telega și Bușteni, a plecat într-acolo cu alți doi tovarăși, pentru anchetare. La întoarcere, îl apucă, în plin cîmp, o ploaie torențială, care îl udă pînă la piele. Ajuns la Cîmpina, s-a adăpostit în casa unui bun tovarăș, care îi dădu să îmbrace alte haine pînă se vor usca ale lui. Ștefan era înalt și spătos, iar gazda un om mai scund, așa că hainele acestuia îi erau foarte scurte și înguste...

La întrunirea funcționarilor comerciali din București, unde veni să-și țină cuvîntarea solicitată, Ștefan își aduse aminte de această întîmplare și îi dădu un tîlc care să se potrivească cu cele ce erau în discuție. „Tovarăși — le spuse el —, vă aduc salutul frățesc al funcționarilor comercioli din Ploiești și din tot județul Prahova, solidari în luptă cu voi. Înainte însă de a intra în miezul problemei ce vă preocupă — aceea a legiferării repausului duminical complet —, să-mi dați voie să vă povestesc o mică istorioară :

„Într-un amurg de toamnă, un biet muncitor fără lucru trecea amărît pe o uliță, zgribulit de frig în hăinuța lui subțire și ponosită. Zărindu-l prin fereastră, văduva unui proaspăt decedat se înduioșă și-l chemă înăuntru, dăruindu-i un rînd de haine de-ale răposatului. Numai că acesta fusese mărunțel și slab, iar șomerul o namilă de om — așa, ca mine... Din această cauză, gherocul îl strîngea ca în corset și mînecile abia că-i treceau de coate, iar pantalonii îi ajungeau doar pînă la glezne și nu se putea încheia la cingătoare... Bietul om nu se potrivea la măsură cu răposatul...

Tovarăși — continuă Ștefan —, așa se întîmplă și cu legile și reformele în general, cînd sînt căpătate ca o pomană. Pentru ca ele să fie durabile și potrivite nevoilor noastre, trebuie să fie aucerite prin luptă și impuse prin voința dîrză a celor interesați".

Succesul acestei povestiri și tîlcul ei atît de elocvent hotărîră pe Ștefan Gheorghiu s-o folosească într-un cadru mai larg. El își pregăti o conferință în care combătu o serie de legi făcute în folosul clasei dominante, concluzia fiind, desigur, că se vor putea impune legile care să apere drepturile și libertățile muncitorilor numai atunci cînd aceștia vor deveni o forță organizată și puternică prin numărul și prin conștiința lor de clasă.

Această conferință, intitulată „Legi dăruite și legi cucerite", a ținut-o la Ploiești, în sala teatrului „Cooperativa", și a avut un succes care a întrecut toate așteptările. Sala gemea de lume, iar lojile — care fuseseră rezervate dinainte de personalități marcante din lumea politică locală, contra unei plăți în folosul sindicatelor — erau

1 mai 1911 — Cîmpina

pline și ele. Ștefan Gheorghiu a vorbit cu însuflețirea-i obișnuită, stîrnind aplauze furtunoase. Și cînd ovațiile s-au potolit, i s-a înmînat o carte de vizită cu următorul conținut : „Luca Elefterescu, prefectul județului Prahova, felicită pe domnul Ștefan Gheorghiu și-l roagă să binevoiască a-l vizita". Această invitație amabilă din partea „părintelui județului", care ar fi onorat pe oricare alt conferențiar, primi un răspuns prompt din partea lui Ștefan, scris pe dosul cărții de vizită a prefectului : „Ștefan Gheorghiu locuiește în strada Tudor Vladimirescu nr. 8".

Iată altă întîmplare autentică, pe care a folosit-o cu cel dintîi prilej :

Tocmai ieșea de la clubul socialist (care atunci se afla în Calea Victoriei, peste drum de Biserica Albă,) cînd se auzi strigat. Era meșterul Naie, în atelierul căruia lucrase cîndva.

— Noroc, nea Naie, ce vînt te-aduce prin București ?

— Ia, necazuri, Ștefănică dragă. Chiar aș vrea să mă sfătuiesc cu tine ce să fac.

— Știi ceva, nene Naie, hai să bem cîte o cafeluță și să stăm liniștit de vorbă...

Porniră împreună în josul Căii Victoriei și abia peste drum de palat dădură de o cafenea. La ușa de la intrare, două firme mari indicau numele cafenelei : *Café High-Life* (cafeneaua aceasta cu nume englezesc a fost cea dintîi la noi care introdusese ușa turnantă). Intrară înăuntru, mai către fund, unde era o masă liberă. Trecînd prin fața altor mese, Ștefan observă că mai fiecare consumator sorbea agale cîte o licoare neagră printr-un pai...

Așezîndu-se la masă, un chelner veni să-i întrebe ce doresc.

— Cetățene, zise Ștefan, am dori două cafeluțe gingirlii...

— Eu v-aș recomanda mai bine cîte un mazagran...

— De alea ce beau boierii printr-un pai de mătură ? Nu, dragă, dă-ne două turcești cu caimac...

Pînă să le aducă cafelele, meșterul Naie își spuse păsul în legătură cu șicanele Casei meseriilor referitoare la cartea lui de meșter, care n-ar fi tocmai în regulă. Ștefan îi făgădui că se va interesa el.

Chelnerul aduse cafelele și plecă. Ștefan gustă cafeaua și se arătă foarte nemulțumit :

— Cafea boierească, nene Naie, apă chioară înnegrită...

Chemară chelnerul, plătiră și o porniră spre ieșire. Ajunși la ușă, Ștefan intră pe o parte a ușii și meșterul pe partea cealaltă. Amîndoi împingînd, nu mai putură nici să iasă, nici să intre înapoi... În cele din urmă, un nou client, căutînd să intre în cafenea, forță ușa, și Ștefan se pomeni în stradă, iar meșterul înapoi în cafenea, de unde un pui de chelner îl ajută să iasă afară...

— Nea Naie, îl strigă Ștefan cum îl văzu, cine o face ca mine, ca mine să pățească ! Ce-am căutat eu într-o cafenea ciocoiască?... Își strînseră mîinile și se despărțiră.

Ștefan Gheorghiu povesti această pățanie la mai multe întruniri ținute prin centrele industriale ale țării, trăgînd încheierea că muncitorii n-au ce căuta prin corporații sau alte înjghebări străine intereselor lor de clasă...

Greviști la Brăila în august 1910

În București ființa pe atunci un cerc de studii sociale în biroul avocațial N. D. Cocea și N. I. Ghețu din strada Doamnei. Ședințele acestui cerc aveau loc în fiecare seară ; într-o seară pentru muncitori, într-alta pentru intelectuali. Cu muncitorii se țineau cursuri despre originea lumii, a omului și a societății, pregătitoare pentru noțiuni de materialism dialectic și sociologie, iar pentru intelectuali (studenți, licențiați ai facultăților de litere, filozofie și drept) se țineau prelegeri urmate de discuții.

Ștefan Gheorghiu își exprimase dorința să asiste la o ședință ținută cu muncitorii, voind să cunoască metoda de predare și felul cum reușesc muncitorii să-și însușească asemenea cunoștințe. Nimerisem însă într-o seară rezervată intelectualilor... Luarăm totuși loc, spre surprinderea celor mai mulți, care se întrebau ce puteau să înțeleagă niște muncitori din problemele ridicate în dezbatere.

Un student vorbea despre un subiect sociologic ; în discuțiile încinse s-a citat un exemplu dintr-o carte a sociologului francez Letourneau. Citatul se vede că nu era exact, pentru că Ștefan Gheorghiu ceru cuvîntul și lămuri adevăratul lui înțeles, spre uimirea celor de față. Atunci cînd în vreo publicație întîlnea cîte un citat din lucrarea unui scriitor străin ce părea să-l intereseze, își nota autorul și titlul cărții și ruga pe un librar cunoscut din Ploiești să-i procure volumul. Apoi „prindea" cîte un tînăr cunoscător al limbii respective, care-i traducea pasaje întregi din carte, în vreme ce el, Ștefan, cu capul în mîini, căuta să pătrundă înțelesul lor.

Plecînd de la acel cerc de studii sociale, Ștefan îmi spuse : „Universitatea nu creează filozofi, nici învățați gata făcuți. Ca să nu rămînă niște superficiali, studenții trebuie să-și desăvîrșească studiile prin învățătură suplimentară, adîncind bine înțelesul cărților pe care le citesc, rumegînd cele citite și făcînd toate astea nu de florile mărului, ci din dragoste pentru învățătură, din dorința de a se face folositori poporului prin truda căruia au avut putința să urmeze prin școli".

*

Cînd a venit Ștefan Gheorghiu pentru prima oară la Brăila, spre a se interesa de soarta hamalilor din acest port, a găsit o masă de oameni, mulți dintre ei fără căpătîi, gata să se încaiere pentru te miri ce și să scoată cuțitul ce-l purta fiecare la brîu. Pe aceștia îi strunea o ceată de interpuși ai exportatorilor de cereale, *vătafii*, care, sub oblăduirea poliției din port, dijmuiau fără milă pe muncitori. Ștefan începu prin a căra și el sacii cu grîne pînă la șlep, așa cum făceau și ceilalți hamali, devenind unul de-ai lor. Încetul cu încetul se împrieteni cu unii dintr-înșii, bea ceai cu ei, căutînd să-i facă să gîndească la o viață mai omenească decît aceea pe care o duceau. Numărul celor ce veneau să-l asculte creștea mereu. Ei începură chiar să-i ceară sfaturi și să-l pună arbitru în desele lor neînțelegeri.

În aceeași vreme Ștefan a izbutit să organizeze elementele răzlețe ce simpatizau mișcarea socialistă și care proveneau din diferite bresle într-un sindicat mixt. Acum puse la cale organizarea sindicatului muncitorilor din port (a hamalilor), lucru care nu-i era prea greu, mulțumită prestigiului de care se bucura în ochii lor.

Desigur că organizarea hamalilor nu venea la socoteală exportatorilor și nici vătafilor. Ei sesizară autoritățile, care-l arestară pe Ștefan Gheorghiu și-l expediară înapoi la Ploiești. Dar el revenea mereu și aceleași măsuri arbitrare se repetau, pînă cînd organizația locală a muncitorilor se împotrivi, făcînd zid în jurul lui. Curînd după aceea, din inițiativa lui Ștefan, apăru o gazetă a muncitorilor din port, „Tribuna transporturilor", care se ridica cu hotărîre în apărarea muncitorilor.

Neținîndu-se seama de revendicările muncitorilor — printre care și alungarea vătafilor, paraziți, adevărată plagă pentru oamenii muncii din port —, s-a declarat grevă. Prin adeziunea muncitorilor de toate breslele ea deveni o grevă generală. La marea demonstrație a greviștilor au participat mii de muncitori, de toate categoriile, din Brăila și împrejurimi. Pînă și cărăușii și lăptăresele care aprovizionau orașul au venit cu căruțele și cotiugele goale să demonstreze împreună cu greviștii din port. Ștefan îi însuflețea în luptă, oprindu-i și sfătuindu-i în același timp de a nu se deda la acte de violență. De altfel, la o adunare generală ținută la sindicat cu puțină vreme înaintea declanșării grevei, Ștefan arătase care sînt mijloacele de luptă ale muncitorilor organizați în sindicate și ce primejdioase și ineficiente erau acțiunile individuale, care pot da posibilitate autorităților să ia măsuri aspre. Ca o dovadă că muncitorii din port n-au să săvîrșească asemenea acte, Ștefan i-a rugat să treacă pe rînd prin fața tribunei și să-și depună fiecare cuțitul de la brîu. Au fost impresionante acele momente ale depunerii cuțitelor în fața lui Ștefan Gheorghiu. Văzînd cum se înalță piramida cuțitelor, Ștefan a avut, desigur, un sentiment legitim de mîndrie.

Greva generală din Brăila a avut ca urmare cîștigarea unor revendicări, mai ales preluarea de către sindicat din mîinile vătafilor a unor atribuții îndeplinite pînă atunci de aceștia.

STUKA-RECHINUL VĂZDUHULUI

CĂLIN IONESCU

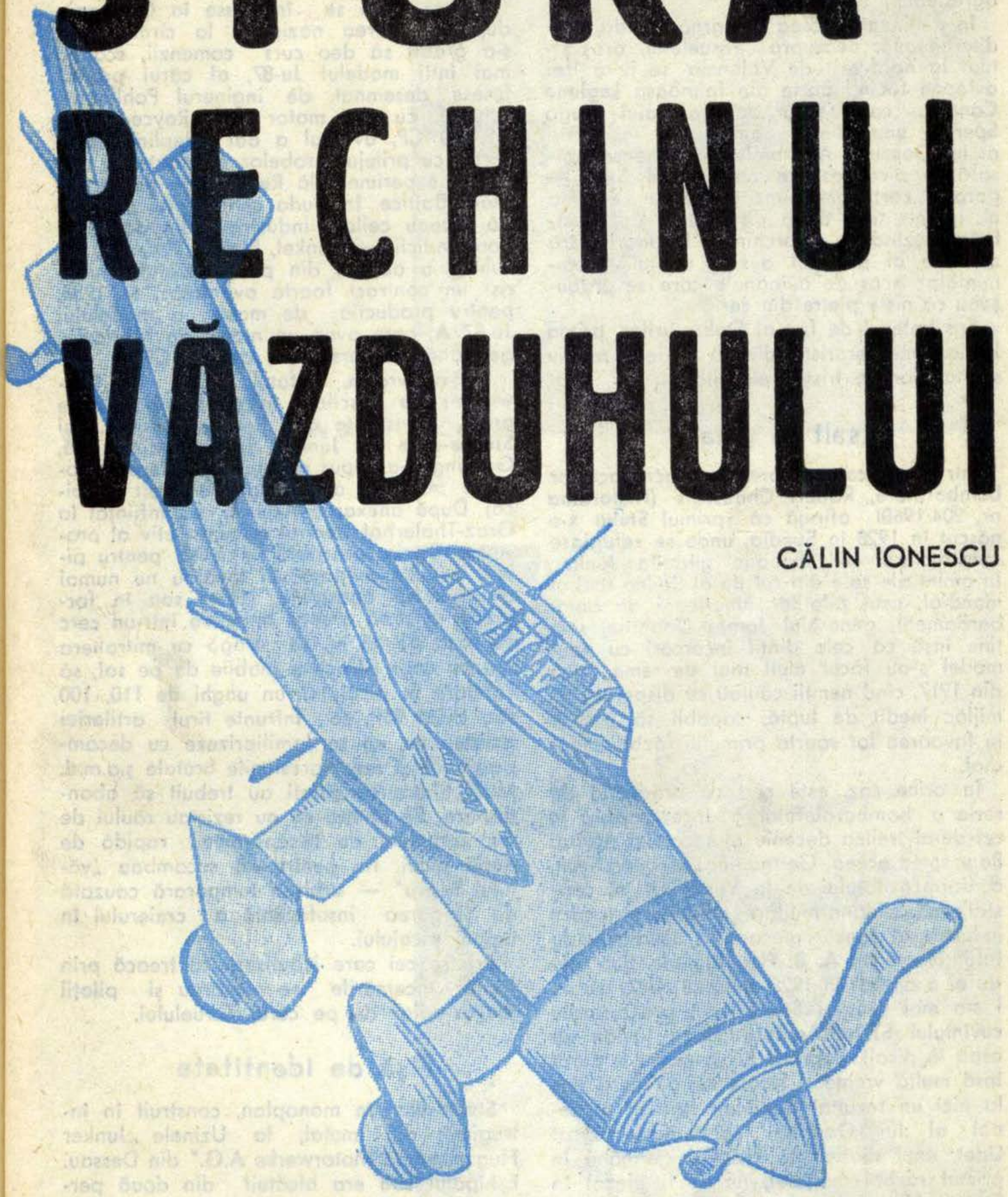

Era în decembrie 1937. De un an și jumătate dura războiul civil din Spania. Pe cîmpurile de luptă însîngerate din Peninsula Iberică, Hitler și Mussolini puneau la probă noua lor tehnică militară, pe care o perfecționau necontenit în vederea viitoarelor agresiuni.

În dimineața aceea de iarnă blîndă, mediteraneană, deasupra Teruelului, oraș situat la nord-vest de Valencia se iviră trei avioane făcînd parte din faimoasa **Legiune Condor,** comandată de generalul Hugo Sperrle, unul dintre oamenii de încredere ai lui Goering. Aparatele germane se lansară în picaj asupra obiectivului fixat — gara și cartierele muncitorești din preajma ei. Înainte încă de a distinge șuierul bombelor căzînd în ciorchine, locuitorii fără apărare ai orașului auziră urletul înspăimîntător scos de avioanele care se prăbușeau ca niște pietre din cer.

Era botezul de foc al **Stukas**-urilor, prima lor acțiune teroristă dintr-o carieră relativ scurtă, dar de tristă celebritate.

Asalt în picaj

Într-un articol pe care-l consacră acestor bombardiere, Robert Chaussois (**Historama** nr. 204/1968) afirmă că primul **Stuka** s-a născut în 1928 în Suedia, unde se refugiase constructorul de avioane german Junker. În amintirile sale din cel de-al doilea război mondial, asul piloților americani de bombardament, generalul James Doolittle, susține însă că cele dintîi încercări cu noul model s-au făcut mult mai devreme, încă din 1917, cînd nemții căutau cu disperare un mijloc inedit de luptă, capabil să încline în favoarea lor soarta primului război mondial.

În orice caz, este cert că producția de serie a bombardierelor a început abia în cel de-al treilea deceniu al secolului nostru. Pe vremea aceea, Germaniei i se interzisese, conform tratatului de la Versailles, să construiască avioane militare, motiv pentru care industriașul Junker plecase în Suedia, unde înființase firma **A. B. Flygindustrie.** Sub egida ei a apărut în 1928 modelul K-47, căruia i s-a mai spus și **Stuka,** prin prescurtarea cuvîntului **STUrzKAampfflugzeug** (avion de asalt în picaj). Punerea lui la punct a durat însă multă vreme și poate că nu ar fi dus la nici un rezultat dacă un prieten personal al lui Goering, comandorul Ernst Udet, unul dintre așii aviației germane în primul război mondial, nu ar fi plecat în Statele Unite, de unde s-a înapoiat cu două bombardiere în picaj **Curtiss-Hawk.** Ele reprezentau ultimul cuvînt al tehnicii pentru epoca respectivă și Goering, care odată cu venirea la putere a lui Hitler ajunsese șeful suprem al forțelor militare aeriene ale Reichului, s-a entuziasmat pentru performanțele lor și a dat ordin să se consacre o mare parte din efortul industriei aeronautice producției avioanelor de acest tip.

Junker, care se întorsese în Germania după instalarea naziștilor la cîrma țării, s-a grăbit să dea curs comenzii, scoțînd mai întîi modelul Ju-87, al cărui proiect fusese desemnat de inginerul Pohlmann. Echipat cu un motor Rolls-Royce-Kestrel de 640 CP, avionul a dat deplină satisfacție cu prilejul probelor efectuate la stațiunea experimentală Rechlin, de pe țărmul Mării Baltice. În ciuda concurenței pe care i-o făceau ceilalți industriași din domeniul aeronauticii — Heinkel, Blohm, Voss etc. — Junker a obținut din partea statului hitlerist un contract foarte avantajos, în 1936, pentru producția de masă a modelului Ju-87 A, care avea un motor de fabricație germană, Junkers-Jumo, de 610 CP.

Cîtăva vreme, statul major al **Luftwaffe**-i a oscilat între bombardierele grele, construite de firma „Dornier", și **Stukas**-urile lui Junker. În cele din urmă, Goering și-a impus punctul de vedere : prioritate absolută avioanelor de asalt în picaj. După anexarea Austriei, s-a înființat la Graz-Thalerhof, centrul administrativ al provinciei Styria, o școală de elită pentru piloții acestor avioane. Ei învățau nu numai să conducă aparatele, izolat sau în formație, ci și să arunce bombele într-un cerc cu raza de 45 m, să tragă cu mitraliera asupra unor obiective mobile de pe sol, să coboare în picaj într-un unghi de 110, 100 sau chiar 95°, să înfrunte tirul artileriei antiaeriene, să se familiarizeze cu decompresiunile și recompresiunile brutale ș.a.m.d. Mulți dintre candidați au trebuit să abandoneze, fie pentru că nu rezistau răului de aer provocat de ascensiunea rapidă de după picaj, fie pentru că sucombau „vălului negru" — orbirea temporară cauzată de irigarea insuficientă a creierului în timpul picajului.

Printre cei care izbutiseră să treacă prin toate încercările se numărau și piloții **Stukas**-urilor de pe cerul Teruelului.

Fișă de identitate

Stuka era un monoplan, construit în întregime din metal, la Uzinele „Junker Flugzeug und Motorwerke A.G." din Dessau. Echipajul său era alcătuit din două persoane, plasate spate la spate : pilotul și mitraliorul, care era în același timp radiotelegrafist.

În afară de bombe, avionul era prevăzut cu două mitraliere sub aripi. La început

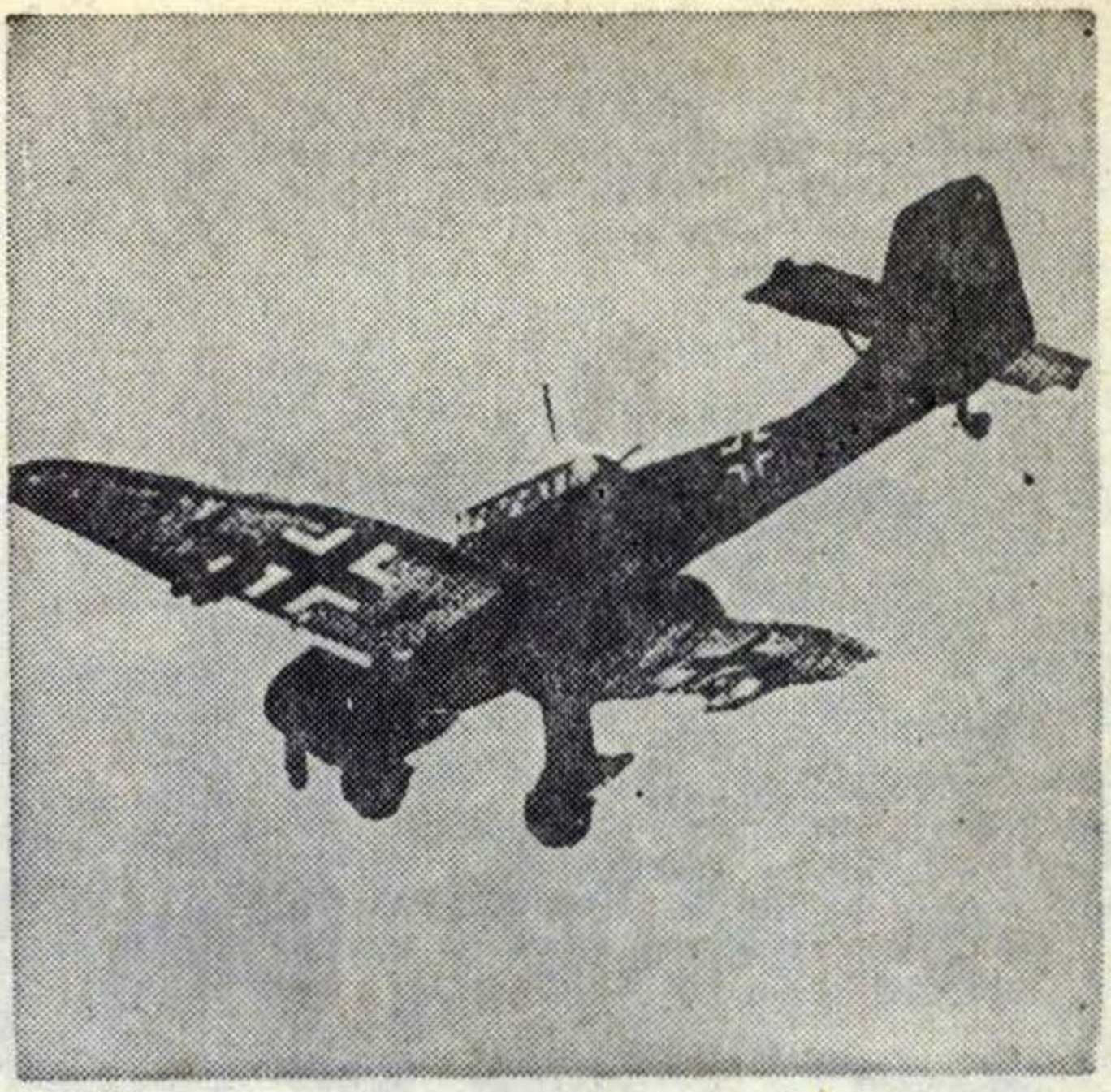

Unul dintre primele modele Ju-87

Tun antiaerian, montat sub aripi

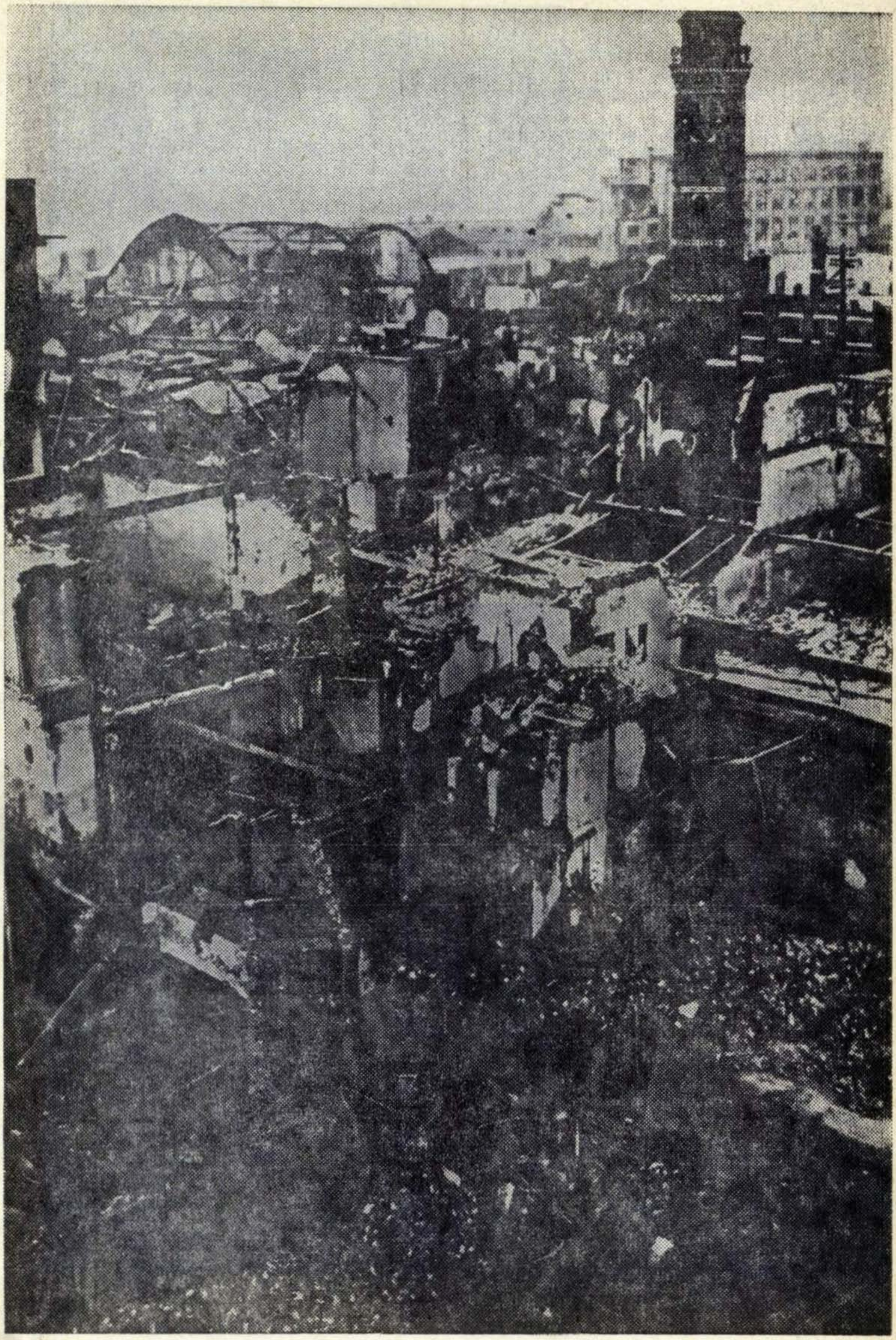

ele aveau calibrul de 7,9 mm, pentru a crește treptat pînă la 20 mm pe ultimele modele. O a treia mitralieră, tot de 7,9 mm, situată în partea posterioară a carlingei, era mobilă, pentru a fi manevrată de mitralior.

Motorul varia în funcție de model. De la 610 CP, Ju-87A a ajuns la 635 CP. Ju-87 B-1 avea un motor de 900 CP, iar Ju-87 B-2 unul de 1 100 CP.

Lungimea unui **Stuka** era de 11,10 m, lățimea aripilor de 13,82 m, iar înălțimea de 3,88 m. Gol, aparatul cîntărea 2,760 tone, dar cu încărcătură maximă putea atinge 6,600 tone.

Avionul era dotat fie cu o bombă de 500 kg, plasată sub fuzelaj, fie cu una de 250 kg sub fuzelaj și patru de cîte 50 kg sub aripi. Pe distanțe mici, **Stuka** putea transporta o bombă de o tonă, așezată sub fuzelaj.

Viteza maximă la înălțimea de 4 500 m era de 380 km/oră, dar viteza de croazieră, înregistrată la altitudinea de 5 000 m, era de 280 km/oră. În picaj, avionul ajungea la 750 km/oră. Înălțimea maximă pe care o putea atinge era de 7 500 m. Cu o încărcătură de 500 kg, raza de acțiune era de 600 km, dar unul dintre ultimele modele, prevăzut cu rezervoare sub aripi, dispunea de o rază mult mai mare — 1 400 km.

Dacă acestea sînt caracteristicile producției de serie, trebuie spus că, în diverse ocazii, **Stukas**-urile au fost înzestrate cu armamente speciale, care le aduceau anumite avantaje, dar prezentau și numeroase inconveniente. Astfel, în timpul războiului antisovietic, modelului Ju-87 i s-au atașat cîte două tunuri antiaeriene de 37 mm sub aripi, avînd ca muniție obuze speciale, cu nucleu de wolfram. Precizia tirului, constatată cu prilejul unor exerciții asupra carcaselor de tancuri, era remarcabilă : salvele trase în picaj nimereau ținta cu o aproximație de ordinul a 20-30 cm. În schimb, viteza — și așa nu prea mare — era redusă și mai mult, iar manevrele deveneau și mai dificile decît de obicei. La aterizare, greutatea tunurilor provoca adesea capotarea aparatului.

Obiectiv: populația civilă

În 1939, la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, **Luftwaffe** dispunea de un total de 4 204 aparate, dintre care 300 **Stukas**. Cu cîteva zile înainte de declanșarea agresiunii împotriva Poloniei, Goering studia planurile unui model — Ju-87 C —, care urma să fie lansat de pe purtătorul de avioane **Graf Zeppelin**. Dar construcția acestuia fiind abandonată, s-a renunțat și la tipul de bombardier catapultat de pe puntea lui.

Stukas-urilor li s-a atribuit o dublă misiune. Pe de o parte ele urmau să constituie „un tip nou de artilerie aeriană, de o mare mobilitate" (după afirmația generalului Udet). Pe de altă parte, în mod premeditat, Goering a încredințat bombardierelor în picaj sarcina de a executa raiduri teroriste asupra principalelor localități din spatele frontului, provocînd astfel mari pierderi în rîndurile populației civile și creînd o atmosferă de panică. Propaganda hitleristă supranumise aceste avioane „schiorii văzduhului", iar Goering nu se sfia să declare : „Prin loviturile pe care le vor aplica inamicului în totalitatea sa, indiferent dacă e vorba de soldați sau de civili, ele (**Stukas**-urile — n.r.). vor preanunța puterea necruțătoare a Reichului, care-și zdrobește dușmanul pretutindeni unde-l găsește, fără considerente de ordin sentimental".

Din primele zile ale războiului, **Stukas**-urile au trecut la îndeplinirea ambelor misiuni, remarcîndu-se însă cu deosebire în cea de-a doua. Cel dintîi mare oraș pe care l-au atacat a fost Varșovia, la 25 septembrie 1939. Dacă polonezii duceau lipsă de avioane de vînătoare, artileria lor aeriană era în schimb puternică și numeroase au fost aparatele naziste care s-au înapoiat la bază cu fuzelajul găurit de proiectile sau cu aripile zdrențuite de schije. Totuși „eficacitatea" lor în materie teroristă a corespuns așteptărilor lui Goering. S-a calculat că cel puțin 85 000 de persoane, în afara soldaților, au fost ucise de bombele lansate de către **Stukas**-uri.

În campania din Norvegia, începută la 10 aprilie 1940, la luptele împotriva corpurilor expediționare franco-britanice au participat 50 **Stukas**-uri.

În ziua de 10 mai a aceluiași an, trupele naziste au invadat Belgia și Olanda, aruncînd în foc 3 500 avioane pe un front care măsura abia 300 km. Printre ele se numărau 350 **Stukas**-uri, care formau **Fliegerkorps VIII**. Atacurile lor prin surprindere, care nu întîlneau practic nici o rezistență, au făcut ravagii în armatele belgiană și olandeză.

La 13 mai, generalul de parașutiști Student, blocat de apărătorii podurilor care duceau spre Rotterdam, a solicitat prin radio intervenția **Stukas**-urilor. Cererea i-a fost satisfăcută printr-unul din cele mai distrugătoare raiduri aeriene din tot cursul războiului. Centrul Rotterdamului a fost prefăcut într-un uriaș morman de ruine fumegînde, care au îngropat de vii mii de femei și copii surprinși încă în somn. Un deosebit efect de ordin psihologic l-a provocat urletul caracteristic al avioanelor în picaj. Sinistrul zgomot era generat de o

Pe aici au trecut „rechinii văzduhului" : orașul britanic Coventry în toamna anului 1940

mică elice, fixată sub aripi, care folosea puternicul curent de aer al căderii libere pentru a scoate un vuiet lugubru.

În ofensiva din Franța, **Stukas**-urile au susținut corpurile blindate comandate de Guderian și Rommel. Protejate de **Messerschmidt**-uri, bombardierele își puteau face mendrele în voie, neîntîlnind aproape nici o rezistență. Dar furia lor destructivă s-a dezlănțuit mai ales împotriva șoselelor aglomerate de refugiați în rîndul cărora au făcut nenumărate victime.

La Dunkerque, unde se efectua celebra evacuare a corpului expeditionar britanic, Goering a obținut din partea lui Hitler, la 23 mai 1940, permisiunea de „a lichida inamicul" utilizînd exclusiv avioanele. In rada portului Boulogne, **Stukas**-urile au atacat vasele de război aliate, reușind să scufunde contratorpilorul francez **Orage.** Sub pretextul că urmăreau să distrugă fortificațiile de la Calais, ele au nimicit toată partea de nord a orașului, manifestîndu-și ca de obicei preferința față de cartierele de locuit. Dar la Dunkerque, bombardierele s-au dovedit incapabile să zăgăzuiască valul neîntrerupt de ambarcații cu care englezii au reușit să-și salveze majoritatea trupelor. Totuși aliații au pierdut cîteva nave, răpuse de avioanele în picaj: contratorpilorul **Jaguar** (britanic), torpiloarele **Adroit, Belliqueux, Foudroyant** (franceze).

Eroicul treisprezece

In iulie 1940, hitleriștii au început pregătirile în vederea debarcării în Anglia. Trei **Luftflotte** (nr. 2, sub comanda feldmareșalului Kesselring, nr. 3, sub ordinele feldmareșalului Sperrle, și nr. 5, condusă de generalul Loerzer) erau gata să intre în acțiune pentru a deschide drum marinei de război și trupelor terestre ale Reichului. **Fliegerkorps VIII** depindea de flota aeriană nr. 3 și dispunea acum de 346 **Stukas**-uri.

Escortate de avioane de vînătoare Me-109, care erau foarte rapide, chiar prea rapide pentru a le însoți în mod organizat, bombardierele în picaj atacau inițial vasele britanice din Canalul Mînecii, străduindu-se să le scufunde în număr cît mai mare. Treptat însă, **Stukas**-urile au primit din ce în ce mai multe misiuni pe teritoriul Angliei și aici s-au lovit de o surprinzătoare rezistență. Avioanele de vînătoare britanice **Spitfire** își respectau întru totul numele (care, în traducere, înseamnă „scuipă-foc"): dotate cu opt mitraliere de fabricație „Browning", ele își manifestau o netă superioritate în angajamentele cu Ju-87, pe care le împroșcau cu gloanțe din toate unghiurile.

Astfel, la 11 iulie, zece **Stukas**-uri, decolînd din Cherbourg sub protecția a 20 Me-109 și avînd ca obiectiv portul Liverpool, au fost interceptate de o escadrilă britanică și risipite în cîteva minute, suferind și pierderea unui aparat. La 26 iulie, patru bombardiere germane se prăbușeau în flăcări deasupra Doverului, secerate de vînătoarea și antiaeriana engleză. La 13 august, escadrila de **Spitfire** nr. 609 a interceptat o formație de **Stukas**-uri care se pregătea să atace un post de comandament al aviației britanice de la Middle-Wallop. În intervalul a exact 45 de secunde, unsprezece aparate germane au fost nimicite, celelalte aruncîndu-și bombele la întîmplare și căutîndu-și scăparea în fugă.

Data a rămas înscrisă în analele aviației engleze sub numele de „Eroicul treisprezece" și marchează punctul de unde începe rapidul declin al faimoaselor bombardiere în picaj. Două zile mai tîrziu, din patruzeci de **Stukas**-uri care atacaseră aerodromurile de la Hawkinge și Lympne, în comitatul Kent, se înapoiau la bazele lor abia 22 — și ele cu fuzelajul și aripile ciuruite de proiectile. La 18 august, cu prilejul unui zbor deasupra Angliei de sud-est, 37 de aparate au fost pierdute, unul dintre ele căzînd intact în mîinile britanicilor.

Cu trei zile mai înainte, Hans Seidemann, șeful de stat-major al generalului von Richthofen, care comanda **Fliegerkorps VIII,** dăduse alarma: „Cînd vedem profilîndu-se pe cer un **Spitfire,** nu ne mai rămîne altceva de făcut decît să ne vîrîm într-un nor și să nu mai ieșim din el!". Piloții avioanelor de vînătoare erau la fel de categorici. Adolf Galland, comandantul unei escadrile de Me-109, declara la 20 august 1940: „Rezultatele sînt foarte nemulțumitoare. Handicapate de viteza lor redusă, mai ales atunci cînd bombele atașate la exterior măresc rezistența aerului, **Stukas**-urile atrag **Spitfire**-urile așa cum mierea atrage muștele".

La 28 august 1940, în cursul unei violente discuții de la cartierul general al **Luftwaffe**-i, Goering pronunța sentința de moarte a bombardierelor în picaj:

— Destul cu aceste cosciuge zburătoare! Prea mulți piloți ne-au costat pînă acum! Să fie scoase la pensie și să se pună capăt fabricării lor.

Stukas-urile nu au fost însă definitiv eliminate din operațiile aeriene ale hitleriștilor. În Iugoslavia și Grecia, deasupra Mediteranei sau a Africii de Nord și, mai cu seamă, pe frontul de est, împotriva Uniunii Sovietice, bombardierele de tip Ju-87 au continuat să funcționeze, mai ales atunci cînd producția aeronautică a Reichului a început să șchiopăteze din cauza atacurilor aeriene ale aliaților.

Dar epoca de aur a „rechinilor văzduhului" apusese de mult. Ultimul **Stuka** a fost doborît de un avion de vînătoare sovietic la 8 mai 1945, cu 24 de ore înainte de prăbușirea definitivă a Germaniei hitleriste.

Tristeţile muzei Clio

Nu vizitaţi VODIŢA!

NICOLAE NICOLAESCU

De vei porni, iubite cititorule, să cauţi urme ale trecutului istoric al Ţării Româneşti acolo unde Dunărea îşi croieşte vad printre Carpaţi, unde harnicii constructori ai zilelor noastre sînt prinşi în dăltuirea unei nestemate din apă şi lumină, aşadar la Porţile de Fier, să **nu** te abaţi cumva în susul rîului Vodiţa cale de cîţiva kilometri să vezi mănăstirea. În urmă cu un an, la insistenţele regretatului C. S. Nicolăescu-Plopşor, noi am făcut acest drum. La Vodiţa nu sînt decît nişte ziduri, aproape îngropate în pămînt, şi vizita — dacă sfatul nostru s-ar dovedi de prisos — ar fi o pierdere de timp pe care, desigur, nu ţi-o poţi îngădui. De ce, în fond, te-ai opri la Vodiţa ? Ce-i Vodiţa ?

Este adevărat că în vremea lui Vladislav I Vlaicu (1364—1377), unul dintre primii basarabi, prin primăvara sau vara lui 1370 au început să curgă de din jos şi de din sus de Cazane mîndri meşteşugari olteni (olteni, da, pentru că istoricii de artă sînt la unison în ce priveşte originea acestora) ca să facă o zidire cum nu se mai văzuse de-a dreapta şi de-a stînga Dunării.

Aşa a luat fiinţă Vodiţa — *prima mănăstire* din Ţara Românească. E drept, nu era ea prea arătoasă, dar pentru acele vremi însemna ceva. Veţi spune că este suficient de important pentru a face drumul sus-amintit. Inexact. Şi ce dacă a fost prima ? Nu e un fapt pe cale de a fi cunoscut tuturor că la Turnu-Severin vrednicii arheologi au săpat temeliile unei biserici mult mai vechi ? Ni s-ar putea reproşa că Vodiţa a fost mănăstire, pe cînd cealaltă e biserică. E într-adevăr o deosebire, spun unii, dar, după noi, neesenţială.

Şi mai e ceva. Mănăstirile apărute în urma Vodiţii **sînt, există,** pe cînd Vodiţa...

Ştim astăzi cu precizie că biserica mănăstirii a fost construită între anii 1370 şi 1372. Ştim, de asemenea, că Vladislav I, acest războinic Basarab, n-a văzut în fundarea Vodiţei un act de pietate, ci o etapă bine precizată în îndeplinirea planurilor sale politice. Într-adevăr, la 1370, papa Urban al V-lea făcea insistente propuneri, în planul mai vast de catolicizare a acestor părţi ale Europei cu ajutorul regelui Ludovic, al Ungariei, pentru trecerea voievodului muntean la catolicism, ceea ce, dacă s-ar fi întîmplat, ar fi avut imediate consecinţe politice în sud-estul Europei şi, mai ales, în Balcani. Cum Vladislav, exponent al politicii de centralizare statală, devenise conducătorul recunoscut al acţiunii defensive a Ţării Româneşti şi a regiunilor sud-dunărene în lupta împotriva tendinţelor expansioniste ale regalităţii maghiare, înţelegem ce anume raţiuni de ordin politic au dictat grăbirea construirii mănăstirii Vodiţa.

Conducătorii din sudul Dunării, ca aliaţi ai domnului Ţării Româneşti, şi-au dat şi ei obolul lăcaşurilor din Oltenia. Prof. C.C. Giurescu, în a domniei sale *Istorie a românilor*, precizează : „La înzestrarea Tismanei şi a Vodiţei a contribuit şi «ţarul» Lazăr al sîrbilor, care închină acestor două mănăstiri zece sate, în Serbia. Fiul său Ştefan a confirmat această danie ; de aceea, pomelnicul Tismanei îi trece pe amîndoi printre ctitori".

Locul ales convenea planurilor politice ale voievodului. El se afla la intersecţia influenţei catolice cu cea ortodoxă şi în imediata vecinătate a unor prezumtivi aliaţi : cnejii români din Banat şi Haţeg, ameninţaţi cu acapararea pămînturilor lor de către feudalitatea maghiară.

Dacă aşa stau lucrurile, n-avea rost o mănăstire la Vodiţa, ci mai degrabă ar fi

Dacă nu vedeţi locul îngrădit vina este a fotoreporterului că nu a prins în obiectiv un grup mai compact de bălării spre a ne sugera gardul.

fost nevoie de o cetate. Cei care ţin morţiş să facă drumul la Vodiţa ne pot reproşa : uitaţi că în acei ani, datorită victoriilor repurtate mai înainte de către Vladislav împotriva lui Ludovic, catolicismul cu spadă oprit fiind tot cu spada, căuta alte căi de infiltrare. Şi, întrucît alesese propaganda, crease în regiunea limitrofă cu Ţara Românească o mulţime de centre de răspîndire a catolicismului. La această propagandă Ţara Românească trebuia să răspundă. Şi a răspuns construind o mănăstire, tocmai aici, la graniţă. Ar fi acesta un argument major, dar nu pentru o vizită la Vodiţa.

E drept că numele Vodiţei evocă prin asociere şi alte cîteva momente culturale din istoria Ţării Româneşti. De înfiinţarea ei e legat unul dintre primele documente muntene emanate din cancelaria lui Vladislav. E vorba chiar de hrisovul de fundare a Vodiţei, asupra datării căruia istoricii mai poartă încă discuţii. Şi din moment ce se discută...

Cînd spui Vodiţa, spui şi Nicodim *. Nicodim, dezghiocat de nimbul de erou legendar cu care ne obişnuiseră cercetătorii de la Hasdeu încoace, este considerat ctitorul mănăstirii, iar Vladislav — sprijinitorul ei. Controversata viaţă a lui Nicodim ne atestă că a trăit la Athos, unde a dobîndit învăţături înalte şi (poate) frumosul meşteşug de a zugrăvi lăcaşuri de închinare. Da, dar Nicodim n-a stăreţit cine ştie cît la Vodiţa (între timp şi pentru scurt timp oştile regelui maghiar ocupaseră Severinul). Iar dacă vrei neapărat să-i studiezi viaţa, cerceteaz-o mai bine într-o istorie a bisericii. Vei vedea că Nicodim n-a fost decît omul care l-a înţeles pe Vladislav şi i-a servit bine scopurile defensive ce le avea. Şi apoi, cînd spui Nicodim spui şi Tismana. Pentru a afla cîte ceva despre el recunoaşteţi că o vizită la Tismana este mai rodnică şi... mai surîzătoare. Măcar acolo, dacă întîrzii admirînd frumuseţea mănăstirii, ai şi unde înnopta, pe cînd la Vodiţa...

Nicolae Iorga subliniază, de asemenea, rolul lui Nicodim în cultura veche românească. Nicodim „lucrează lîngă pîrîul Vodiţa la o mănăstire de carte slavonă. Cînd aceste părţi trec la Ţara Românească, el începe a zidi la Tismana, în munţii Gorjului, apoi la Cozia, drept deasupra Oltu-

---

* Emil Lăzărescu a publicat în „Romanoslavica", noiembrie 1965, un studiu exhaustiv despre rolul lui Nicodim în cultura veche românească.

Vedeţi în interiorul acestui vestit plan treflat urme de patrupede?

lui şi la Cotmeana, dincolo de apă. Dar pentru el nu sînt hotare... De aceea Nicodim face în Ardeal, sub munţii care cuprind rămăşiţele Sarmizegetusei, micuţa biserică de la Prislop şi-şi îndreaptă ucenicii spre nou întemeiata Moldovă, unde, în adîncul codrilor Neamţului, lîngă pîrîul cu acest nume, în acelaşi cadru de munţi şi de pădure, ridică zidurile mănăstirii cu acest nume".

De ce, aşadar, ne-ar interesa Voditţa sau chiar Tismana, cînd ştim că ucenicii aceluiaşi Nicodim au trecut Carpaţii în Transilvania şi în Moldova, înfiinţînd alte şi alte lăcaşuri de cultură demne de toată lauda. Transilvăneanul poate merge la Prislop, moldoveanul la Neamţ. Ce rost ar avea să vină tocmai la Voditţa ?

E drept, se poate afirma că ucenicii lui Nicodim (pe care-i presupunem a fi ţărani din părţile Voditţei şi Tismanei ce dobîndiseră oarecare ştiinţă de carte) au constituit un fel de ferment, contribuind la unificarea aultural-lingvistică a celor trei ţări române şi au dus o muncă de pionierat în plămădirea ideii unităţii de neam.

Dar mai sînt şi alte argumente peremptorii pentru a vă împiedica să faceţi drumul **cu pricina.**

Dan I, urmaşul lui Vladislav Vlaicu, prin hrisovul din 3 octombrie 1385, spune cum că Voditţa, deşi prima mănăstire, devenise un fel de fiu nevîrstnic al Tismanei, metopul acestei mănăstiri. Iată de ce pe drept cuvînt autorii dicţionarului nostru enciclopedic n-au găsit cu cale nici măcar s-o mai menţioneze.

In ce priveşte arhitectura din perioada de început a feudalismului presupunem constituirea unui prototip specific Ţării Româneşti pornit de la premise locale. Ce contează că un precursor al acestui stil arhitectonic specific local este tocmai Voditţa ? De fapt inovaţia adusă de constructori la Voditţa constă în introducerea unor pilaştri laterali pentru a face posibilă, printr-un sistem de arcuri, susţinerea cupolei. Dar acest sistem se mai întîlneşte şi la biserica Sînnicoară din Curtea de Argeş, iar cercetătorul care ar dori să-l studieze se poate mulţumi şi cu această biserică, noi garantîndu-i că este după chipul şi asemănarea stilului care **a fost inaugurat la Voditţa.**

Încă un argument în favoarea non-atenţiei pe care îl sfătuim pe cititor s-o acorde Voditţei : tipul de construcţie Voditţa II, ridicat pe timpul lui Nicodim (a nu se confunda cu Voditţa I, o construcţie mai ve-

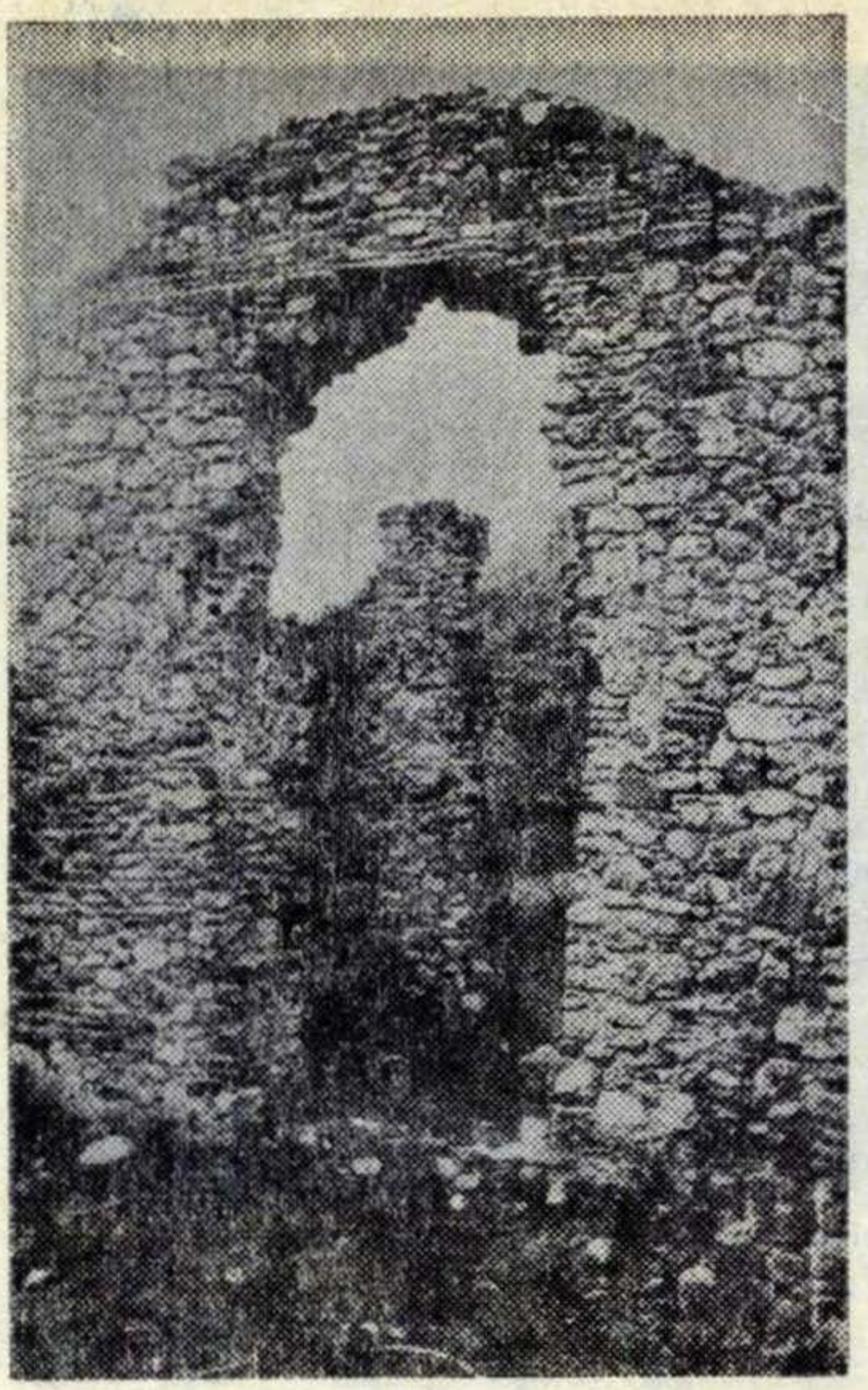

Pe aci le place vacilor să intre în incinta monumentului. Au şi ele gusturi ca şi oamenii...

* * * * * *

che şi care a stat la temelia celei noi *sic!*) a fost calificat pînă nu demult drept „morav", date fiind unele analogii cu construcţii similare din dreapta Dunării. Ce importă că acum s-a renunţat la acest calificativ pentru simplul motiv că monumentele morave la care se refereau cercetătorii sînt ulterioare anului 1380, cînd Vodiţa împlinise aproape un deceniu de existenţă?

Este drept că planul treflat de la Vodiţa II, va constitui modelul preferat al arhitecturii bisericeşti din Ţara Românească pentru veacurile următoare şi nu este exclus ca vechea biserică a mănăstirii Tismana să fi aparţinut aceluiaşi tip.

Clădirea bisericii de la Vodiţa mai exista pe la 1660. Au venit apoi turcii la Ada-Kaleh şi biserica a început să se ruineze. Şi s-a ruinat... şi s-a ruinat... şi se ruinează.

Astăzi se mai păstrează cîteva ziduri şi temeliile. S-au încercat unele sondaje arheologice. Se pare chiar că a fost declarată monument istoric. Unii s-au gîndit s-o şi refacă. Ce idee!

De ce ar face O.N.T.-ul un obiectiv turistic tocmai acolo? Aceasta presupune muncă şi mai ales iniţiativă. Trebuie să pui plăcuţe indicatoare, panouri pe care să scrii „Vizitaţi Vodiţa, cel mai vechi lăcaş de cultură din Ţara Românească", să faci un camping, un motel sau chiar un hotel de pe terasele căruia vizitatorii să poată admira ruinele şi frumuseţea locului. Prea multă bătaie de cap! E drept că, odată cu scurgerea vremii, mănăstirea va fi definitiv îngropată. Dacă o să ne apucăm să conservăm toate ruinele, arheologii secolului al XXI-lea vor rămîne, săracii, fără îndeletnicire. Şi dacă cei în drept ar manifesta grijă gospodărească, apoi ar începe să vină turiştii. Şi e păcat. Vodiţa e prea măreaţă în singurătatea ei. În frumoasele zile de vară, cînd frunzişul pădurii care o înconjură repetă parcă murmurul glasurilor de odinioară ale cuvioşilor călugări pentru slava neamului, vezi zbenguindu-se printre zidurile care mai leapădă ici şi colo cîte o cărămidă sau o piatră, viţeii şi vacile megieşilor. Vitele nu se sfiesc să adauge un strat protector şi cald de... uitare peste aceste măreţe ruine.

...Iată, pe scurt, motivele care ne îndeamnă să vă sfătuim: ocoliţi din drumurile dv. Vodiţa, care ar fi putut deveni un important punct turistic, aducînd patina vremii lîngă oglinda viitorului lac de acumulare de la Porţile de Fier. Iată pentru ce n-avem decît să felicităm Comisia monumentelor istorice şi Comitetul pentru cultură şi artă al fostului raion Severin pentru grija pe care au purtat-o ca nu cumva minunatul proces de degradare a celei dintîi ctitorii româneşti, proces început cu secole în urmă, să fie întrerupt prin împrejmuirea locului sau prin deschiderea vreunui şantier arheologic. Cine şi-ar dori ca, începînd nişte săpături sistematice la Vodiţa, să dăm, doamne fereşte, peste vreun oraş vechi de 7 500 de ani, cum au avut nenorocul să găsească vecinii noştri, arheologii iugoslavi pe celălalt mal al Dunării, la cîţiva kilometri de Vodiţa?

Sîntem sincer îngrijoraţi de un singur lucru: aflăm că actuala conducere a Comitetului pentru cultură şi artă din judeţul Mehedinţi doreşte, totuşi, să întreprindă nişte lucrări de conservare. Nu ne daţi emoţii, tovarăşi! Lăsaţi ruinele să se ruineze. Iar dv., cititori, nu vizitaţi Vodiţa, dacă nu doriţi să vă indigneze tembela nepăsare faţă de comorile noastre istorice.

PANORAMIC

Atît de vasta și variata literatură despre Napoleon Bonaparte s-a îmbogățit cu noi opere ale unor autori francezi primite cu mult interes atît în rîndurile specialiștilor cît și de marele public. Cele două volume **Napoleon** aparținînd cunoscutului autor **André Castelot** (Librairie Académique Pérrin — Paris), s-au numărat în ultimele luni printre operele cele mai cerute de cititorii francezi. Fapt explicat pe de o parte de renumele autorului și de atracția pe care acest subiect continuă să o exercite, dar nu mai puțin de modul de tratare al temei — considerat de critici ca fiind de o înaltă ținută. Autorul a abordat subiectul ca un „romancier al istoriei" — calificativ care nu trebuie înțeles implicînd nerespectarea datelor istorice, ci acel minimum de imaginație și putere de sugestie necesare pentru a da din nou viață unui personaj, unei epoci apuse. Cartea se oprește asupra unui răstimp relativ scurt — zece ani de campanii militare care se succedau fără întrerupere — dar extrem de dens în evenimente. De-a lungul celor aproape 1 000 de pagini, acțiunile lui Napoleon și personalitatea sa umană se întrepătrund permanent și se completează pentru a forma acest tablou complet al epocii războaielor napoleoniene, poate nu foarte profund și mai ales rareori analizat în mod critic — dar care a presupus o documentare extrem de vastă. Se remarcă de altfel și largile extrase incluse de Castelot din discursurile, declarațiile sau convorbirile purtate de Napoleon.

O carte dedicată exclusiv acestei categorii de documente este **Conversații cu Bonaparte (Conversations avec Bonaparte — Maximilien Vox** — Ed. Planète — Paris), în care autorul, în loc să vorbească despre Napoleon, a ales calea de a-l lăsa pe acesta să vorbească. Este un fel de „documentar de lung metraj" al convorbirilor pe care Napoleon le-a avut cu oameni ai timpului său. Acești „martori" — dintre care menționăm, de pildă, pe Mme de Staël — au rolul de a reda cu maximum de fidelitate dialogurile purtate cu ilustrul personaj istoric sau de multe ori monologurile sale. În documentele lăsate de contemporanii lui Napoleon, de acele persoane care au trăit în apropierea sa, sînt imortalizate, cu o precizie demnă de epoca magnetofonului, cuvintele lui Bonaparte. Formînd fraze scurte, maxime sau adevărate discursuri — aceste cuvinte pe care se pare că Napoleon le rostea au plăcere în fața unui auditoriu interesat sînt redate în carte de personalități marcante ale epocii, așa cum le-au reținut și consemnat ele.

— **Cine a fost Horty Miklos ? (Ki volt Horthy Miklos ? — Pinter Istvan** — Ed. Zrinyi — Budapesta). Lucrarea cunoscutului publicist specialist în istoria contemporană a Ungariei și-a propus să răspundă acestei întrebări — realizînd mai mult decît un portret al acestei sinistre figuri ivite în istoria anilor dintre cele două războaie mondiale. Ea analizează factorii care au făcut posibilă venirea la putere a acestui om mediocru din toate punctele de vedere, politica sa odioasă — anticomunistă prin excelență și antidemocratică în general —, ura cu care a urmărit orice suflare progresistă din Ungaria acelor ani. Cartea lui Pinter Istvan cuprinde o amplă analiză a relațiilor dintre clasele sociale, dintre acestea și stat — dezvăluind fără cruțare acele forțe și acei oameni care l-au sprijinit și înconjurat pe fostul regent și a cărui politică a dus țara pe drumul aservirii ei față de Germania hitleristă.

Amintirea celui de-al doilea război mondial provoacă imediat asocierea — cel puțin în ce privește țările europene ocupate sau dominate de naziști — cu mișcarea de rezistență antifascistă. O cronică a rezistenței desfășurată cu atîta eroism de poporul iugoslav este volumul intitulat **Lupta de eliberare populară și revoluția populară în Iugoslavia (Narodno-oslobodilacika borba i narodna-revoluția u Jugoslavii** — Ed. Voinostamparsco Preduzece — Beograd), — publicat sub semnătura lui **Ivan Marjanovici.** Autorul analizează evenimentele anilor 1941—1945, cînd poporul iugoslav s-a angrenat în acea cumplită încleștare ce avea să-l ducă spre victorie — spre eliberarea de sub jugul fascist. Critica de specialitate din Iugoslavia subliniază — în legătură cu lucrarea lui Marjanovici — faptul că ea evocă nu numai bătălii vestite ale partizanilor iugoslavi împotriva hitleriștilor, ci analizează situația din țară în contextul său istoric general, revoluția populară condusă

de comuniști, care a încununat lupta antifascistă.

O lucrare apărută în Republica Federală a Germaniei sub semnătura lui **Kurt Hirsch, Se întorc din nou naziștii? Primejdii pentru Republica Federală (Kommen die Nazis wieder? Gefahren für die Bundesrepublik** — Kurt Deutsch Verlag — München) încearcă să dea un răspuns uneia dintre preocupările actuale legate de lupta antifascistă, abordînd problema pericolului pe care-l reprezintă neonazismul. Kurt Hirsch demonstrează continuitatea dintre diferitele grupări și partide neofasciste din Germania occidentală în anii de după cel de-al doilea război mondial, filiația lor spirituală cu național-socialismul; el studiază efectivul și modul de conducere al acestor partide, baza lor socială, ca și programul lor. De la primele grupuri „Wehrwolf", formate imediat după război, trecînd prin Partidul german de dreapta, Partidul Socialist al Reichului sau altele cu o prezență legală mai mult sau mai puțin efemeră pînă la actuala variantă a Partidului Național Democrat, aceste formațiuni politice — arată autorul — continuă nu numai prin anumite prezențe personale, dar mai ales prin tezele pe care le proclamă (legate inevitabil de aceleași idei revanșiste și de demagogie socială) — spiritul nazismului. Lucrarea se întemeiază pe numeroase fapte și documente concludente și avertizează împotriva subestimării partidelor neonaziste.

Evoluții de dată relativ recentă pe scena istoriei politice vest-germane sînt consemnate — din cu totul alt unghi de vedere — în **Memoriile** fostului cancelar Adenauer **(Konrad Adenauer — Erinnerungen — 1959—1963).** Este cel de al patrulea volum al acestor „amintiri" — apărut în luna noiembrie 1968 (Deutsche Verlags Anstalt — Stuttgart) — cuprinzînd descrierea ultimilor ani din activitatea desfășurată în înalta funcție de stat pe care a ocupat-o Adenauer. Evenimentele sînt consemnate în stilul sec și prozaic al unui grefier al istoriei și menținute în umbra părerilor personale care — fără voia autorului — mobilează vastul spațiu concret în cadrul căruia evoluează el. Cea mai mare parte a volumului este consacrată întrevederilor pe care K. Adenauer le-a avut în calitatea sa de cancelar în acei ani cu generalul de Gaulle — relatării convorbirilor purtate la Palatul Élysée sau Schaumburg. Din cele 15 capitole ale cărții, 12 sînt de fapt protocolul discuțiilor dintre cei doi oameni de stat, consacrate în special raporturilor dintre Franța și Germania occidentală în contextul politicii vest-europene, al relațiilor cu țările Pieței comune, cu Anglia sau țările din răsăritul Europei, dar mai ales cu Statele Unite. Apare evidentă dorința în multe puncte comună celor 2 parteneri (cu toată diversitatea motivelor) de a crea o replică vest-europeană în raportul de forțe cu politica americană.

Studiul **Presidential Power (Puterea prezidențială** — Ed. Holt, Rinehart and Winston — New York) al profesorului **Richard Neustadt** este o lucrare consacrată condițiilor în care se exercită puterea prezidențială în Statele Unite. Nu este vorba de analiza principiilor de drept care reglementează mecanismul exercitării puterii în condițiile dominației economice a marilor monopoluri în viața contemporană a Statelor Unite, ci de descrierea conducerii politice bipartizane a celei mai mari puteri capitaliste în perioada mandatelor a doi dintre președinții anilor postbelici — unul democrat, Harry Truman, și celălalt republican, Dwight Eisenhower.

Un alt aspect al istoriei americane este abordat de un autor francez — **Daniel Guérin** în lucrarea **Mișcarea muncitorească în Statele Unite, 1867—1967 (Le Mouvement Ouvrier aux Etats-Unis, 1867—1967,** Ed. Maspero—Paris). D. Guérin — care continuă astfel o mai veche preocupare a sa — abordează acum cele mai noi elemente ale acestei teme și, fără a estompa acele puncte de criză din mișcarea clasei muncitoare americane, nu uită să atragă atenția asupra semnelor reaccentuării unui militantism așa cum pot fi ele observate în ultimii ani.

Din domeniul lucrărilor de sinteză — de interes primordial pentru specialiști, dar nu numai pentru ei — menționăm o nouă **Istorie a relațiilor internaționale și a politicii externe a Uniunii Sovietice (Istoriia mejdunarodnîh otnoșenii i vnești politiki S.S.S.R. 1917—1967)** în 3 volume, apărută sub direcția lui **V. G. Trukanovski** — membru corespondent al Academiei de Științe — în editura Mejdunardnoe Otnoșenie — Moscova. Volumul I acoperă perioada 1917—1939 (440 pag.), al II-lea: 1939—1945 (375 pag.), al III-lea: 1945—1967 (510 pag.). Este un amplu tablou al dezvoltării generale a relațiilor internaționale ale statului sovietic.

Al 6-lea volum al **Istoriei Omenirii** publicat sub auspiciile UNESCO de Editura Laffont (Paris). Amintim că această operă va cuprinde în total 9 volume (ultimele trei volume urmînd să apară în cursul anului 1969) și că ea reprezintă rezultatul unei largi cooperări științifice internaționale, fiind redactată de specialiști din numeroase țări. Evenimentele furtunosului secol XX

ocupă aproape un sfert din totalul lucrării, iar cei trei autori ai acestei părți, originari din trei continente, sînt ajutați de aproape 500 de savanți din toate țările. Doi consilieri de redacție, unul american și altul sovietic, au fost însărcinați să redacteze note, explicînd deosebirile de interpretare ce pot exista într-un material istoric atît de amplu.

Cărți primite la redacție

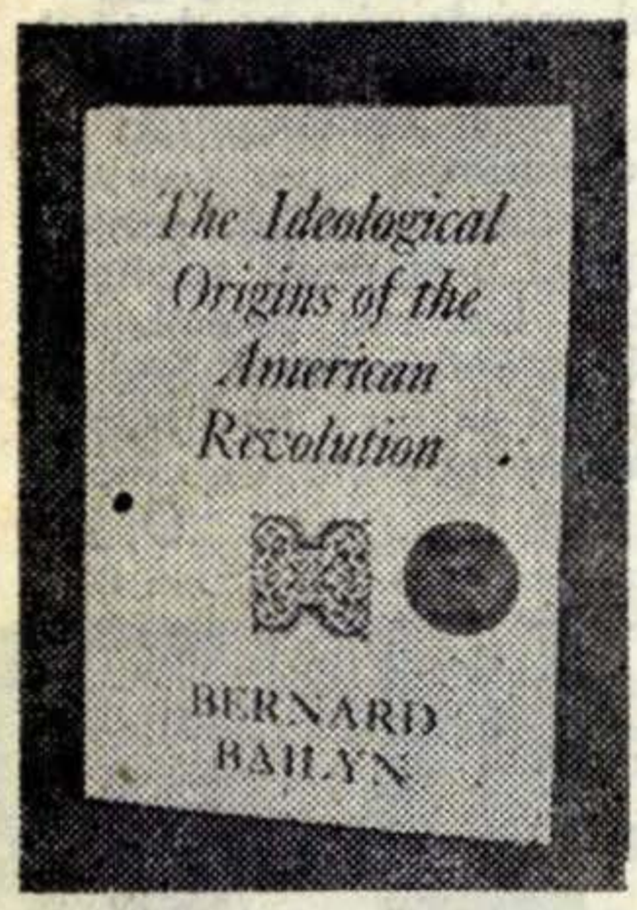

Bernard Bailyn profesor de istorie la reputata Universitate Harvard, a pornit inițial de la ideea publicării unei antologii a literaturii politice din timpul revoluției americane. E vorba, după cum se știe, de războiul de eliberare (1775—1783) purtat de cele 13 colonii din America de Nord împotriva dominației britanice, război la capătul căruia Statele Unite își dobîndiseră independența.

Studiind mai bine de patru sute de documente ale epocii (eseuri istorice, tratate politice, broșuri și articole, chemări la luptă etc.), Bernard Bailyn nu s-a mai limitat la simpla lor editare, ci a purces la analiza cîtorva linii de permanență care se desprind din ele. Autorul constată că încă de la începutul secolului al XVIII-lea se conturau în germene concepțiile americane de libertate, independență și suveranitate națională. Apărute sub influența iluminismului, aceste idei au căpătat trăsături distinctive, imprimate de realitățile specifice locale.

Prezentînd în capitole succesive sursele și tradițiile literaturii politice a vremii, modul cum tratează aceasta atît corelația dintre puterea de stat și libertatea individului, cît și logica rebeliunii împotriva asupririi din afară, trecînd apoi la bazele teoretice ale transformărilor survenite după cucerirea independenței, volumul sfîrșește prin a deschide o perspectivă spre ceea ce Bailyn numește „contagiunea libertății" — felul cum gînditorii americani de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea au abordat problemele social-politice ale tînărului stat (menținerea sau desființarea sclavagismului, clarificarea raporturilor de clasă, precizarea conținutului noțiunii de democrație ș.a.m.d.)

Distinsă anul trecut cu premiile **Pulitzer** și **Bancroft,** lucrarea lui Bernard Bailyn reprezintă, după expresia unui recenzent, „dacă nu ultimul cuvînt pe această temă, în orice caz unul dintre cele mai durabile".

Socotit drept unul dintre cei mai de seamă teoreticieni politici ai Italiei, Gaetano Mosca (1858—1941) a educat, ca profesor la Universitatea din Roma, numeroase generații de intelectuali într-un spirit care se abătea cu îndrăzneală de la directivele propagandistice ale fascismului.

Autor al unei **Teorii a guvernelor și a guvernului parlamentar** (1884), al **Elementelor de știință politică** (1896) și al **Istoriei doctrinelor politice** (1933), Mosca se dovedește un analist lucid, capabil să perceapă și să interpreteze fenomenele tipice ale stadiului imperialist al capitalismului, chiar dacă nu trage concluziile care se impun de pe urma lor. Cu un remarcabil simț al echilibrului în proporționarea materialului, reușind să concentreze fără a amputa și să rezume fără a denatura, volumul de față acoperă o perioadă extrem de vastă, de la primele embrioane de gîndire politică din cadrul societății primitive pînă la doctrinele marilor filozofi ai Greciei antice, de la sistemele teocratice medievale pînă la Machiavelli și apologeții absolutismului, de la întemeietorii liberalismului pînă la Karl Marx.

Despre cele 15 pagini consacrate socialismului științific ar fi, desigur, multe de spus, în sens atît critic cît și pozitiv. Nu este, de altfel, singurul capitol al cărții în care obiectivitatea lunecă spre obiectivism, iar imprecizia formulărilor aduce cu sine riscul multor confuzii. Dar în aprecierea **Istoriei doctrinelor politice** cititorul nu poate să nu dea prioritate calităților indiscutabile ale lucrării. Și, printre ele, poate că la loc de frunte ar trebui situată atenta considerare a realităților sociale și economice care au generat teoriile politice ale fiecărei epoci istorice în parte.

M.N.

O lucrare de istorie națională de mult așteptată. Colectivul de autori — Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Göllner, I. Kovacs, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu — răspund unei mari îndatoriri științifice și patriotice. Apărută în cinstea sărbătoririi semicentenarului unirii, această lucrare argumentează, cu o impresionantă bogăție documentară, cîteva probleme de mare importanță științifică. Mai întîi că *„unirea Transilvaniei cu România a fost opera întregii națiuni române"*, că toți românii au dorit-o fierbinte și au luptat pentru înfăptuirea ei, *„exprimîndu-și concomitent pozițiile specifice de clasă, în condiții interne și internaționale complexe"*. De asemenea, lucrarea scoate în relief faptul că *„rolul hotărîtor în înfăptuirea unirii l-au avut forțele lăuntrice, în mod deosebit forțele interne din Transilvania"*. Autorii relevă rolul forțelor combatante pentru unire, care au colaborat, eficient și strîns, în alcătuirea Consiliului Național Român Central, organul coordonator al marii acțiuni pentru unire din toamna anului 1918.

Volumul urmărește poziția și aportul fiecărei categorii sociale față de unire, ajungînd la concluzii de mare însemnătate, printre care menționăm că intelectualitatea a susținut, din toate puterile, cauza unirii, iar muncitorimea a jucat un rol major în determinarea hotărîrilor de la Alba Iulia, dînd *„dovadă de inițiativă istorică și de fermitate"*. Au existat puternice focare ale mișcării democrate maghiare și germane adepte, sincere și deschise ale înțelegerii cu românii și ale aderării la unirea cu România. *„Baza socială de masă a mișcării pentru unire a fost în primul rînd țărănimea"*, relevă lucrarea, care arată că actul de la 1 decembrie 1918 a antrenat o imensă mișcare a țăranilor români, de unde și însemnătatea deosebită a revendicării unei reforme agrare democratice. Demnă de toată atenția este și sublinierea că unirea s-a hotărît în complexul unor acțiuni revoluționare, în desfășurarea cărora românii și-au manifestat *„voința de conviețuire pașnică, de prietenie și de fraternitate cu naționalitățile conlocuitoare"*.

Autorii volumului arată că masele populare din România erau vital interesate în înfrîngerea imperialiștilor austro-germani, în desăvîrșirea procesului de unificare națională, creîndu-se astfel condiții politice prielnice pentru intensificarea luptei împotriva claselor exploatatoare dinăuntru.

Cei peste 100 000 de oameni adunați la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, au exprimat voința de autodeterminare a națiunii române. *„In desfășurarea adunării s-a respectat deplina suveranitate populară, s-au înfruntat punctele de vedere ale tuturor claselor sociale și ale partidelor politice asupra reformelor politice și sociale și s-a hotărît esențialul ; Unirea cu România"*. Era un act vital pentru statul român contemporan și pentru istoria poporului nostru.

Pentru înalta sa ținută științifică, pentru contribuția adusă într-o problemă capitală din istoria națională, lucrarea colectivului condus de Miron Constantinescu și Ștefan Pascu poate fi așezată la loc de frunte printre operele istorice apărute în ultima vreme.

D. A.

Rod al unor cercetări și descoperiri arheologice și istorice de patru decenii, noua ediție a amplei monografii a profesorului Dumitru Tudor de la Universitatea din București reprezintă nu numai sinteza unei activități atît de îndelungate, nu numai consemnarea descoperirilor din vremea romanității părților sudice ale Daciei, ci și elucidarea la un nivel calitativ superior a ceea ce a însemnat fenomenul roman pentru Dacia Malvensis.

Primită cu deosebit interes atît în țară — unde Academia Română i-a acordat premiul „Vasile Pârvan" — cît și în străinătate, unde a fost elogios recenzată de presa de specialitate, prima ediție a *Olteniei romane* a fost urmată de alte două, drept consecință a imensului material arheologic descoperit și a numeroaselor puncte de vedere pe care autorul le-a formulat în anii postbelici. Se poate afirma că prin bogăția materialului și noutatea interpretării ultima ediție se deosebește structural de cele anterioare.

Prezentarea unor indubitabile dovezi ale culturii materiale și spirituale susțin și explică puternica romanizare a Olteniei, precum și continuitatea elementului romanic de aici după retragerea aureliană. Autorul prezintă Oltenia nu izolat, ca o entitate aparte, ci ca parte integrantă a imperiului, relevînd, ori de cîte ori are prilejul, legăturile romanismului din Oltenia cu celelalte părți ale Daciei, precum și cu provinciile sud-dunărene.

N. N.

POȘTA REDACȚIEI

POST-SCRIPTUM

ȘTEFAN S. GOROVEI, Fălticeni. Acceptînd unele dintre observațiile dv., adăugăm articolului : „A existat Coana Chirița ?“ acest post-scriptum pe care ni-l trimiteți :

„Ca genealogist, am putut verifica datele oferite de vărul meu (e drept, într-un grad mai îndepărtat) G. Gane și le pot completa. Soțul Aristiței Greceanu, cel al cărui nume nu a putut fi citit pe însemnarea lui C. Gane, este **I. Caruz.**

Gheorghe Greceanu, soțul Anastasiei Bals, a avut casă în Folticeni, de altfel ca și fiul său, Scarlat Greceanu, și ca mai toți boierii care aveau proprietăți prin împrejurimi. Ar fi fost imposibil de identificat această casă, căci astăzi nimeni nu mai știe ; din fericire, bunicul meu, Artur Gorovei (1864—1951), scriitor și folclorist, a notat în manuscrisul monografiei Folticenilor (în partea care nu s-a mai tipărit în 1938), că «Gheorghe Greceanu a fost proprietarul casei din strada Sucevei (...) azi a familiei Vasile Lovinescu. Este vorba, evident, de tatăl criticului Eugen Lovinescu și bunicul dramaturgului Horia Lovinescu. Mai trebuie adăugat că acest Gheorghe Greceanu este bunicul lui Dimitrie Greceanu, mort la 11 decembrie 1920 în urma unui atentat din Senat»“.

101 SALVE PENTRU PACE

ANGHEL GHEORGHE, Tg. Ocna, județul Bacău : Primul război mondial a sfîrșit — oficial (cum vreți dv. să aflați) — în ziua de 11 noiembrie 1918, ora 11 (după primul orar al Franței), cînd s-a anunțat, prin 101 salve de tun, semnarea armistițiului de la **Rethondes** (Compiègne).

Au semnat armistițiul generalul **Foch**, din partea Franței, și Erzberger, delegatul guvernului german, condus de social-democratul Ebert. Mai înainte se încheiaseră : armistițiul de la Brest-Litovsk cu Rusia (3 martie 1918), armistițiul de la Mudros cu Turcia (30 octombrie 1918) și cel de la Padua cu Austro-Ungaria (3 noiembrie 1918). Tot un armistițiu poate fi socotit și cel de la Buftea-București, încheiat între România și Germania (mai 1918).

După această serie de armistiții, au urmat tratatele de pace pe care le enumerăm în ordine cronologică : la **Versailles** cu Germania (28 iunie 1919), la **Saint-Germain** cu **Austria** (10 octombrie 1919), la **Neuilly** cu Bulgaria (27 noiembrie 1919), la **Trianon** cu Ungaria (4 iunie 1920). la **Sèvres** cu Turcia (10 septembrie 1920), la **Rapallo** între Italia și Iugoslavia (12 noiembrie 1920), tratatul de la Riga între Polonia și Rusia sovietică (18 martie 1921) și tratatul de la **Lausanne** cu Turcia (24 iulie 1923).

IAR DESPRE CARA

Așa cum anunțam în nr. 11/1968, discuția pe marginea articolului „Bogdania, Cara-Bogdania și Cara Vlachia“ (vezi „Magazin istoric“ nr. 6/1968) continuă. Drept care dăm „cuvîntul“ unui nou participant : A. Braester din București :

„Filologul dr. M.Gaster, într-o conferință în care combătea părerea istoricului D. A. Sturdza (fost președinte al Academiei Române și fost prim-ministru) cu privire la originea numelui orașelor Caracal și Turnu-Severin, a arătat că aceste nume nu vin de la numele împăraților romani care le-ar fi întemeiat : Caracala și Severus, ci originea lor este cu totul alta.

După ce arată că dacă numele acestor orașe ar fi de origine romană, prin modificările pe care le-a suferit limba latină, pronunția lor ar fi trebuit să fie alta, dr. Gaster susține că ele provin din limba cumanică, în care cară înseamnă negru.

Pentru (Turnul) Severin originea ar trebui căutată în slavonă, în care severu înseamnă : de miazănoapte, iar adjectivul este severinu, Turnu-Severin însemnînd Turnul de miazănoapte.

Este, cred, interesant de menționat cum se ducea o discuție științifică pe acele vremuri. Îndrăzneala d-rului M. Gaster de a-l contrazice pe A. D. Sturdza a fost greu plătită. Mai tîrziu, A. D. Sturdza a dispus expulzarea din țară a dr. M. Gaster (care, deși născut în țară, nu era cetățean român) în 24 de ore, cu o motivare imaginară.

Cele relatate mai sus le-am găsit în broșura : «Dr. Gaster — Viața și opera sa» de Elisabeta Mănescu, București, 1940, p. 44“.

AD — LITTERAM !

PETRU CERCETAȘU din **București ne face o semnalare în legătură cu legenda fotografiei de la pagina 14 din nr. 10/1968 al revistei noastre. Animat de respectul pentru adevărul istoric, d-sa „socotește necesar“ să-și aducă această contribuție pe care o inserăm mai jos :**

„«Steaua României», cel mai vechi ordin național, a fost creat de Alexandru Ioan Cuza în 1864 ; întrucît nu era domn independent, nu l-a putut promulga printr-o lege specială, mulțumindu-se să comande casei Krètly din Paris un număr de decorații potrivit gradelor de cavaler, ofițer și comandor ; comanda a fost livrată destul de curînd, în cursul anului 1865. Ca descriere, medalionul roșu din centrul crucii avea pe față două cununi de laur cu cifrele 5 și 24 (simbolizînd datele istorice ale dublei alegeri a domnitorului în cele două principate) ; bordura purta inscripția latină «genere et corde fraters» (frați prin inimă și neam), iar pe revers cifra principală A. Aceste decorații au fost conferite **motu proprio** doar unui număr restrîns de devotați ai domnului. După abdicarea sa, lăzile cu decorații găsite la palat au fost păstrate pînă în preajma războiului de neatîrnare, cînd domnitorul Carol I a hotărît modificarea lor și completarea cu gradul de mare ofițer și mare cruce. Primele decernări oficiale au avut loc în septembrie și octombrie 1877, cu prilejul eroicelor lupte de la Plevna (prima fază). Reformat în anii 1932 și 1937, ordinul a fost desființat în 1948“.

N.R. Pentru semnalare vă mulțumim. „Contribuția“ dv. însă e ad-litteram cu textul publicat în Enciclopedia României, vol. I, p. 86, coloana a II-a, paragraful privind istoricul. Oricum, intenția contează !

BRAI — BRĂILA !

MIHAI PÎRVAN, **Huși :** Numele Brăilei — în ciuda mențiunilor ce se fac în vechile noastre enciclopedii și dicționare (vezi : Enciclopedia României, Marele dicționar geografic, Dicționarul ilustrat, Dicționarul enciclopedic român etc. etc.) care notează numele Brăilei din vechime cu Proilava sau Proilavon (după documentele grecești) și Ibraii sau Ibraila (după cele turcești) — este **românesc** sau, cum precizează istoricul român C. C. Giurescu într-una din cele mai recente cărți ale sale : „Istoricul orașului Brăila“ — **caracteristic românesc. „...Vine de la numele de persoană**

POȘTA REDACȚIEI

Brăilă, după cum Chitilă vine de la românescul Chitilă, cel ce chitește sau ochește, iar Bănila de la Bănilă. Numele acestea de persoană terminate în **ilă** sînt frecvente la poporul nostru și populare (...) Cît despre **Brăilă** ca nume personal, el este atestat documentar și nu o dată, ci de mai multe ori. Îl întîlnim în Oltenia, într-un document din 9 ianuarie 1627 : apare aici un «Brăilă din Drăgășani» (...) Găsim apoi în cartografia din iunie 1828, printre contribuabilii din mahalaoa ot poarta cea mare pe un «uncheaș» Brăilă (...)

Numele personal Brăilă este, la rîndu-i, un augumentativ, din **Brai**, iar acesta din urmă face parte din categoria numelor de persoană terminate în **ai**, ca Niculai, Mihai. Ce înseamnă însă Brai, e mai greu de spus ; el face parte din categoria, foarte veche, a numelor personale al căror înțeles originar s-a pierdut (...)" (Constantin **C. Giurescu, „Istoricul orașului Brăila", p. 36—38).**

O PRECIZARE

GEORGE FOTINO, **București. De acord cu dumneavoastră. Ca atare, inserăm mai jos precizarea pe care o faceți :**

„1. Cea dintîi legație a României în Statele Unite ale Americii a fost înființată în luna **august 1917**, dar din cauza evenimentelor reprezentanții diplomatici ai României au sosit la Washington mai tîrziu, începîndu-și activitatea abia la 1 ianuarie 1918.

2. Cel dintîi ministru plenipotențiar român acreditat în S.U.A. **nu a fost doctorul Lupu, ci doctorul Constantin Angelescu,** care a avut colaboratori pe N. H. Lahovary, secretar, pe Al. Rubin, atașat cu misiune specială, și maiorul Livius Teiușanu, cărora la 22 ianuarie 1918 li se va adăuga și Vasile Stoica.

Pentru informații suplimentare se poate consulta și studiul privitor la relațiile diplomatice dintre România și Statele Unite ale Americii de Nord de la cea dintîi reprezentanță diplomatică a Statelor Unite în România (1859) pînă la cea dintîi legație a României în Statele Unite (1917—1918), publicat în Editura politică în volumul : «REPREZENTANȚELE DIPLOMATICE ALE ROMÂNIEI», 1967".

MIHAIL I. VLAD, **Tîrgoviște. Corespondențele dv. sînt — credem — mult mai potrivite pentru publicații cotidiene. Adresați-vă lor și veți avea — cu condiția să fiți operativ — mai mult succes.**

GRAȚIAN C. MĂRCUȘ, **Zalău. Am prezentat Ministerului Învățămîntului propunerea dumneavoastră în legătură cu acordarea unor nume de personalități istorice și culturale liceelor din Sălaj. Ca istorici reținem din scrisoarea dumnevoastră numele lui :** „Ioniță Scipione Bădescu, eminent ziarist, prieten intim al lui M. Eminescu și I. L. Caragiale o viață întreagă", născut pe meleagurile Sălajului.

Ni se par interesante și indicațiile istorice privitoare la legăturile lui Mihai Viteazul cu județul Sălaj : Lupta de la Guruslău, sărbătoarea victoriei în orașul Zalău, precum și amintirile reflectate în toponimie : Gorunul lui Mihai, în Sighetul Silvaniei, Dealul lui Mihai, în Guruslău, Podul lui Mihai din orașul Zalău. De aceea le și menționăm aici.

MIRCEA BALEA, **Cluj. Apreciem sugestiile făcute de dumneavoastră ca deosebit de valoroase. În limita posibilităților, le vom da curs. Necesitatea unui atlas istoric e, într-adevăr, de mult resimțită. După cîte știm, Editura didactică și pedagogică are sub tipar un asemenea atlas. Nădăjduim că va apărea curînd. Reținem recomandarea dumneavoastră de a însoți unele articole cu cîte o hartă, fie și pe pagina a II-a a copertei.**

AL. NICOLESCU, **București. Credeți că toți cititorii noștri au studiat istoria militară pentru a înțelege articole de felul celor pe care le propuneți ? Redacția e de altă părere !**

SUTH IOSIF, **Cluj. Întrebarea dv. este foarte vagă. Fiți mai explicit și poate vom reuși să vă dăm un răspuns.**

MOLDOVAN IOAN, **Arad. Adresa colaboratorului nostru Petre Ugliș Delapecica este : str. Puișor nr. 24, București.**

ION N. ALEZAN, profesor, **București. Fără trimiterile de rigoare nu putem publica scurta dv. însemnare despre popasul lui Mihail Eminescu la Alba Iulia. Așteptăm, pentru că ne interesează.**

CUZA ANDERCO, **Borșa Maramureșului. Adresați-vă unei reviste cu profil literar.**

ALEX. IONESCU, **Tg. Mureș. Încă o dată socotim că preocupările dumneavoastră privitoare la reîntinerire și longevitate ar putea interesa mai degrabă o revistă de medicină. Articolul lui Ștefan Meteș despre „Vîrstele matusalemice la români", publicat la noi, avea caracter istoric ; nu se ocupa de bazele biologice ale longevității ! Vă rugăm să ne înțelegeți că nu e vorba de lipsă de receptivitate, ci de respectarea profilului revistei.**

S. O. S. ... ETC. ETC. ETC.

Adresăm cititorilor noștri acest S.O.S. ca să ieșim cu obrazul curat în fața corespondentului PETRU MATIAS (profesor !!!) din comuna Lăsău, județul Hunedoara, care ne întreabă :

„În cinstea victoriei lui Iancu de Hunedoara, de la Bălgrad 1456, — după cîte sînt eu informat — se trag clopotele în marile orașe și astăzi. V-aș ruga să-mi spuneți

Se împlinește anul acesta un sfert de secol de la evenimentele hotar de epocă din august 1944. „Magazinul istoric" își propune să evoce ceea ce a însemnat, pe fundalul istoriei poporului nostru, victoria insurecției populare de la 23 August 1944, organizată, îndrumată și condusă de P.C.R.

Ne adresăm cititorilor noștri solicitînd pe cei ce dețin fotografii inedite, note, jurnale, pe cei care au amintiri personale și ne pot relata momente semnificative din pregătirea sau desfășurarea acestor evenimente de răscruce în viața poporului român să se adreseze redacției.

Reamintim adresa noastră : „Magazin istoric", str. Onești nr. 5, Sectorul I, Oficiul poștal nr. 22.

POȘTA REDACȚIEI

cum? Mai precis: o dată pe an, o dată pe săptămînă sau în fiecare zi?"

N.R. Sperăm că S.O.S.-ul nostru nu se va pierde în eter!

GENTLEMAN'S AGREEMENT

LIXANDRU MARIN din Bucureşti ne cere, nici mai mult nici mai puţin:

1. O hartă care să „materializeze" afirmaţiile din articolul „Un atelier monetar în Dacia", apărut în nr. 1/1968 al revistei noastre.

2. Publicaţia în care prof. dr. docent D-tru Berciu a făcut cunoscute rezultatele preliminare ale săpăturilor de la Oraviţa.

3. Posibilitatea consultării manuscrisului lucrării „Populaţiile ilirice" indicată în trimiterile la articolul lui I. I. Russu „Limba traco-dacilor" etc. etc.

La rîndul său, CIURARU IONEL din Piatra Neamţ ne cere cu împrumut lucrarea lui C. Kiriţescu „Războiul din 1916—1919" sau măcar ediţia ei prescurtată.

Aducem la cunoştinţă corespondenţilor noştri că am încheiat un gentleman's agreement cu bibliotecile publice: ele nu tipăresc magazine istorice, noi nu împrumutăm cărţi.

MICROBIOGRAFIE — PINTEA

I. LAZAROIU, din Bucureşti, ne trimite această interesantă microbiografie a cunoscutului haiduc maramureşean Pintea Viteazul:

«Nu-i maramureşean să nu ştie despre acest bărbat neînfricat şi drept, despre faptele lui de vitejie, devenit căpetenie a răsculaţilor români din Ardeal împotriva iobăgiei şi a dominaţiei tiranice a imperiului habsburgic. În nordul ţării, de la Satu-Mare la Botoşani, de două veacuri şi jumătate circulă una dintre cele mai frumoase şi mai complete balade haiduceşti: „Pintea Viteazul".

Geneza baladei ca şi haiducia lui Pintea s-au petrecut în regiunea Baia Mare. Toponimia de aici, alături de baladă şi legendă, i-a păstrat o vie amintire: „Izvorul Pintii", „Pîrîul Pintii", „Peştera Pintii", „Poiana Pintii", „Cetatea lui Pintea", „Fîntîna lui Pintea", „Pivniţa lui Pintea" etc.

Asemenea majorităţii eroilor din baladele haiduceşti, Pintea este un personaj atestat istoriceşte în multe documente.

Grigore Pintea (Viteazul) s-a născut la începutul anului 1670 (înscris la 25 februarie) în comuna Măgoaja (din fostul judeţ Someş) din familia nobilă Cupşa. Îşi face studiile la gimnaziul calvin din Aiud. Se descurcă binişor la latină şi germană, era tare în socoteli şi îţi putea „mîzgăli", din memorie, harta imperiului austriac. Dar ce învăţa cu multă rîvnă era istoria Ardealului cu năvălitori şi paşale, cu nume de nobili şi generali care au supt de veacuri sîngele ţărănimii. Un lucru îl mira. Cum de nu se pomenea în orele de istorie despre răscoala lui Rákóczi I, din 1670? Or, răscoala avusese loc. Luptase doar şi taică-său în rîndul răsculaţilor ca sutaş de cavalerie. Fusese ciuruit de plumbi şi din asta i se trăsese şi moartea.

Peste cîţiva ani, în urma unui conflict avut cu stăpînul său, acesta hotărăşte să-l trimită la oaste. Pe vremea aceea serviciul militar dura 16 ani. Prinzînd de veste, Pintea fuge cu încă doi nemulţumiţi — bătrînul Nichifor, care mai tîrziu i-a fost de un real folos în ceata de haiduci, şi Sava. La plecare iau cu ei şi trei cai din herghelia stăpînului. Este nucleul viitoarei cete de haiduci a lui Grigore Pintea. În cîţiva ani ceata lui Pintea ajunge să numere 160 de oameni. Între timp haiducul obţine şi un important post în administraţia armatei, fapt ce-i înlesneşte cunoaşterea multor secrete militare. Pintea încheie o înţelegere cu comandantul cetăţii Satu-Mare potrivit căreia haiducii primeau sume de bani la date fixe pentru a asigura negustătorilor siguranţa transporturilor pe drumurile de munte.

Grigore Pintea ţinuse sfat cu toate căpeteniile, împărţise vornicii pe comitate, cît mai aproape de ţinutul lor de baştină, în grupe de cîte 10, sub conducerea unui fruntaş.

În primăvara anului 1700 a început pregătirea războiului austro-spaniol, în vederea căruia imperiul avea nevoie de oaste numeroasă. Se dăduseră ordine severe în Ungaria şi Ardeal ca toţi oamenii valizi între 18 şi 40 de ani să fie înrolaţi.

Mulţi iobagi români, unguri şi secui de vîrsta recrutării plecau în bejenie. Mulţi şi-au pus nădejdea în oastea lui Pintea. Taberele de sub comanda lui ajunseseră la 4 000.

Şi dincolo de Tisa izbucneau răzmeriţe. În fruntea lor se afla Rákóczi Francisc al II-lea, urmaş al viteazului Francisc I, fost principe al Ardealului şi conducător al răscoalei din 1670. A fost organizată o întîlnire între Francisc Rákóczi şi Grigore Pintea la care s-a discutat amănunţit modul de declanşare a răscoalei. În august 1703 haiducii lui Pintea au asediat Baia Mare, au sfărîmat porţile cetăţii, au pătruns în oraş, au zdrobit pe cei care-i împroşcau cu gloanţe din turnurile ridicate de-a lungul zidurilor. În toiul luptei însă, Pintea a fost rănit şi prins. Ofiţerii habsburgi l-au împuşcat în ziua de 22 august 1703.

Haiducia lui Pintea s-a stîrnit ca o răzvrătire împotriva nobilimii care împila poporul, ca o rezistenţă împotriva ocupanţilor habsburgi.»

NU NOI DIFUZĂM!

Numeroşi cititori ni se plîng de neregularitatea cu care primesc abonamentele la revista noastră. Astfel, I. Rusu, din Făgăraş, str. I. Creangă nr. 12, şi C-tin Alexandru, din comuna Ghimpeţeni, jud. Olt (Of. P.T.T.R. Văleni Olt), la mijlocul lunii decembrie nu căpătaseră numerele pe octombrie şi noiembrie. De asemenea, Gh. Lateş din Bucureşti, str. Bradului nr. 22 (Of. P.T.T.R. 23), aşteptă încă la 23 decembrie numărul pe noiembrie; la sesizarea lui, i s-a răspuns că pe luna respectivă tirajul ar fi fost cu... 5 exemplare mai mic decît numărul abonaţilor. Ana Ştefan din com. Ludeşti, Dîmboviţa, care nu a primit nici pînă azi nr. 9, ne întreabă: „Ce s-a făcut cu nr. 9? (posibil! — n.n.) S-a trimis la redacţie (exclus! — n.n.) s-au s-a topit pe drum pînă să sosească la noi?"

Spaţiul nu ne permite să citäm mai multe exemple, le ţinem însă la dispoziţia organelor de difuzare a presei, pe care le rugăm să ia măsurile necesare pentru remedierea acestor deficienţe.

Redacţia „Magazin istoric" mulţumeşte pe această cale tuturor colaboratorilor şi cititorilor săi, din ţară şi din străinătate, care i-au adresat urări cu prilejul Anului Nou.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

MARTA ANINEANU Colonel Alexandru Ioan Cuza, Prince of Moldavia ● Le Colonel Alexandru Ioan Cuza, prince de Moldavie ● **Полковник Александр Иоан Куза — государь Молдовы** ● Oberst Alexandru Ioan Cuza, Fürst der Moldau ◇ ALEXANDER WERTH The End of the Great Battle ● La fin de la grande bataille ● **Конец великой битвы** ● Das Ende der grossen Schlacht ◇ GHEORGHE VASILICHI „Open, Police!" ● „Police, ouvrez!" ● **«Откройте, полиция!»** ● „Öffnen, Polizei!" ◇ M. ŞTEFAN A Daring Expedition ● Une expédition hardie ● **Смелая экспедиция** ● Eine kühne Expedition ◇ Memento ● Memento ● **Заметки** ● Memento ◇ PROF. AURELIAN SACERDOŢEANU „State Founders, Creators of Law and Custom" ● „Fondateurs de pays, créateurs de lois et de coutumes" ● **«Основатели стран, законодатели и дарующие традиции»** ● „Staatsgründer, Recht- und Brauchschöpfer" ◇ ION BULEI The Posthumous... Biography of Marshal Ney ● La biographie... posthume du maréchal Ney ● **Посмертная биография маршала Не** ● Die postume... Biographie Marschall Neys ◇ A. SIMION The Bucharest Nights of the Long Knives II ● Les nuits bucarestoises des couteaux longs II ● **Бухарестские ночи длинных ножей (II)** ● Die Bukarester Nächte der langen Messer II ◇ PROF. C. C. GIURESCU Lecturing at American Universities ● Conférences aux universités américaines ● **Лекции в американских университетах** ● Als Vortragender an amerikanischen Hochschulen ◇ AL. GH. SAVU Micro-Archives of „Magazin istoric": The World of the Heroes of „The Lost Letter" ● Micro-archives du „Magazin istoric": L'univers des héros de „La lettre perdue" ● **Микроархив «Магазин историк»: в мире героев «Потерянного письма»** ● Mikroarchiv des „Magazin istoric": Die Welt der Helden des „Verlorenen Briefes" ◇ The Happiness of the Elbe ● Le bonheur de l'Elbe ● **Счастье Эльбы** ● Das Glück der Elbe ● ◇ AL. GHEORGHIU Merser's Mission III ● La mission de l'agent Merser III ● **Миссия агента Мерсера (III)** ● Die Mission des Agenten Merser III ◇ AL. GĂLĂŢEANU Ştefan Gheorghiu, Tribune of the Workers ● Ştefan Gheorghiu, le tribun des ouvriers ● **Штефан Георгиу — трибун рабочих** ● Ştefan Gheorghiu, Arbeiter-Tribun ◇ C. IONESCU Air Sharks ● Les requins de l'air ● **Акулы воздуха** ● Haie der Lüfte ◇ NICOLAE NICOLAESCU Don't Visit Vodiţa! ● Ne visitez pas Vodiţa! ● **Не посещайте Водицу!** ● Besuchen Sie nicht Vodiţa! ◇ Editorial Panorama ● Panorama éditorial ● **Издательский кругозор** ● Redaktionspanorama

ABONNEMENTS: CARTIMEX, str. 13 Decembrie 3, Bucarest, Roumanie; B.P. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București str. Onești nr. 5 — Sectorul 1 Oficiul Poștal Nr. 22 telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivăţ, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Şimandan, Marian Ştefan.

PREZENTAREA GRAFICĂ: George Pîrjol. TEHNO-REDACTOR: Nicolae Istrate. **42 427**

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

Epitrahil cu portretul lui Ștefan cel Mare și al fiului său Alexandru (*„Descălecători de țară"...*, pag. 37).

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

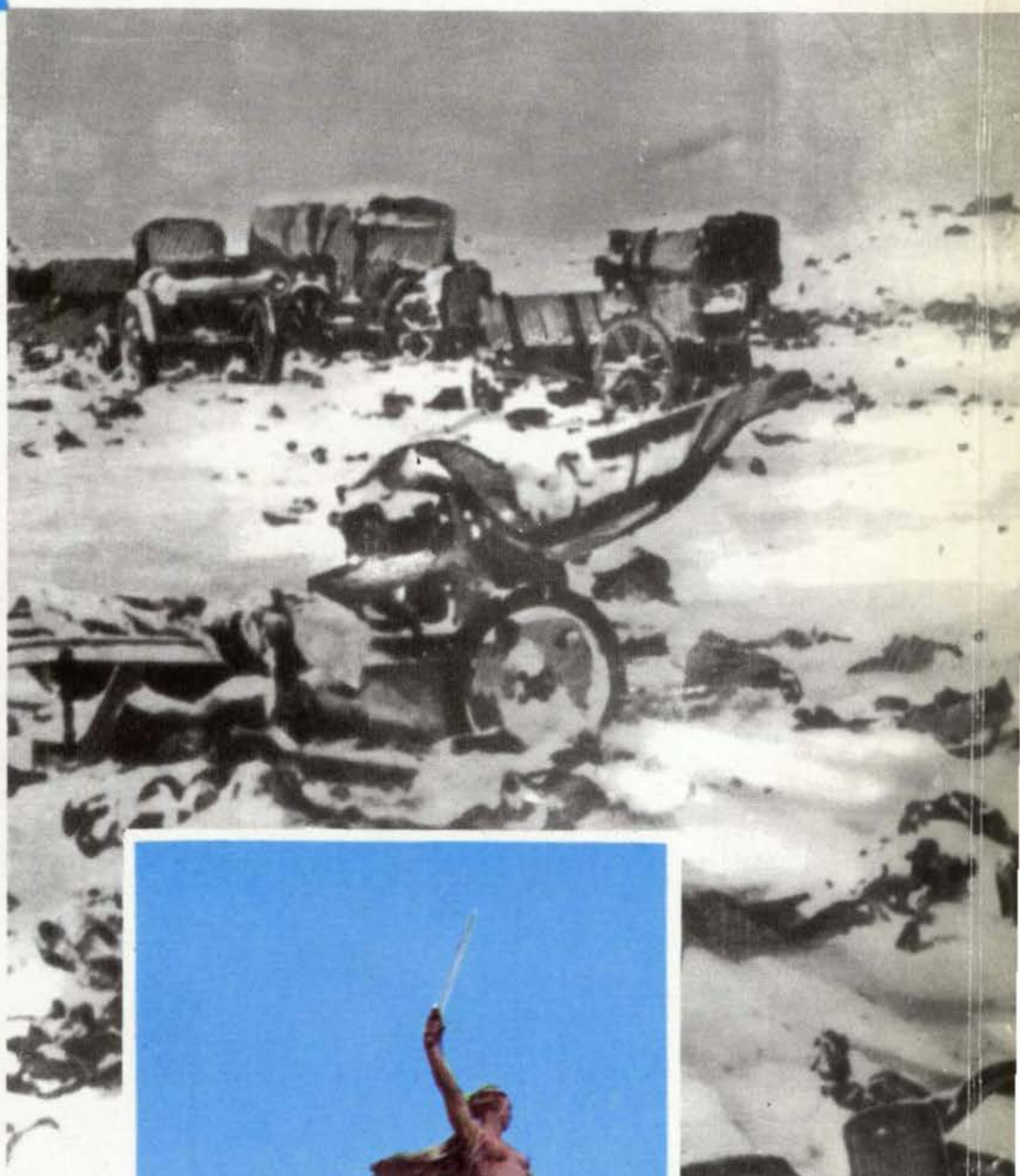

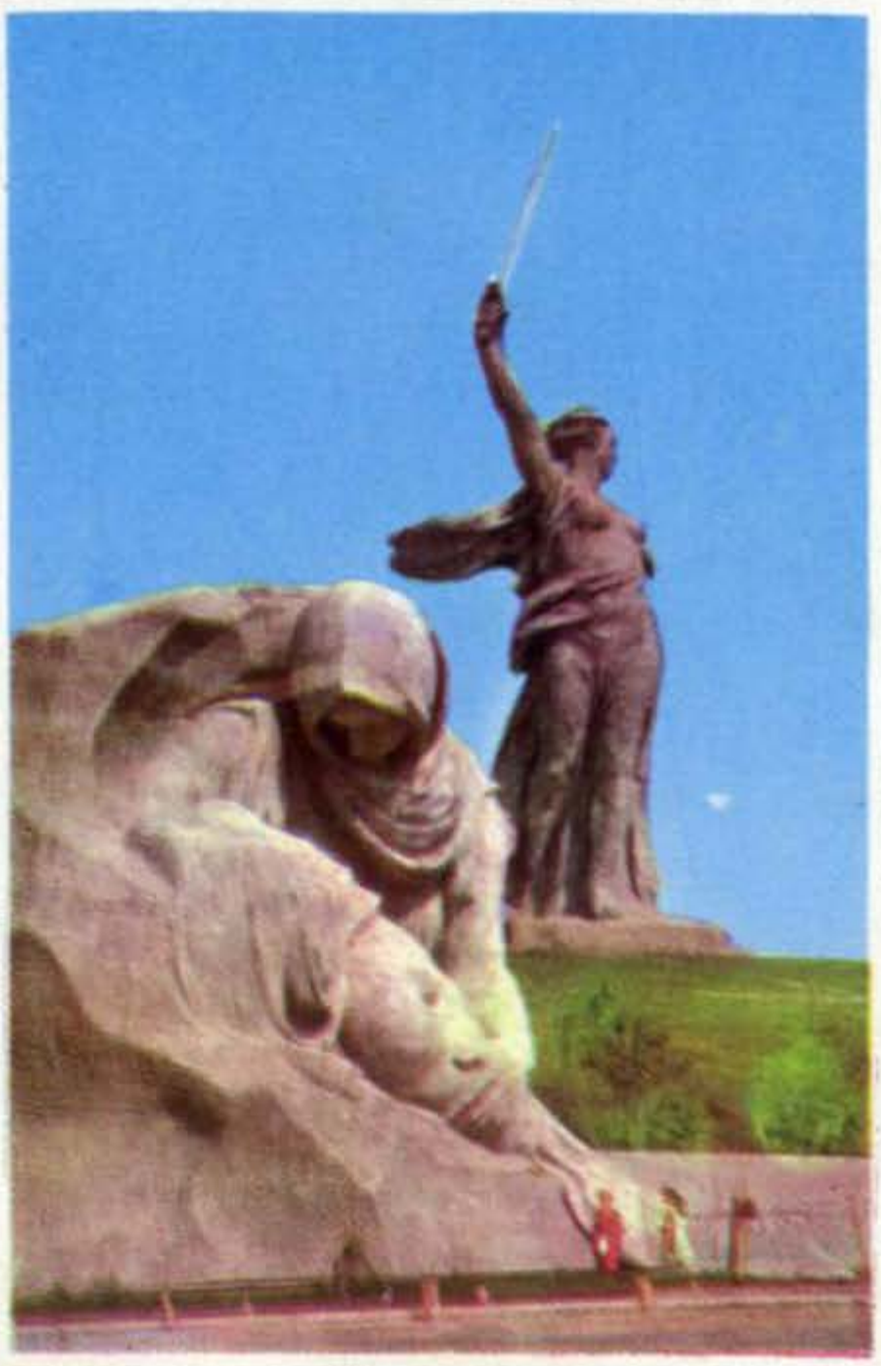

Februarie 1943. Unul dintre cele mai crîncene episoade ale războiului a luat sfîrșit : gigantica încleștare de pe Volga s-a încheiat cu o strălucită victorie a Armatei Sovietice.(*„Finalul marii bătălii"* — pag. 10).

În chenare : omagiul adresat Stalingradului de către Președintele Statelor Unite, Franklin D. Roosevelt ; sabia trimisă de regele George al VI-lea al Angliei ostașilor sovietici ; două imagini ale monumentului înălțat în orașul erou.